

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

PRÁVNICKÁ FAKULTA

MGR. ELIŠKA HOLUBOVÁ

SVOBODA PROJEVU A JEJÍ TEORETICKÉ ASPEKTY
V JUDIKATUŘE

(NEJVYŠŠÍHO SOUDU USA, EVROPSKÉHO SOUDU PRO LIDSKÁ PRÁVA,
ÚSTAVNÍHO SOUDU A NEJVYŠŠÍHO SPRÁVNÍHO SOUDU)

DIPLOMOVÁ PRÁCE

VEDOUCÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE: DOC. JUDR. ZDENĚK KÜHN, PH.D, LL.M.

KATEDRA TEORIE PRÁVA A PRÁVNÍCH UČENÍ

DATUM UZAVŘENÍ RUKOPISU: 1. BŘEZEN 2010

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracovala samostatně za použití zdrojů a literatury v ní uvedených.

V Praze dne Podpis.....

Eliška Holubová

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji vedoucímu diplomové práce, Doc. JUDr. Zdeňku Kühnovi, Ph.D, LL.M., za jeho inspirativní podněty a přínosnou kritiku při vedení mé práce i ve výuce na Právnické fakultě.

Děkuji své alma mater, Univerzitě Karlově, že mi umožnila studovat v rámci programu Erasmus v zahraničí, a tím získat širší komparativní rozhled nejen v oblasti práva.

Děkuji svým blízkým za všestrannou podporu ve studiu, zejména svým rodičům, Václavovi a Evě Holubovým, díky nimž měla svoboda projevu již od dětství nejen abstraktní, ale i praktický každodenní rozměr.

OBSAH

I.	ÚVOD K DIPLOMOVÉ PRÁCI: NESNESITELNÁ LEHKOST KARIKATURY	6
II.	SVOBODA PROJEVU : POJEM, VÝZNAM, LEGÁLNÍ ZAKOTVENÍ	8
	1. SVOBODA PROJEVU OBECNĚ	8
	2. SVOBODA PROJEVU V HISTORICKÉM ZRCADLE	8
	3. VÝZNAM SVOBODY PROJEVU	9
	4. SVOBODA PROJEVU V ČESKÉM PRÁVU	11
	5. OCHRANA SVOBODY PROJEVU V SYSTÉMU RADY EVROPY	12
	6. OCHRANA SVOBODY PROJEVU V SYSTÉMU OSN	13
	7. SPECIFIKA SVOBODY PROJEVU V PRÁVU USA	14
	8. FILOZOFICKÁ PERSPEKTIVA SVOBODY PROJEVU	15
III.	LIMITY SVOBODY PROJEVU V PRÁVU A JUDIKATUŘE	21
	1. TEORETICKÁ ROZBOČKA: PRAVÝ A NEPRAVÝ KONFLIKT	21
	2. LEGÁLNÍ LIMITY	22
	3. JUDICIÁLNÍ LIMITY V EVROPSKÉ PERSPEKTIVĚ	24
	4. VYBRANÉ VÝJIMKY I. DODATKU V JUDIKATUŘE NEJVYŠŠÍHO SOUDU USA	41
IV.	POLITICKÁ KARIKATURA JAKO SATIRICKÝ ŽÁNŘ	48
	1. HISTORICKÁ SKICA POLITICKÉ KARIKATURY	48
	2. ŠTAVBA A SMYSL POLITICKÉ KARIKATURY	49
	3. FUNKCE KARIKATURY	50
	4. PRAVIDLA EFEKTIVITY	50
	5. KOMUNIKAČNÍ NÁSTROJE KARIKATURY	51
	6. NÁROKY NA ČTENÁŘE	52
	7. KDYŽ SE OBRÁZKY BEROU VÁŽNĚ	53
V.	LEROY VERSUS FRANCIE: BOJ PROTI TERORISMU, KARIKATURA A ŠTRASBURSKÉ LIMITY SVOBODY PROJEVU PO 11. ZÁŘÍ	54
	1. SVĚT V GLOBÁLNÍ NEJISTOTĚ PO 11. ZÁŘÍ	54
	2. RADA EVROPY, CODEXTER A NOVÉ KONCEPTY BOJE PROTI TERORISMU	54
	3. PŘÍPAD LEROY VERSUS FRANCIE PŘED ESLP	56
	4. KRITIKA SOUDNÍHO ROZHODNUTÍ VE VĚCI LEROY	59

VI.	POSVÁTNE KRÁVY NA PRÁVNÍ PASTVINĚ: BLASFEMIE JAKO KONFLIKT NÁBOŽENSTVÍ A SVOBODY PROJEVU NA PŘÍKLADU AFÉRY KARIKATUR PROROKA MOHAMEDA	64
	1. KOMPATIVNÍ POHLED NA BLASFEMII	64
	2. MOHAMEDOVY KARIKATURY A SOUDNÍ PROCESY V DÁNSKU A VE FRANCII	67
	3. OBRÁZKY V POZADÍ? ANALÝZA KARIKATUR	77
	4. EXKURZ: SVOBODA PROJEVU V ISLÁMU	81
	5. TOLERANCE A SVOBODA V POSTMODERNÍM SVĚTĚ: KARIKATURY A HOLOCAUST	83
	6. POKŘIVENÉ OBRÁZKY V PLOCHÉM SVĚTĚ	86
	7. DOBA, KDY SPOLEČNOST POTŘEBUJE FILOZOFY?	90
VII.	KARIKATURA JAKO KOLIZE SVOBODY PROJEVU A OSOBNOSTNÍCH PRÁV	94
	1. AMERIKA MEZI ÚSTAVOU A BIBLÍ- LID VERSUS LARRY FLYNT	96
	2. KARIKATURY PŘED EVROPSKÝM SOUDEM PRO LIDSKÁ PRÁVA: EXISTUJE KONTROLA NAD VEŘEJNÝM OBRAZEM SEBE SAMA?	99
	3. ČESKÁ POLITICKÁ SCÉNA OSTROU TUŽKOU KARIKATURISTY	104
VIII.	RÉSUMÉ: VÝBUŠNÉ OBRÁZKY POD SOUDCOVSKOU LUPOU	116
IX.	SEZNAM ZKRATEK	120
X.	ZDROJE	121
	1. POUŽITÁ LITERATURA	122
	2. VYBRANÉ ČLÁNKY	123
	3. PŘEHLED ZÁKLADNÍCH PRÁVNÍCH PŘEDPISŮ	124
	4. SOUDNÍ ROZHODNUTÍ	125
	5. ELEKTRONICKÉ ZDROJE	127
XI.	PŘÍLOHA Č. 1 – VYBRANÉ KARIKATURY Z JEDNOTLIVÝCH PŘÍPADU	132
XII.	ABSTRAKT, KLÍČOVÁ SLOVA	143

I. ÚVOD K DIPLOMOVÉ PRÁCI: NESNESITELNÁ LEHKOST KARIKATURY

Cílem mé diplomové práce s názvem „Svoboda projevu a její teoretické aspekty v judikatuře (Nejvyššího soudu USA, Evropského soudu pro lidská práva, Ústavního soudu a Nejvyššího správního soudu)“ je zabývat se vybranými aspekty svobody projevu a jejich analýzou v judikatuře výše zmíněných soudů. Ve své práci zkoumám, jakým způsobem svoboda projevu v podobě žurnalistického žánru politické karikatury atakuje a přesahuje ústavně či mezinárodně stanovené limity v konkrétní soudní praxi, rozdílné přístupy, na jejichž základě judikáty reflektují některá specifika, které jsou žánrově příznačné (nadsázka, humor, sžíravá satira a nemilosrdná subjektivita) a také analyzuji principy, s jejichž pomocí judikatura řeší kolizi karikatury a veřejných hodnot či soukromých osobnostních práv.

Práce je rozdělena na dvě části- obecnou, jež vytváří teoreticko-právní základnu, a zvláštní, která se zabývá judikaturou v oblasti karikatury jako specifického způsobu svobody projevu. V obecné části nechybí teoretický pohled na svobodu projevu, legální zakotvení a limity ve filozofickém a historickém zrcadle, neméně důležitou partií je výběrová právní analýza limitů svobody projevu v judikatuře. Zevrubně se věnuji zejména případům recentním, v literatuře dosud neanalyzovaným, čerpám převážně z analýzy rozsudků a cizojazyčných zdrojů. Samozřejmostí je teoretický žurnalistický background koncentrující se na pojem, vývoj, stavbu a význam politické karikatury.

Zvláštní část se věnuje komparativní analýze konkrétních případů, pokrývá judikaturu Evropského soudu pro lidská práva, amerického Nejvyššího soudu, v české oblasti se zabývá judikáty Ústavního soudu a Nejvyššího správního soudu, okrajově též rozsudky Nejvyššího soudu a nižších soudů v případě české politické karikatury. Z koncepce lehce vyčnívá francouzský a dánský případ, kde je analýza kauz doplněna o realie vnitrostátního práva a interpretační hledisko článku 10 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod Rady Evropy. Závěrečná část sumarizuje poznatky práce a pokouší se nastínit možná řešení pro judiciální přezkum politické karikatury.

Jedním z důvodů, proč jsem si pro zvláštní část této práce vybrala case-law a analýzu karikatury v judikatuře soudů v evropském, americkém a českém právním okruhu, je i změněná situace velkých právních systémů. Došlo k proměně legalisticky formalistického charakteru právní kultury, rozvinulo se ústavní soudnictví a rostoucí vliv má komparativní právo, užívání extralegálních principů a hodnotových argumentů.

V kontinentálním systému dochází k metaforickému pohybu litosférických desek- stále více na sebe naráží pozitivní právo a hodnotové konstituční aspekty, vliv soudcovského odůvodňování v common law a kontinentální tradice jasnosti a stručnosti, složité případy již nejsou posuzovány legalistickými brýlemi, dochází ke konvergenci právních systémů, posunu k diskursivitě jednotlivých zdůvodnění po vzoru common law a justifikaci soudcovského uvažování nad konkrétním případem, nadto žánr karikatury v euroamerickém srovnání procházel podobným vývojem.¹ Významný vliv na kontinentální právní kulturu v oblasti ústavního práva mají i rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva nesoucí různou relevanci pro vnitrostátní rozhodování, protože statut rozsudků zůstává v kompetenci členských států, což vede k jisté divergenci.²

Soudní rozhodnutí, v nichž karikatura hraje ústřední roli, jsem rozdělila do třech kategorií, podle toho, s jakým právem kolidují či jaké ústavně chráněné hodnoty potenciálně ohrožují. První skupinu, reprezentující kolizi karikatury s chráněným veřejným zájmem či veřejnoprávní ústavní hodnotou, pracovně nazývám „Karikatura v postmoderní éře a hrozba teroru“. Sem patří karikatura útoku z 11. září coby podněcování k terorismu v nedávném případě Evropského soudu pro lidská práva Leroy versus Francie. Další kategorie s sebou přináší stigma ožehavého globálního konfliktu- jde o soubor karikatur, které jsou potenciálně subsumovány pod pojem blasfemie, ale konfliktní linie jsou širší a hlubší než religiozní urážka, není tedy pominut ani aspekt multikulturní. Na analýze právních rozhodnutí v Dánsku a Francii a obsahovém rozboru karikatur ukážu, že celá kauza je do určité míry umělým produktem politizace. Zabývám se i Achillovou patou civilizačních tabu a námitkou dvojího standardu v případě karikatur holocaustu. Vzhledem k mezinárodnímu charakteru aféry jsem k analýze připojila i významné právní názory odrážející různé přístupy západních intelektuálů. Kdy jindy ostatně potřebujeme právní filozofy, než když se kvůli obrázkům zapalují ambasády? Ve třetí skupině případů absentuje onen prvek veřejných hodnot, vyjadřují totiž napětí mezi svobodou projevu a ochranou osobnosti. Na amerických, evropských a českých judikátech vymezují specifika přezkumu ve složitých případech ústavního balancování mezi dvěma individuálními právy.

¹ Kühn, Z. Aplikace práva ve složitých případech. K úloze právních principů v judikatuře. Praha: Karolinum, 2002, s. 367-371

² Např. v Rakousku je Evropská úmluva na úrovni práva ústavního, může se v hierarchii nalézat mezi obyčejnými zákony a ústavou, jak je tomu např. ve Francii, Belgii či Řecku, může být po německém či skandinávském vzoru postavena na roveň obecnému zákonu či nemusí být upravena vůbec, jak tomu bylo v Británii do přijetí Human Rights Act viz Kühn, Z., Bobek, M., Polčák, R. (ed) Judikatura a právní argumentace. Teoretické a praktické aspekty práce s judikaturou. Praha: Auditorium, 2006, s. 82-83

II. SVOBODA PROJEVU- POJEM, VÝZNAM, LEGÁLNÍ ZAKOTVENÍ

„Uppor si muove.“ Galileo

1. Svoboda projevu obecně

Svoboda projevu je tradičně řazena mezi politická práva s úzkou vazbou na právo shromažďovací, petiční, sdružovací a právo na informace. Svoboda projevu je obecnějším pojmem, který v sobě zahrnuje svobodu slova i svobodu tisku, ale např. i uměleckou svobodu. Pod svobodu projevu lze podřadit všechny možné způsoby jejího vyjádření- názor ve formě verbální i písemné, umělecký nápad, vizuální média jako karikatura, fotografie nebo malba.³ Patří sem i tzv. symbolický projev jako černá páska na rukávu ve známém americkém případě *Tinker*⁴, ale i právo nevyjádřit se vůbec. Svoboda projevu je negativní svobodou⁵ a absolutní svobodou (ve smyslu protikladu k relativní, niko neomezená), váže na sebe povinnost nerušit a působí erga omnes.⁶

2. Svoboda projevu v historickém zrcadle

Evoluční věda považuje za jednu z nejvýraznějších rysů lidské rasy schopnost složitě se vyjadřovat- nonverbálně, verbálně a později i písemně projevovat své myšlenky, otisknout vědomí do reality slyšeného a viděného. Historie svobody projevu je stará stejně jako řeč a bylo by nesmyslným úkolem vylíčit příběh svobody projevu jako narativní schéma cenzury a svobodných bouří. Vydáme-li se ve stroji času zpět do antického starověku, nalezneme podporu svobody projevu u Homéra, její limity u Solón a uznání u Perikla, ale po peloponéské válce zaplatil Sokrates v době aténské demokracie za své učení kazící mládež číší jedu.⁷ V době temného středověku se stal hlavním světovým městem cenzury a represe vatikánský stolec, zejména od zrodu gutenbergovské galaxie⁸ vynálezem knihtisku totiž vzrostla potřeba omezovat svobodu

³ Jager, P. , Molek, P. Svoboda projevu. Demokracie, rovnost a svoboda slova. Praha: Auditorium, 2007, s. 27

⁴ Tinker versus Des Moines School District., 393 U.S. 503 (1969) , text zde: <http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=us&vol=393&invol=503>

⁵ Odlišení konceptu pozitivní a negativní svobody dle Berlina z roku 1958, nástin např. zde: <http://plato.stanford.edu/entries/liberty-positive-negative/>

⁶ Boguzsak, J. , Čapek, J. , Gerloch, A. Teorie práva. Praha: Eurolex Bohemia, 2001, s. 110.

⁷ <http://www.democracyweb.org/expression/history.php>

⁸ Termín mediálního vědce Marshalla McLuhana z knihy The Gutenberg Galaxy z roku 1962

projevu, a to zejména tam, kde věda či filozofie ohrožovala náboženská dogmata. Poznali to Galileo i Koperník. V roce 1644 vydává básník John Milton spis *Areopagitica*, pamflet proti cenzuře. O několik desítek let později je v Anglii vydána Listina práv, již je svoboda projevu garantována ústavně, následována dalšími evropskými zeměmi a Spojenými státy. Millova stále hojně citovaná obhajoba svobody projevu je datována rokem 1859.⁹ Po druhé světové válce byl ústavní režim ochrany svobod doplněn mezinárodním systémem univerzální ochrany lidských práv.

3. Význam svobody projevu

Zatímco do různých filozofických kořenů svobody projevu a některých otázek spojených s interpretací se pouštím v kapitole Filozofické perspektivy svobody projevu, následující odstavce mají za cíl zhodnotit význam svobody projevu pro demokratickou společnost a hodnoty jí vlastní. Jde o nástin systémové justifikace svobody projevu.¹⁰

a) Kognitivní argument: hledání a objevování pravdy

První obhajobu svobody projevu na základě hledání pravdy provedl anglický básník John Milton ve své knize *Areopagitica*, v níž argumentoval, že omezení svobody projevu a tisku je nepřátelské nejen k pravdě, kterou momentálně máme, nýbrž i k pravdě, kterou můžeme ke stávajícím vědomostem přidat a již můžeme úroveň dosaženého vědomí obohatit. Pravdu připodobňuje k tryskající fontáně, která by se zásahem cenzury změnila v bahnitý rybník.¹¹

b) Argument demokratické participace

Svoboda projevu umožňuje občanům pohybovat se volně v politické debatě a účastnit se tak rozhodovacích procesů ve společnosti i jinak než volebním hlasem, možnost informovaně participovat na politickém životě komunity, zároveň tak napomáhá kvalitnějšímu a různorodějšímu diskursu, lepší artikulaci zájmů jednotlivců a skupin a poskytuje více variant na řešení sociálních konfliktů.

c) Vytvoření stabilnějšího prostředí – argument bezpečnosti

⁹ <http://www.guardian.co.uk/media/2006/feb/05/religion.news>

¹⁰ Následující přehled je inspirován tímto přehledem:

<http://www.law.umkc.edu/faculty/projects/ftrials/zenger/freespeech.htm>

¹¹ Milton, J: *Areopagitica*, Cambridge at the University Press, 1918. Online Library of Liberty, text:

<http://oll.libertyfund.org/title/103/187125>

Společnost, v níž je dovoleno volně mluvit i o nepopulárních či kontroverzních tématech, tenduje k tomu být více stabilní, protože naštvání tzv. „upustí páru“, manifestováním svých idejí na demonstracích či pochodech uplatní svá občanská práva a neuchylují se v takové míře k násilnému řešení. Samozřejmě se nabízí i bezpečnostní hledisko: vláda může lépe monitorovat činnosti potenciálně nebezpečných skupin, než když v tichosti pracují na násilném řešení situace.

d) Argument seberealizace

Tento argument vyrůstá z klasické teze o autonomii individua, práva na osobní rozvoj a sledování životního štěstí, sebenaplnění a samozřejmě úcty k právům jednotlivce. Pomocí svobody projevu se jedinec může volně projevovat, utvářet a vyjevovat svou identitu a názory, tato svobodná artikulace má pozitivní vliv na jeho sebehodnocení. Svoboda projevu je jakýmsi druhým mezistupněm- svoboda myšlení je prvním, ryze soukromým krokem, následuje svoboda projevu, kdy jsou myšlenky vyjevovány jiným lidem, třetím je akce, když hlásání přejde k činu. Zatímco omezení první části této triády je nemožné a omezit svobodu projevu lze jen za přísných podmínek, omezení třetí je poměrně časté.

e) Kontrola a pojistka proti zvlí a zneužití veřejné moci

Jak ukázaly politické aféry, které vyšly na světlo světa zejména díky investigativní žurnalistice (jejíž výkladní skříní zůstává nixonovská Watergate), svoboda tisku je určitou pojistkou svobodné společnosti, protože tisk (a jiná média) vyšetřuje, pátrá, vytváří sekundární společenskou kontrolu moci, sedmá velmoc reviduje prohřešky proti řádnému výkonu veřejné moci. Investigativní novinář se stává archeologem pravdy, soukromým očkem ve službách veřejného zájmu, jsa vybaven jedenáctým přikázáním, které politikům přikazuje: *Odpovídej pravdivě*.¹² Tisk ale nesmí své svobody zneužívat.

f) Tolerance, pluralismus, variabilita a diverzita společnosti

Svoboda projevu přispívá k vybudování tolerantní a pluralistické společnosti, v níž je samozřejmý respekt k názorům jiným, ačkoli se nám zdají hloupé, kontroverzní či extrémní. Země, v nichž je svoboda projevu respektována, mají větší pravděpodobnost, že si vybudují tvůrčí a pestrou společnost, ideje tak spolu bojují v soutěživém konkurenčním prostředí.

¹² Kundera, M. : Nesmrtelnost. Brno: Atlantis, 1994, část Jedenácté přikázání

4. Svoboda projevu v českém právu

Legální definici svobody projevu nalezneme v článku 17 odstavce 2 Listiny základních práv a svobod¹³, ačkoliv je poněkud neústrojně spojena s právem na informace.¹⁴

Článek 17 Listiny

(1) Svoboda projevu a právo na informace jsou zaručeny.

(2) Každý má právo vyjadřovat své názory slovem, písmem, tiskem, obrazem nebo jiným způsobem, jakož i svobodně vyhledávat, přijímat a rozšiřovat ideje a informace bez ohledu na hranice státu.

(3) Cenzura je nepřipustná.

(4) Svobodu projevu a právo vyhledávat a šířit informace lze omezit zákonem, jde-li o opatření v demokratické společnosti nezbytná pro ochranu práv a svobod druhých, bezpečnost státu, veřejnou bezpečnost, ochranu veřejného zdraví a mravnosti.

(5) Státní orgány a orgány územní samosprávy jsou povinny přiměřeným způsobem poskytovat informace o své činnosti. Podmínky a provedení stanoví zákon.

Svoboda projevu je ústavním právem, v případě jeho porušení či omezení se lze dovolat ochrany u soustavy obecných soudů, popř. u Ústavního soudu ČR, jenž plní úlohu strážce ústavnosti a nalézá principy ochrany základních práv a svobod.¹⁵ Fyzická či právnická osoba se tak díky institutu přímé ústavní stížnosti může dovolat ústavně zaručeného práva (tedy i svobody projevu), pokud tvrdí, že pravomocným rozhodnutím v řízení, jehož byla účastníkem, opatřením nebo jiným zásahem veřejné moci bylo toto její právo porušeno.¹⁶ Kromě ústavy a mezinárodních smluv¹⁷ jsou pro svobodu projevu významné právní předpisy v oblasti mediálního práva- tiskový zákon, zákon o televizním vysílání, dále předpisy v oblasti občanského práva dotýkající se ochrany osobnosti aj. či předpisy v oblasti trestního práva upravující některé verbální delikty.

¹³ Ústavní zákon vyhlášená jako zákon 2/1993 Sb, plný text: <http://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>

¹⁴ Klíma, K. : Ústavní právo. Plzeň: Vydavatelství Aleš Čeněk, 2004. s. 253

¹⁵ K výkladu o právních principech srov. příslušné kapitoly z Wintr, J. : *Principy českého ústavního práva* (s dodatkem *principů* práva evropského a mezinárodního) Eurolex Bohemia. Praha, 2006

¹⁶ Dle čl. 87 odst. 1 písm. d) Ústavy ČR

¹⁷ Např. Evropská úmluva o ochraně práv a základních svobod platí i pro ČR. Po euronovele čl. 10 jsou ratifikované a vyhlášené mezinárodní smlouvy součástí právního řádu a mají v případě rozporu aplikační přednost před zákonem. Nález Ústavního soudu 403/2002 Sb, v němž se vyjadřuje k aplikaci mezinárodních smluv po přijetí euronovely, vyvolal kritickou akademickou debatu. Srov. např. Kühn, Z., Kysela, J. : „Je Ústavou vždy to,co Ústavní soud řekne, že Ústava je? “ Časopis pro právní vědu a praxi, č. 3/2002 . Další příspěvky na toto téma viz Kysela, J. (ed.): Deset let Ústavy České republiky. Praha: Eurolex Bohemia, 2003

5. Ochrana svobody projevu v systému Rady Evropy

Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod je právní nástroj přijatý v roce 1950 Radou Evropy a nejvýznamnější regionální instrument evropského okruhu. K zabezpečení práv z Úmluvy slouží více než půlstoletí Evropský soud pro lidská práva ve Štrasburku, který je od své reformy doslova zavalen individuálními stížnostmi.

*Čl. 10 Úmluvy: Svoboda projevu*¹⁸

1. Každý má právo na svobodu projevu. Toto právo zahrnuje svobodu zastávat názory a přijímat a rozšiřovat informace nebo myšlenky bez zasahování státních orgánů a bez ohledu na hranice. Tento článek nebrání státům, aby vyžadovaly udělování povolení rozhlasovým, televizním nebo filmovým společností.

*2. Výkon těchto svobod, protože zahrnuje i povinnosti i odpovědnost, může podléhat takovým formalitám, podmínkám, omezením nebo sankcím, které stanoví zákon a které jsou nezbytné v demokratické společnosti v zájmu národní bezpečnosti, územní celistvosti nebo veřejné bezpečnosti, předcházení nepokojům a zločinnosti, ochrany zdraví nebo morálky, ochrany pověsti nebo práv jiných, zabránění úniku důvěrných informací nebo zachování autority a nestrannosti soudní moci.*¹⁹

Institucionální ochrana svobody projevu u Evropského soudu pro lidská práva

Úmluva umožňuje kontrolní mechanismus, k němuž mají přístup nejen členské státy Rady Evropy, ale i jednotlivci. Od 1. 11. 1998 došlo k nahrazení dřívějších orgánů permanentně zasedajícím Evropským soudem pro lidská práva (dále ESLP) ve francouzském Štrasburku, Výbor ministrů Rady Evropy již pouze dohlíží nad výkonem rozsudku. Stížnost může podat fyzická osoba, nevládní organizace či skupina jednotlivců, kteří namítají porušení práv z Úmluvy jednou ze smluvních stran, a to ve lhůtě šesti měsíců od předmětného rozhodnutí. V případě, že ESLP shledá porušení některého z článků Úmluvy, může přiknout stěžovateli spravedlivé zadostiučení.²⁰

¹⁸ Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, 209/1992 Sb.

¹⁹ Na rozdíl od americké terminologie *freedom of speech* používá Úmluva termín *liberté d'expression*

²⁰ <http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/ACD46A0F-615A-48B9-89D6-8480AFCC29FD/0/FactsAndFiguresEN2010.pdf>

6. Ochrana svobody projevu v rámci systému OSN

Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a jeho První opční protokol vstoupil v platnost v roce 1976. K Paktu dosud přistoupilo 151 států, k protokolu 104 států. Součástí Paktu jsou dva protokoly. První opční protokol (1966) představuje procedurální nástroj, který přiznává jednotlivcům petiční právo. Druhý opční protokol (1989) usiluje o zrušení trestu smrti a zatím k němu přistoupilo cca 50 států.²¹

Čl. 19²²

1. Každý má právo zastávat svůj názor bez překážky.
2. Každý má právo na svobodu projevu; toto právo zahrnuje svobodu vyhledávat, přijímat a rozšiřovat informace a myšlenky všeho druhu, bez ohledu na hranice, ať ústně, písemně nebo tiskem, prostřednictvím umění nebo jakýmikoli jinými prostředky podle vlastní volby.
3. Užívání práv uvedených v odstavci 2 tohoto článku s sebou nese zvláštní povinnosti a odpovědnost. Může proto podléhat určitým omezením, avšak tato omezení budou pouze taková, jaká stanoví zákon a jež jsou nutná:
 - a) k respektování práv nebo pověsti jiných;
 - b) k ochraně národní bezpečnosti nebo veřejného pořádku nebo veřejného zdraví nebo morálky

Kromě tohoto instrumentu je svoboda projevu součástí Všeobecné deklarace lidských práv z roku 1948 a dalších specifických úmluv jako Úmluva o právech dítěte.

Institucionální systém ochrany

Opční protokol k Paktu založil kontrolu Výboru OSN pro lidská práva, který přijímá oznámení od jednotlivců, pokud se stali obětí porušení některého z práv garantovaných Paktem. Po posouzení stížnosti a vyjádření poškozeného i státu vydá osmnáctičlenný Výbor pro lidská práva tzv. *názor (opinion)*, který ale není právně vynutitelný a neobsahuje sankci. Má tedy spíše politickou relevanci.²³

²¹ <http://www.osn.cz/lidska-prava/?kap=6&subkap=30>

²² Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, 120/1976 Sb.

²³ <http://www2.ohchr.org/english/bodies/petitions/individual.htm>

7. Specifika svobody projevu v americkém ústavním právu

Americké pojetí svobody projevu se v mnohém odlišuje, ponechává „prostor pro dýchání“ (*adequate breathing space*) a nestaví mimo zákon ani velmi kontroverzní a extremistické projevy. Proto si Spojené státy např. ponechaly výhradu k Paktu o občanských a politických právech, konkrétně se mj. nepřipojily k čl. 20²⁴, který říká, že „*Jakákoli válečná propaganda je zakázána zákonem.*“ A v druhém odstavci směřuje na tzv. *hate speech*, když říká, že „*Jakákoli národní, rasová nebo náboženská nenávist, jež představuje podněcování k diskriminaci, nepřátelství nebo násilí, musí být zakázána zákonem.*“²⁵ Spojené státy konstruovaly výhradu přibližně tohoto znění: „*Článek 20 neomezuje svobodu projevu a sdružování chráněné ústavou. Tam, kde ústavně chráněná práva kolidují s povinnostmi dle Paktu, musí převážít ústavní právo Spojených států.*“²⁶ Blíže o americkém pojetí svobody projevu v části věnované výjimkám Prvního dodatku.

I. dodatek Ústavy USA

*Kongres nesmí vydávat zákony zavádějící náboženství nebo zákony, které by zakazovaly svobodné vyznávání nějakého náboženství; právě tak nesmí vydávat zákony omezující svobodu slova nebo tisku, právo lidu pokojně se shromažďovat a podávat státním orgánům žádosti o nápravu křivd.*²⁷

Institucionální ochrana

Spojené státy patří mezi země, kde existuje difuzní kontrola ústavnosti²⁸ (všechny obecné soudy jsou oprávněny realizovat přezkum souladu zákona s ústavou s tím, že nejvýznamnějším jsou nejvyšší soudy jednotlivých států a federální Nejvyšší soud). Je notoricky známo, že soudní přezkum ústavnosti (*judicial review*) není zakotven ústavně, ale je založen na precedentu Nejvyššího soudu USA *Marbury versus Madison* z roku 1803.²⁹

²⁴ Najde o jedinou výhradu, další se týkaly např. trestu smrti viz Ash, K. : U.S. Reservations to the International Covenant on Civil and Political Rights: Credibility, Maximization and Global Influence. *Northwestern University Journal of International Human Rights*. Volume 3. (Spring 2005), text zde: <http://www.law.northwestern.edu/journals/jihr/v3/7/Ash.pdf>

²⁵ <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/mezinar.pakt-obc.a.polit.prava.pdf>

²⁶ <http://www.law.northwestern.edu/journals/jihr/v3/7/Ash.pdf>

²⁷ <http://www.usconstitution.net/const.htm>

²⁸ <http://www.concourts.net/lecture/lecture4.html>

²⁹ *Marbury versus Madison*, 5 U.S. (1 Cranch) 137 (1803) Text případu zde: http://www.law.cornell.edu/supct/html/historics/USSC_CR_0005_0137_ZS.html

8. Filozofická perspektiva svobody projevu

„Otcové zakladatelé si byli vědomi toho, že svoboda projevu je nakloněna změně a revoluci. Ale také věděli, že svoboda projevu je ten největší nepřítel tyranie.“

(soudce Nejvyššího soudu USA Hugo Black, jeden z absolutistů Prvního dodatku)

Otázka svobody projevu a jejích limitů je jednou ze základních témat liberální demokratické společnosti. Rozumná diskuse na téma svobody projevu se v demokracii zabývá zejména hranicemi, za nimiž už není chráněna, střetem se soupeřícími hodnotami. Už klasik John Stuart Mill ve svém spisu O Svobodě citlivě vnímal rozpor mezi požadavkem svobody projevu a autoritou a i v kontextu liberální obhajoby konceptu chápal, že ani tuto svobodu nelze absolutizovat. Není cílem této práce podniknout vyčerpávající procházku napříč teorií a filozofií svobody projevu, dovolím si ale několik črtů a poznámek sloužících k hlubší interpretaci a kontextuálnímu vnímání soudních případů, které v další části práce zkoumám.

V debatě o limitech svobody projevu se lze setkat s námitkou, že svoboda projevu ve skutečnosti absolutní je (že si skutečně můžeme říkat, co chceme, a není síly, která by nám v tom zabránila) a že jediné, čím jsme omezeni, jsou až následné sankce za exces, cena, kterou musí občan v demokratické společnosti platit za svou vůli vykonat svobodu projevu ať již vědomě či nevědomě státem nebo veřejností sankcionovanou. To platí ve chvíli, kdy onu svobodu vykonáváme, ale z právního hlediska se již o garantovanou svobodu jednat nemusí a v retrospektivě se může ukázat, že jsme jednali za legálními hranicemi svobody projevu.

Zatímco soudy zpravidla ukládají legislativou předem předvídaný trest (v demokratických zemích omluvu, pokutu, méně často uvěznění, v diktaturách a autoritativních režimech se může jednat i o trest smrti), nesmíme zapomenout na postih společenský a na sociální kontext, v jehož rámci svobodu projevu realizujeme. A kde je trest, tam je také budoucí limit, byť stanovený autonomně- autocenzurou. Právoplatná realizace svobody projevu může mít za následek vypuzení ze společnosti, morální či mediální odsouzení, ostrakizaci vykonatele. Lze se domnívat, že se jedná o určitý typ sociální kontroly, který ale někdy nabývá absurdních rozměrů v podobě přepjaté politické korektnosti. Takovým příkladem bylo veřejné odsouzení nositele Nobelovy ceny za objev DNA Jamese D. Watsona, který učinil poněkud nekorektní tvrzení o

inteligenci Afroameričanů.³⁰

Svoboda projevu je vláčena určitým paradoxem- na jednu stranu je de facto neomezitelná a absolutní stejně jako svoboda myšlení, de iure však má své limity a jejich překročení se legálně či častěji sociálně trestá. Pokud nezastáváme extrémní pozici a neztotožňujeme demokracii s anarchickým uspořádáním, neptáme se, zda svobodu omezit, ale snažíme se najít hranice, za nimiž je se svoboda projevu mění ve zneužívání projevu nebo kde prohrává ústavněpolitický souboj s jinými hodnotami. Jakkoli se snaží současný liberální stát po vzoru rawlsovské neutrality dober a překrývajícího se konsensu umožnit soutěž různorodých koncepcí, v otázce konfliktů je nutno činit volby. S výjimkou USA jsou limity svobody většinou minimálně rámcově upraveny přímo v ústavním dokumentu, samotné volby mezi soupeřícími zájmy činí judikatura a s dilematy a paradoxy svobody projevu se vyrovnávají rozsudky.

a) John Stuart Mill a princip škody

Od vydání Millova nosného díla O Svobodě uplynulo už několik staletí a svoboda projevu úspěšně prošla, s většími či menšími šrámy a nově nabytými doplňky, bránou do 21. století. Využijí tedy Millovu liberální obhajobu coby odrazový můstek k analýze některých aspektů svobody slova. Jeho hájení smyslu svobody slova vychází z liberálních pozic a je multidimenzionální, jedním z rozměrů je hledání pravdy, kdy svobodu slova chápe jako nástroj, který používáme na cestě k poznání (kognitivní argument). Dalším aspektem je osobní seberealizace jedince, který v rámci své ideové autonomie vyjevuje svůj názor veřejně a tím vstupuje do veřejného demokratického diskursu. S tím souvisí deliberativní moment vyzdvihující význam demokracie coby diskuse (Habermas by s ním jistě souhlasil) a chápající svobodu projevu jako nerozlučitelný aspekt demokracie vedle svobodných voleb, vlády většiny a tolerance menšiny prostřednictvím ústavních záruk (argument demokratického pluralismu a seberealizace jedince). Nesmíme zapomenout, že Mill, utilitarista tělem i duší, také počítal s tím, že náklady na zákazy a zamezení svobodě projevu by byly tak velké, že by to vedlo k plýtvání zdroji. Vyžadovalo by to totalitární přístup a podryvalo respekt lidu vůči veřejné autoritě, navíc pravděpodobnost omylu v případě, že by vláda stanovila, co je špatné a dobré pro všechny, je vyšší, než kdyby si to každý rozhodl sám. J. S. Mill byl nepochybně odvážný muž, který by jistě přisvědčil tvrzení, že pravda se může

³⁰ <http://www.timesonline.co.uk/tol/news/uk/article2677098.ece>

zrodit v menšině. Je si totiž vědom neexistence absolutní pravdy a je nebezpečí, pokud by se obecně přijímaná pravda změnila v dogma. Mill doslova píše: „*Kdyby celé lidstvo s výjimkou jediného člověka zastávalo stejné názory, lidstvo by nemělo právo jeho názor umlčet.*“ Jakkoli to zní absolutně, Mill vzápětí dodává, že jediný důvod, proč by měl být takový jedinec umlčen, tkví v nebezpečí, že způsobí újmu jinému člověku. Tato zásadu, známou jako princip škody, lze interpretovat různě, Mill nekonkretizuje, co se přesně pod pojmem „*harm*“ ukrývá, definuje pouze, že musí jít o přímý, zjevný a nelegitimní zásah do práv- takovým příkladem může být dětská pornografie, kde existuje všeobecný konsensus, že zde újma existuje, v zásadě se ale zřejmě jedná o fyzickou újmu a extrémní formy psychologické škody.³¹ O čtení Millova díla se stále vedou filozofické spory. Jak upozorňuje např. Ian Shapiro v knize *Morální základy politiky*, Millův princip škody lze číst konsekvencialisticky (část občanského práva, zejména tort law) i intencionalisticky (převážně systém trestního práva na bázi mens rea), i v díle jsou používány obě interpretace.³²

b) Feinbergův „Offense Principle“

Joel Feinberg, vlivný právní teoretik a filozof, přišel s konkurenčním principem přečinu /či zásahu), jelikož Millův princip škody považoval za nedostatečný. Pokud totiž považujeme za jediný limit právo jiného jedince nebýt naším projevem fyzicky nebo výrazně duševně poškozen, musíme podle Feinberga nalézt nějakou hůl, která nám zároveň poskytne kontrolu nad takovými projevy, na které princip škody nedopadá. Často uváděným příkladem budiž sex na veřejnosti, aktivita, která většinou nepůsobí fyzickou ani těžkou morální újmu jiným, snadno se jí lze vyhnout odvrácením hlavy, nicméně jedná se o projev, který může k okolí být výrazně ofenzivní a urážlivý. Takový „útok“ se skládá ze subjektivního (pocítění nepříjemného stavu, studu, trapnosti, úzkosti) a objektivního elementu, jímž je neoprávněná/škodlivá příčina stavu, jde-li o neoprávněný zásah do práv druhých.³³

Nicméně i zde je nutné pečlivě přezkoumávat další faktory, které mají v posuzování nemalou roli- motiv řečníka, počet lidí, kteří jsou danou situací uraženi, intenzita, místo, čas, způsob provedení, ohrožené sociální hodnoty aj. Feinberg také

³¹ Mill, J. S. : O svobodě, plný text na : <http://www.constitution.org/jsm/liberty.htm>

³² Více k Millovu principu škody viz: Shapiro, I.: *Morální základy politiky*. Praha: Karolinum, 2003, s. 49-59

³³ Feinberg, J. : *The Moral Limits of the Criminal Law, Offense to Others*. New York: Oxford University Press, 1985, s. 2

vytyčuje několik kritérií, která musí být dodržena, aby svoboda projevu byla jeho principem omezena. Jednání musí zasáhnout do práv jiného, způsobit nepříjemné mentální stavy, musí být dostatečně závažné, sankce musí být dostatečně účinná, nutná, nesmí být neúměrně tvrdá a je nutno zvážit situaci těch, kdo se ofenzivního jednání dopouštějí, i těch, kteří jsou jím obtěžováni, zvážit sociální hodnotu daného jednání, alternativního možnosti vyjádření svobody projevu aktérem a další kritéria.³⁴ Princip přečinu/zásahu tedy kombinuje subjektivní zásadu dotčenosti s objektivním zásahem do práv, upravuje limity a nenechává svobodu projevu ve vakuu, nýbrž reflektuje kulturní a sociální proměnné a vypořádává se s dopady.

c) Právní moralismus a svoboda projevu

Právní moralismus je názorový směr prosazující myšlenku, že právo se může stát jakýmsi režisérem společnosti v oblasti kolektivně sdílené morálky a zakázat určitý typ jednání z morálních pohnutek, ačkoli nepůsobí přímou fyzickou nebo těžkou duševní újmu ostatním. Nejznámějším představitelem tohoto proudu je anglický moralista, soudce lord Patrick Devlin se svým postojem, že sdílená etika je esenciálním stavebním kamenem společnosti a intimní neviditelná pouta společného vědomí jsou nutná k tomu, aby společnost držela pospolu- toto morální svázání zároveň považuje za cenu, kterou jedinec platí za to, že společnost existuje. Právo považuje za způsob, jak tento stav zacementovat, zákonné limity svobody projevu tedy vyrůstají z morálního podhoubí společnosti, zdroj morality vidí v konvencích a tradicích dané společnosti.³⁵ Ve známé debatě s právním pozitivistou H. L. A. Hartem, který představu právního moralismu odmítá, pak Devlin obhajoval svou koncepci prosazování morálky v právu.³⁶

Jakkoli tento názor nesdílím, (a zčásti se identifikuji se schumpeterovskou kritikou osvícenských idejí obecného dobra a obecné vůle) vnímám, že konstrukce sdíleného morálního vědomí by musela být nesmírně složitá a komplexní. Zůstává samozřejmě otázkou, jaké hodnoty pod kolektivní morálku subsumujeme- základní sociální normy vyvěrající z etických pramenů (právo na život, majetek a další základní potřeby) jsou pro zachování společnosti fundamentální, v jiných ohledech může být etická diverzita společnosti přínosem. Produktem právního moralismu v oblasti limitů svobody projevu je např. zákaz rouhání nebo obscenity.

³⁴ Tamtéž, s. 44

³⁵ <http://www.illc.uva.nl/~seop/entries/law-limits/#lega>

³⁶ <http://www.hku.hk/philodep/courses/law/DevlinHart.htm>

d) Právní paternalismus

Právní paternalismus je postoj, který státu dovoluje jen takové akty zákonodárství zabraňující jedinci, aby sám sobě způsobil fyzickou nebo závažnou emocionální škodu.

³⁷ Právní stát na sebe bere roli starostlivého tatínka³⁸, který zakazuje dítěti koupat se ve špinavém rybníku, a pro případ, že neposlechne, dostane jednu výchovnou za uši. Příkladem může být právní úprava bezpečnostních pásů v automobilu, která nemá jiný cíl než chránit jedince, také předpisy v oblasti toxikomanie, zdraví nebo vzdělávání. Je zde použita stejná konstrukce, jako v případě kalkulu souhlasu či tiché akceptace v oblasti teorie společenské smlouvy, tedy přijímáme předpoklad, že racionální dospělý jedinec by svolil k tomu, aby byla pro jeho vlastní dobro limitována svoboda projevu, pokud je mu potenciálně nebezpečná a má nezvratné důsledky. Paternalistický stát by musel svobodu limitovat jednak kalkulací přínosů a rizik, jednak by musel vnímat „zákazy pro dobro“ coby ultima ratio alternativu, zejména v oblasti verbálních deliktů trestního práva. Zatímco Millův princip škody, který nezná zločin bez oběti, a Feinbergův širěji pojatý princip přečinu limitují svobodu projevu ve vztahu k jiným a ohraničují ji vnějškově, paternalistická legislativa chrání před škodou přímo svého vykonavatele. V oblasti svobody projevu se však objevuje sporadicky.

e) Dworkin a svoboda projevu v postmoderním světě³⁹

Klasický a velice obtížný problém nastoluje Ronald Dworkin, když se ptá, zda je svoboda projevu univerzálním lidským právem? Nebo zda je to specifická hodnota západní civilizace, pro jiné kultury nevhodná? Dworkin chápe svobodu projevu jako univerzální lidské právo a jako podmínku lidské důstojnosti, *condicio sine qua non* legitimní vlády. Demokracii tvoří dle Dworkina nejen soubor majoritářských procedur jako pravidelné svobodné volby, ale i demokratický background, jehož základem je právě realizace svobody projevu. Většinové rozhodnutí musí být dle Dworkina navázáno na svobodnou a otevřenou diskusi, jinak by jakékoli většinové rozhodnutí dělalo ze všech, kterým nebyla dána možnost vyjádřit se, pasivní oběti. Kolektivní rozhodnutí má následovat až po diskusi ve svobodném prostředí, kde je možno protestovat, vysmívat se, satirizovat či urážet. Vazba demokracie- svoboda projevu není

³⁷ <http://www.earlham.edu/~peters/writing/paternal.htm>

³⁸ V literatuře už se lze setkat s neutrálním termínem právní parentalismus

³⁹ Dworkin, R. : A new map of censorship, online text zde: <http://www.eurozine.com/articles/2006-03-29-dworkin-en.html>

jediným důvodem nároku svobody projevu na univerzální status. Dworkin nejde tak daleko, aby popřel práva menšin, prosazoval pornografii a rasistickou diskriminaci, nicméně varuje před přílišnou regulací a intervencí při pouhém vyjádření kontroverzního názoru. Pro Dworkina, který argumentuje z pozice jakési morální danosti svobody projevu, je sama demokracie univerzální lidské právo, nikoli demokracie v přísně procedurálním hávu, ale demokracie s prostorem pro svobodné vyjádření názorů a myšlenek, s liberálním obsahem.⁴⁰ Příklad tkví v základní povinnosti vlády jednat se všemi občany stejně, tato elementární rovnost před zákonem tvoří opěrný systém pro další svobody, které z nároku na rovnost všech lidí vyrůstají.⁴¹

f) Absolutismus I. dodatku ?

Existují vůbec meze svobody projevu? Na tuto otázku záporně odpovídá americký absolutistický přístup k I. dodatku, jehož významnými proponenty byli např. soudci Nejvyššího soudu USA Hugo Black a William O. Douglas. Absolutisté zastávají poměrně radikální postoj tvrdící, že zákaz omezování svobody projevu v Prvním dodatku je zákazem absolutní bezvýjimečné povahy a chápou text striktně literalisticky, s tím, že Otcové zakladatelé takovéto absolutní zákazy zamýšleli. Kritizují přístup balancování mezi svobodou projevu a jinými hodnotami, odmítají soudní testy pro standardy svobody projevu a nevěří v omezování svobody projevu v zásadě z jakýchkoli důvodů.⁴²

g) Resumé filozofické perspektivy

Limity svobody projevu ale nemohou být vytesány do kamene za pomoci filozofických principů a abstraktní teorie. Území svobody projevu je živé, proměnlivé, v času i místě, definováno politickými a právními podmínkami. Připomíná džungli, v níž svoboda projevu bojuje o svůj *Lebensraum* s jinými právy a hodnotami, účastní se soubojů, v nichž někdy vítězí (Larry Flynt) a někdy prohrává. V následujících kapitolách práce se proto budu zabývat těmito boji zejména na judiciální úrovni a ve zvláštní části zkoumat, jakým způsobem napíná a překračuje meze svobody projevu politická (novinářská) karikatura.

⁴⁰ Dworkin není pozitivistou v Hartově stylu, ale ani moralistou jako lord Devlin.

⁴¹ Není cílem této práce podat vyčerpávajícím způsobem Dworkinovy názory na svobodu projevu, k lepšímu pochopení se nabízí jeho knihy *Taking rights seriously* a *A matter of principle*.

⁴² <http://www.law.umkc.edu/faculty/projects/ftrials/zenger/freespeech.htm>

III. LIMITY SVOBODY PROJEVU V PRÁVU A JUDIKATUŘE

Následující kapitola sumarizuje meze svobody projevu v legální a judiciální sféře. Zejména v českém okruhu jsem vybrala recentní, v literatuře dosud neanalyzované případy jako rozsudky Nejvyššího správního soudu o rozpuštění politických stran.

1. Teoretická rozbočka: pravý a nepravý konflikt

Distinkci mezi pravým a nepravým konfliktem formuluje Jan Filip⁴³, když říká, že o *pravý konflikt* se jedná tehdy, když kolidují dvě základní práva mezi sebou (konkurenční práva jako svoboda projevu versus právo na soukromí), zatímco nepravý konflikt vzniká mezi garantovaným individuálním právem a střeženou hodnotou. Jedná-li se o pravý konflikt, nemá žádné z kolidujících práv automatickou přednost, neexistuje pevně daná hierarchie, jen aplikační přednost ad hoc, kdy je třeba poměřovat skutkové okolnosti, soupeřící zájmy a pomocí principu proporcionality zvažovat, kterému právu dát přednost. *Nepravý konflikt* je charakteristický tím, že s individuálním právem soupeří právně chráněná hodnota, jež na základě ústavněkonformní interpretace může dostat přednost před právem. Na rozdíl od pravého konfliktu, kdy proti sobě stojí pan X a paní Y, v případě nepravého konfliktu stojí na druhé straně stát reprezentující veřejné hodnoty. „Obět“ svobody projevu tedy nemůžeme identifikovat, často jde o vysoce abstraktní, neurčitý pojem jako veřejná mravnost v případě pornografie. Zatímco v případě kolidujících zájmů nelze postavit svobodu projevu na piedestal a je třeba trestat její zjevné excesy (jako v případě von Hannover a ataku soukromí)⁴⁴, u společenských zájmů je třeba mít se na pozoru, aby nedošlo ke zbytečnému omezení individuálního práva kvůli právněpolitickému opatření. Podle Dworkina je argument právněpolitickým cílem důsledkem politického rozhodnutí, zatímco principiální argument staví na chránění individuálních či kolektivních (např. menšinových) práv jednotlivce.⁴⁵ Toto vymezení nelze chápat absolutně, hranice mezi pravým a nepravým konfliktem je neostrá a distinkce mezi veřejným chráněným zájmem a individuálním právem může být v některých případech problematická.

⁴³ Filip, J: Dogmatika svobody projevu z hlediska teorie, legislativy a soudní praxe, Časopis pro právní vědu a praxi č. 4/1998, s. 630 a násl.

⁴⁴ Von Hannover versus Německo, rozsudek ESLP ze dne 24. června 2004, č. stížnosti 59320/00

⁴⁵ K distinkci mezi právním principem a právně politickým cílem Dworkin, R, citován v Kühn, Z: Aplikace práva ve složitých případech: k právních principů v judikatuře. Praha: Karolinum, 2002, s. 95-97

2. Legální limity svobody projevu

V evropském legálním kontextu se nevyskytuje absolutismus rétorické svobody, přímo v textu ústav, úmluv či zákonů jsou formulovány její hranice. Takovým případem je i česká Listina, která v článku 17 odst. 4 omezuje svobodu projevu *zákonem, pokud jde o opatření v demokratické společnosti nezbytná pro ochranu práv a svobod druhých, bezpečnost státu, veřejnou bezpečnost, ochranu veřejného zdraví a mravnosti*. Formální podmínkou je tedy zákonné zakotvení, materiální pak chráněné hodnoty, jejichž poměrování se svobodou projevu má být vyváženo principem nezbytnosti.⁴⁶ Obecný korektivní rámec pak poskytuje článek 4 odstavec 4 Listiny příkazující, aby *„bylo při stanovení mezi základních práv a svobod šetřeno jejich podstaty a smyslu, přičemž taková omezení nesmějí být zneužívána k jiným účelům, než pro které byla stanovena.“*⁴⁷ Podobný přístup volí i Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, jíž se česká Listina inspirovala, když v článku 10 odst. 2 limituje svobodu projevu takto: *„Výkon těchto svobod, protože zahrnuje i povinnosti i odpovědnost, může podléhat takovým formalitám, podmínkám, omezením nebo sankcím, které stanoví zákon a které jsou v demokratické společnosti nezbytné v zájmu národní bezpečnosti, předcházení nepokojům a zločinnosti, ochrany zdraví a morálky, ochrany pověsti nebo práv jiných, zabránění úniku důvěrných informací a nestrannosti soudní moci.“*⁴⁸

A významně se neodlišuje ani hraniční vymezení Paktu o občanských a politických právech, jenž navíc ještě stanovuje, že *„jakákoli válečná propaganda je zakázána zákonem, dále zakazuje rasovou, národní či náboženskou nenávisť a diskriminaci*. Ve Spojených státech, zemi, již už před několika staletími považoval Alexis de Tocqueville za bytostně demokratickou, je situace značně odlišná. První dodatek Ústavy USA svou formulací sice poskytuje určité naděje těm, kdo věří, že svoboda projevu je ze strany vlády neomezená, ve skutečnosti ale právní meze svobody projevu pochopitelně existují. Ačkoli to postrádá významovou přesnost, americký systém omezení bych na rozdíl od evropského nazvala výjimkami z Prvního

⁴⁶ Takovým podmínkám částečně nevyhovuje např. tzv. náhubkový zákon 52/2009 Sb. platný od 1. 4. 2009 novelizující trestní zákon a trestní řád, který kromě zákazu zveřejňovat jména a jiné osobní údaje dětských a mladistvých obětí trestných činů a identifikace obětí kuplířství nebo násilných trestných činů (veřejnost má právo vědět o spáchání TČ, ale nikoliv jméno či tvář oběti), pod hrozbou finanční sankce a až pětiletého vězení zakazuje zveřejnění informací z policejních odposlechů, pokud nebyly použity před soudem jako důkaz.

⁴⁷ Listina základních práv a svobod, vyhlášená pod č. 2/1993 Sb.

⁴⁸ Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod

dotatku. Evropský systém je postaven na schématu systémových limitů a kolizí, metaforicky řečeno: pokud si svobodu projevu v evropském smyslu představíme jako zemi jménem Svoboda, pak jednotlivé země, se kterými by Svoboda hraničila, by se nazývaly „Právo na soukromí“ nebo „Hanobení státu a jeho symbolů“ nebo „Národní bezpečnost“. Naproti pro americký stav svobody projevu použiji pracovní metaforu obrovského oceánu svobody- živého, plného lidožravých žraloků i nejrůznějších mořských stvůr, ve kterém se výjimečně objeví plovoucí ostrůvek s názvem „Tvrdá pornografie“ nebo „Falešný poplach v přeplněném divadle“. ⁴⁹ Nesmíme zapomenout, že standardy ochrany svobody projevu jsou v Americe mnohem širší, je dovoleno (přesněji řečeno není zakázáno) popírat holocaust, obhajovat nacismus, urážet islám či pálit státní vlajku. Jediným typem projevu, kterému byla upřena ochrana I. dodatku bez ohledu na to, zda je škodlivý individuálně, je obscénní projev, který může být legislativně zakázán čistě pro ochranu veřejné morálky. Projev ale musí dosáhnout velmi přísného standardu obscenity, aby mohl být zakázán. ⁵⁰

Z důvodu odlišných koncepcí rétorické svobody a značných distinkcí v rámci judiciálního stanovení limitů, kdy se Nejvyšší soud USA na rozdíl od ESLP nebo Ústavního soudu ČR nepohybuje v rámci ústavně zakotvených limitů, ale spíše autorizuje výjimky, na jejichž základě může vláda svobodu projevu omezit, jsem se rozhodla soudní limity svobody projevu rozdělit a analyzovat ve dvou skupinách. ⁵¹ V první zkoumám rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva, popř. českých soudů- Ústavního, Nejvyššího a Nejvyššího správního soudu v tematicky rozdělených oddílech ⁵², druhá kategorie je věnována nalezení výjimek v judikatuře Nejvyššího soudu USA. ⁵³ Není cílem této práce věnovat se podrobně všem skupinám omezení svobody projevu, jedná se pouze o nástin principů a doktrín. Zabývám se zejména případy, kterým se literatura dosud zevrubně nevěnovala, z nich vyčnívají rozsudky českého Nejvyššího správního soudu z posledních let, zejména v oblasti extremismu (rozpuštění politických stran) a regulace obsahu televizního vysílání. (kauza Vyvolení)

⁴⁹ Zde odkazují na Holmesovo doktrínu „clear and present danger“ v případě *Schenck versus Spojené státy* a použití přiléhavé metaforu „false shouting fire in crowded theatre“, viz: *Schenck versus Spojené státy*, 249 U.S. 47 (1919), text zde:

<http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=US&vol=249&invol=47>

⁵⁰ Viz většinové rozhodnutí v případě *Roth versus Spojené státy*, 354 U.S. (1957)

⁵¹ V obou případech se nepochybně jedná o nalézání principů, v americkém systému jsou precedenty „těžká váha“, v kontinentálním právu se rozhodnutí zejména vyšších soudů stává více a více vlivným.

⁵² Toto rozdělení je inspirováno předchozími českými pracemi, zejména knihou Jiřího Herczega *Meze svobody projevu a monografií Michala Bartoně Svoboda projevu a její meze v právu České republiky*

⁵³ Koncepce výjimek je založena na analýze Henryho Cohena z roku 2009, viz www.fas.org/irp/crs/95-815.pdf

3. **Judiciální limity svobody projevu v evropské perspektivě**

a) Ochrana bezpečnosti státu a veřejné bezpečnosti, ochrana soudní moci

Ochrana bezpečnosti státu zahrnuje aspekt vnější bezpečnosti (územní celistvost, vnější státní svrchovanost a obranyschopnost země), ale i vnitřní bezpečnosti (ochrana státních symbolů, zákaz hanobení státu a jeho představitelů, utajované informace, ale také bezpečnostní rizika svázaná s extremismem či terorismem). Lze sem podřadit také ochranu soudní moci před zásahem do nezávislosti a nestrannosti. Následující výčet je inspirován českou úpravou a nepovažuji jej za vyčerpávající. Patří do něj: hanobení republiky a jejího představitele⁵⁴, ochrana státních symbolů- např. hanobení státní vlajky, ochrana státních orgánů a veřejných činitelů (útok na státní orgán apod.), ochrana národní bezpečnosti- utajované skutečnosti, omezení v armádě, některé verbální delikty- např. podněcování a schvalování trestného činu dále narušení soudní moci- ochrana nestrannosti a nezávislosti soudní moci: zasahování do nezávislosti soudu či pohrdání soudem nebo informace o trestním řízení⁵⁵

Z judikatury Evropského soudu pro lidská práva: stavební precedenční kameny článku 10 v kolizi s veřejnou mocí: *Observer a Guardian versus Velká Británie, Castells versus Španělsko a Sunday Times versus Velká Británie*

Evropský soud se k záležitosti utajovaných skutečností vyjádřil ve věci *Observer a Guardian versus Velká Británie z roku 1991*, známém jako případ *Spycatcher*. Bývalý agent britské MI5 Wright napsal knihu s názvem *Spycatcher* a anglické listy *Observer* a *Guardian* z ní chtěly uveřejnit výňatky ještě předtím, než vyjde. Soudy to ale předběžným rozhodnutím zakázaly. ESLP uznal legitimitu prozatímního zákazu, ale pouze v případě, že je časově omezen na nezbytnou dobu, protože pokud kniha vyjde jinde, postrádá zákaz smysl, protože si čtenář knihu může dovézt ze země, kde už vyšla. Soud sice potvrdil, že předběžný zákaz není principiálně v rozporu s článkem 10 Úmluvy, ale zároveň prohlásil, že "*Zprávy jsou zbožím, které se rychle kazí.*" a

⁵⁴ V ČR to byla urážka prezidenta republiky dle paragrafu 103 TZ a hanobení republiky podle paragrafu 102 TZ 140/1961 Sb. Ústavní soud nicméně část paragrafu 102 TZ zrušil v rozhodnutí Pl. ÚS 43/93

⁵⁵ Na rozdíl od Úmluvy česká Listina takový důvod pro omezení svobody projevu nezná, srov. Herczeg, J: *meze svobody projevu*. Orac. Praha, 2004. s. 125-126 Většina autorů dává ochraně soudní moci zvláštní kategorii.

zdůraznil, že jednou ze stěžejních výhod mediálního zpravodajství je rychlost.⁵⁶ Dále potvrdil, že národní bezpečnost může být jistou závorou pro svobodu projevu, nicméně při jejím sklápění je třeba postupovat s maximální opatrností a na základě principu nezbytnosti.⁵⁷

V kauze *Castells versus Španělsko* šlo o údajnou urážku vlády ze strany baskického senátora. Castells byl zbaven imunity a stíhán, ale španělský trestní zákon neposkytoval možnost poskytnout důkaz pravdy a obhájit se tím, že dokáže pravdivost svých tvrzení. Zásadním aspektem případu Castells byl fakt, že španělský veřejný prostor neposkytl senátorovi jakoukoli možnost obhájit své názory a prokázat, že se ona tvrzení zakládaly na faktickém základu. ESLP na základě toho rozhodl, že zásah nebyl v demokratické společnosti nezbytný.⁵⁸

Další případ, *Sunday Times versus Velká Británie*, se dotýkal kritiky soudního systému ve věci léku Thalidomide, který po podání těhotným ženám způsoboval narození dětí s vážnými deformacemi, např. porod dětí s dysmetickým syndromem (tj. bez končetin). List Sunday Times publikoval v době soudního řízení o náhradu škody kritické články o produkční firmě Distillers Company Ltd., následně byl vydán soudní zákaz dalších článků na základě možného pohrdání soudem, což bylo napadeno stěžovateli u Evropského soudu pro lidská práva. Ten ale rozhodl, že došlo k porušení článku 10 a že sankce byla nepřiměřená účelu. Spojil přitom svobodu projevu s právem veřejnosti a rodin obětí být informován o všech skutečnostech spojených s tragickou conterganovou aférou, protože taková aféra celospolečenského dosahu a evropských rozměrů vyžaduje speciální přístup veřejnosti k informacím, což ale nikterak neohrožuje soudní proces.⁵⁹

Judikatura Ústavního soudu je pochopitelně v oblasti těchto limitů kvantitativně řádově slabší, za zmínku nicméně stojí nálezný sp. zn. I. ÚS 211/99, v níž soud vyhověl ústavní stížnosti proti pořádkové pokutě za hrubou urážku soudu stěžovateli, relevantní případy se objevily také u Nejvyššího soudu ČR, zejména případ vydání knihy *Mein Kampf* od Adolfa Hitlera, kdy byl nakladatel Zítka odsouzen za publikaci této nacistické bible

⁵⁶ *Observer a Guardian versus Velká Británie*, rozsudek ESLP ze dne 26.11. 1991, č. stížnosti 13585/88

⁵⁷ V dalším rozsudku *Prager a Oberschlick versus Rakousko* soud nevyhověl stížnosti rakouských žurnalistů, kteří byli odsouzeni za publikaci článku s názvem „Achtung! Scharfe Richter!“, jenž ostře kritizoval činnost devíti soudců Zemského trestního soudu ve Vídni, protože nevybírává slova a nedoložená tvrzení byla dle ESLP způsobila újmy práv soudců.

⁵⁸ *Castells versus Španělsko*, rozsudek ESLP ze dne 23. dubna 1992, č. stížnosti 11798/85

⁵⁹ *The Sunday Times versus Velká Británie*, rozsudek ESLP ze dne 26. 4. 1979, č. stížnosti 13166/87

podle paragrafu 260 TZ za propagaci a podporu hnutí směřujících k potlačení práv a svobod člověka k odnětí svobody a dvoumilionovému trestu.⁶⁰ Nejvyšší soud ho ale na dovolání viny zprostil.⁶¹

b) Ochrana veřejného zdraví a mravnosti

Evropský prostor je arénou mnoha podobností, ale i velkých odlišností, v systému Rady Evropy koexistují země výrazně sekulární jako ČR, katolické jako Irsko, liberální v oblasti drog či eutanazie jako Nizozemí. Soud vědom si této heterogenní povahy morálních a společenských systémů našlapuje spíše po špičkách a značnou část sporů ponechává na vnitrostátní úpravě dle doktríny volného uvážení „margin of appreciation“.⁶² Mezi nejzásadnější problémy v oblasti ochrany morálky patří šíření toxikomanie (např. vydání knih podporujících konzumaci drog⁶³), ochrana sexuální morálky (problém pornografie) a ochrana náboženské morálky. (problém blasfemie)

Evropský soud pro lidská práva, náboženství a doktrína „margin of appreciation“ (volného uvážení)

V případech ochrany mravnosti, sexuální a náboženské morálky adoptoval Evropský soud doktrínu volného uvážení, která se distancuje od posuzování těchto hodnot v rámci lokální či národní komunity. Mezi dva významné případy počítáme *Otto-Preminger-Institut versus Rakousko a Wingrove versus Velká Británie*.⁶⁴ V prvním případě rakouské soudy zkonfiskovaly film *Das Liebeskonzil* s odůvodněním, že hrubým a provokativním způsobem vykresluje postavy Ježíše, Panny Marie a Boha, což by se mohlo dotknout věřících křesťanů v Tyrolsku. Soud se zdržel posuzování samotného obsahu filmu, nepodnikl analýzu možných účinků a spokojil se s vysvětlením rakouských orgánů, že jde o nutné preventivní opatření zachovat v silně katolické oblasti náboženský smír. Soud se tímto zbavil odpovědnosti chránit individuální práva a materiálně analyzovat daný případ-opomenul například, že film by byl promítán

⁶⁰ Bližší analýza případu *Mein Kampf* viz Bartoň, M. *Svoboda projevu a její meze v právu ČR*. Praha : Linde, 2002, s. 236-248

⁶¹ 5 Tdo 337/2002, text zde: <http://www.nsoud.cz/rozhod.php?action=read&id=9218&searchstr=kampf>

⁶² Benvenisti, E.: *Margin of appreciation, consensus and universal standards*, New York University Journal of International Law and Politics (JILP), text zde: <http://www1.law.nyu.edu/journals/jilp/issues/31/pdf/31v.pdf>

⁶³ Viz český případ knihy *Vaříme s konopím*.

⁶⁴ Dalším významným judikátem je rozhodnutí ve věci *Handyside*, kde soud vymezil hranice pornografie a rozhodl, že svoboda projevu se vztahuje i na vysoce urážlivé, šokující, pobuřující projevy

platicímu a informovanému publiku v experimentálním kině a že by bylo možno se mu vyhnout, pokud by měl dotýčný za to, že by obsahem mohl být pobouřen.⁶⁵

Podobně odtažitý přístup soud zaujal v případě *Wingrove versus Velká Británie* (1996) Britský filmový tvůrce Nigel Wingrove natočil krátký film s názvem „Visions of Ecstasy“, jenž popisuje erotické fantazie sv. Terezy Avilské. Wingrove svůj film předložil v souladu s britskými zákony příslušným úřadům pro povinnou klasifikaci. Britská rada filmové klasifikace (British Board of Film Classification) odmítla předložené dílo klasifikovat a de facto jeho uveřejnění zakázala, a to na základě toho, že film je plný rouhání a že by urazil náboženské cítění křesťanů, což byl v té době v Británii ještě trestný čin. Soud znovu odmítl provést obsahovou analýzu a doktrínou margin of appreciation se přenesl na svůj ostrov radikální neutrality, odkud ponechal široký prostor pro uvážení národních orgánů v oblasti sexuální a náboženské morálky.

Jak v další části práce uvádím, tato doktrína nebyla ještě v rámci judikatury překonána a případná intervence v aféře Mohamedových karikatur by pravděpodobně dopadla obdobně. Chápeme-li činnost soudu jako korektiv domácích nespravedlností, pak nutně docházím k závěru, že v rámci limitů svobody projevu by soudu větší aktivismus slušel, ačkoliv jsem si vědoma problému, jak definovat společný základ evropské morálky či evropských hodnot zemí tak odlišných jako třeba Turecko a Nizozemí.

Mravnost, úpadek televizní kultury a právo dítěte versus svoboda projevu- Nejvyšší správní soud ve věci „Vyvolení“⁶⁶

Kasační stížnost podala Rada pro rozhlasové a televizní vysílání proti rozhodnutí Městského soudu v Praze, který zrušil rozhodnutí Rady udělit televizi Prima pokutu za reality show Vyvolení.⁶⁷ Nejvyšší správní soud v tomto případě definoval mravnost jako obecně uznávané minimum společenských hodnot a právo jako systém, který reflektuje určité společenské hodnoty. Zároveň je mravnost závislá na specifickém společenském řádu, který je proměnlivý v místě a podléhá korozi času. Konkrétní obsah mu pak přiřazuje správní orgán a posléze soud. Zákonodárce jednoznačně vyjádřil ústavně zcela akceptovatelný zájem přijmout ochranná opatření vůči dětem ve vztahu

⁶⁵ Otto-Preminger-Institut versus Rakousko, rozsudek ESLP ze dne 20.9. 1994, č. stížnosti 13470/87

⁶⁶ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 15.5.2008, čj. 6 As 70/2007 - 104, www.nssoud.cz.

⁶⁷ Nástrojem vyjadřujícím zájem na ochraně zdravého vývoje dětí v oblasti přijímání informací je skutková podstata deliktu upraveného v § 60 odstavci 3 písm. d) ve vztahu k § 32 odstavci 1 písm. g) zákona o vysílání

k právu na svobodu projevu, což je běžným proudem regulace v zemích kontinentálních právních zvyklostí.⁶⁸

Nejvyšší správní soud se také v rozsudku vyjádřil, že si je vědom, že v případě posuzování mravnosti se právo dotýká otázek směřování společnosti a že se zde moc soudní dostává z obvyklých „mantinelů“, v nichž je zvyklá se pohybovat, tím, že hodnotí, jak mohou být děti a mládež zasaženy mediálním vlivem televize. Soudní moc se ohradila proti roli absolutního morálního arbitra, ačkoliv rozumí své úloze vymezit alespoň ty nejvíce závažné excesy. V dalších rozsudcích ohledně show Vyvolení Nejvyšší správní soud opakovaně vracel rozsudky Městského soudu rušící pokuty RRTV za show Vyvolení, protože měl za to, že Rada prokázala porušení povinnosti televize Prima nezařazovat v době od 6 hodin do 22 hodin pořady a upoutávky, které by mohly ohrozit fyzický, psychický nebo mravní vývoj dětí a mladistvých.⁶⁹

c) Svoboda projevu a extremismus

Pod poněkud rozostřeným pojmem extremismus chápeme takové vyhraněné či extrémní politické postoje, které vybočují z uznávaných společenských norem, vyznačují se prvky netolerance a útočí proti základním demokratickým principům, politickému extremismu je inherentní odpor vůči demokratickým procedurám, násilné a zstrašující prostředky, dehonestace individuálních či menšinových práv.⁷⁰ Extremismus je hraničním jevem a lze jej vnímat jako sociální konstrukt (odchylka od normálu s výrazným odmítáním hodnot uznávaných většinovou společností), ale také jako právní kategorii formulovanou trestním právem, do níž spadají zhoubné ideologie jako fašismus, nacismus či komunismus ve svém stalinistickém pojetí. Výše zmíněné ideologie a jejich zvrácená praxe jsou sice z normativního (liberálnědemokratického) hlediska extrémní, ale jak historie na tragických případech Hitlerova Německa či Stalinova Ruska ukázala, i extremismus se může stát mainstreamem. To byl také důvod, proč se v Evropě po 2. světové válce objevila koncepce tzv. *streitbare/wehrhafte Demokratie (bránící se demokracie, militant democracy)*, v jejímž rámci se omezení svobody projevu a zákaz extremistických projevů verbálního i symbolického původu prosadilo. Politický extremismus lze členit na primární politické orientace (pravicový a levicový extremismus) a sekundární politické orientace (náboženský, ekologický a

⁶⁸ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 15.5.2008, čj. 6 As 70/2007 - 104, www.nssoud.cz.

⁶⁹ Zákon 321/2001 Sb. o rozhlasovém a televizním vysílání

⁷⁰ Černý, P: Politický extremismus a právo. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, s. 13

nacionalistický extremismus).⁷¹

Co se týče právních omezení svobody projevu, de lege lata se objevuje násilí proti skupině obyvatel a jeho postih- pro svobodu projevu má význam zejména verbální delikty jako vyhrožování násilím, dále hanobení národa, rasy či náboženského vyznání, místo tu má i podněcování k nenávisti vůči skupině obyvatel na základě rasy, víry, politického nebo náboženského přesvědčení popř. omezení jejich práv a svobod, podpora a propagace extremistických hnutí včetně symbolického projevu i popírání holocaustu- tzv. osvětimská lež.⁷²

Z judikatury ESLP: Případ Jersild versus Dánsko a Vogt versus Německo: svoboda projevu versus prevence zločinnosti a extremismus

Autor reportáže o extremismu, dánský novinář J. O. Jersild, umožnil na kameru promluvit zástupcům dánské rasistické organizace Green Jackets (Zelené bundy) a byl za rasistické výroky odsouzen k pokutě. Evropský soud se na případ podíval v kontextu: šlo o vyvážený a seriózní pořad, novinář sám žádné rasistické myšlenky neprojevoval ani nepodporoval a svoboda projevu se vztahuje nejen na myšlenky kladně přijímané, ale i na šokující a urážející. Právo potírat rasistické myšlenky ovšem podle soudu v rozporu s článkem 10 rozhodně není, což je ostatně v souladu s mezinárodními závazky řady států Rady Evropy.⁷³

V německém případě stěžovatelky, příslušnice komunistické strany, se soud zabýval propuštěním učitelky jazyků za její politické názory. V tomto případě Evropský soud reflektoval, že komunistická strana nebyla v Německu zakázána a nebyl důkaz, že by paní Vogt vyvíjela protistátní činnost, soud tedy rozhodl, že jde o porušení článku 10, v tomto případě ovšem institutem nikoli trestního, nýbrž pracovního práva- státní orgány totiž jasně překročily limity svého diskrečního uvážení. Rozhodujícím momentem tohoto judikátu bylo, že se politické preference paní Vogt nikterak nepromítaly do jazykového vzdělávání mládeže a pouhá příslušnost k povolené, byť kontroverzně vnímané straně, nemůže implikovat sankci v rámci státní správy.⁷⁴

⁷¹ Tamtéž, s. 23

⁷² Vybrané skutkové podstaty z českého trestního zákona

⁷³ Rozhodnutí nebylo jednomyslné. Sedm soudců sepsalo dva disenty, jejichž hlavním poselstvím bylo, že novinář měl v reportáži alespoň extremistické názory odmítnout. Viz Jersild versus Dánsko, rozsudek ESLP ze dne 23.9. 1994, č. stížnosti 15890/89

⁷⁴ Vogt versus Německo, rozsudek ESLP ze dne 26. 9. 1995, č. stížnosti 17851/91

Shromažďovací svoboda ve spojení svobodou projevu v Rakousku

Jeden z nejzajímavějších případů před ESLP, *Öllinger versus Rakousko* z roku 2006⁷⁵, dotýkající se toleranci k extremismu, je judikát k článku 11 Úmluvy, tedy svobody shromažďování, ale se svobodou projevu úzce souvisí, ačkoliv nebyl článek 10 přezkoumáván samostatně. Stěžovatel, pan Öllinger, poslanec za rakouské Zelené, chtěl na Dušičky uspořádat na salcburském hřbitově pietní shromáždění za židovské oběti 2. světové války, coby protidemonstraci proti tradičnímu shromáždění bývalých příslušníků SS Comradeship IV uctívající padlé spolubojovníky, která nevyžadovala povolení. Rakouské úřady jeho žádost zamítly na základě ochrany veřejného pořádku a bezpečnosti, třebaže stěžovatel deklaroval, že jeho shromáždění bude tiché, bez pokřiku a transparentů, v počtu pouze cca šesti osob a nebude nijak rušit ostatní návštěvníky hřbitova v tak pietní den. Odvolání u dalších soudů včetně ústavní stížnosti byla zamítnuta, zejména z toho důvodu, že v předchozích letech docházelo na hřbitově k nepokojům a že nepovolení stěžovatelovy akce je nutnou prevencí, protože dvě taková protichůdná poselství nesoucí shromáždění, z nichž jedno z nich je přímo namířeno proti druhému, by vyžadovalo policejní asistenci. Rakouské úřady preferovaly klid na hřbitově před stěžovatelovým právem na shromažďovací a rétorickou (protože den a místo konání bylo samotným poselstvím) svobodu. Evropský soud pro lidská práva se ale s tak jednostranným příklonem k hodnotě veřejné bezpečnosti neidentifikoval a judikoval, že ono vážení bylo příliš svévolné, bralo příliš ohledů na veřejný pořádek a příliš málo ohledů na právo vyjádřit protichůdný názor, dále soud reflektoval fakt, že v minulých letech sice došlo k nepokojům, ale nikoli k násilí a daná hrozba proto nemohla převážit stěžovatelovo právo na odpor vůči bývalým členům SS.⁷⁶

I český Ústavní soud má v oblasti svobody projevu a extremismu celou řadu judikátů, zabývající se především rušením obecních vyhlášek proti propagaci komunismu či rasismu, které ale přesahovaly samostatnou působnost obce a omezovaly základní práva a svobody, což je zásadně možné jen zákonem za podmínek stanovených Listinou.⁷⁷

⁷⁵ *Öllinger versus Rakousko*, rozsudek ESLP ze dne 29.9. 2006, č. stížnosti 76900/01

⁷⁶ *Öllinger versus Rakousko*

⁷⁷ Celá řada případů, např. Pl. ÚS 1/96. Souhrn judikátů Ústavního soudu ČR ve věcech svobody projevu přehledně sumarizuje příloha v knize Jager, P. , Molek, P. : Svoboda projevu. Demokracie, rovnost a svoboda slova. Praha: Auditorium, 1997, s. 171 a násl.

Nejvyšší správní soud a český extremismus: spojení sdružovací svobody se svobodou projevu

V právním řádu ČR je pro výjimečné případy zakotvena možnost rozpustit politickou stranu, která vykazuje extrémně antidemokratické prvky.⁷⁸ Na návrh ministerstva vnitra je rozhoduje Nejvyšší správní soud. Ve třech případech, kdy byla sdružovací svoboda svázána se svobodou projevu, se Nejvyšší správní soud obsáhle vyjádřil k mezím svobody projevu v demokratické společnosti.⁷⁹

Komunistický svaz mládeže⁸⁰

V prvním případě se jedná o zákaz krajně levicového uskupení a otázku, zda postihovat hlásání extremistických názorů, nebo ji posuzovat až ve vazbě na aktivitu takové skupiny. Ministerstvo vnitra zrušilo krajně levicové sdružení Komunistický svaz mládeže, které nejprve podalo žalobu u Městského soudu, posléze i kasační stížnost proti rozsudku soudu, jenž rozhodnutí rozpustit KSM potvrdil, neboť jím sledovaný cíl, tj. odstranění soukromého vlastnictví výrobních prostředků, je v rozporu s Ústavou a zákony. Důvod, proč Nejvyšší správní soud vyhověl v rozhodnutí hojně se opírajícím o judikaturu ESLP KSM, spočíval v tom, že soud ani ministerstvo nezhodnotily, zda je zásah v demokratické společnosti nezbytný (princip nutnosti) a zda se veřejný zájem na zrušení KSM vyrovná zásahu do politických práv stěžovatele (princip proporcionality). Ani jeden z orgánů nezkoumal skutečnou činnost KSM a návrh na zrušení byl postaven výhradně na programovém dokumentu na webu KSM. V rozsudku se nicméně Nejvyšší správní soud vyjadřuje zejména ke dvěma otázkám: jednak k otázce priority práv- právo na svobodu projevu nelze nadřazovat ostatním základním lidským právům a svobodám, které je třeba vnímat v jejich vzájemné souvztažnosti. A za druhé upozorňuje stěžovatele, že ani jeho svoboda projevu není bezbřehá.

Hlásá-li stěžovatel i přes výzvu ministerstva ve svém programu, že stojí na straně úsilí, jehož cíl je v rozporu s Listinou tvořící součást ústavního pořádku České

⁷⁸ konkrétně dle § 4 písm. a) zákona o sdružování nejsou dovolena sdružení, jejichž cílem je popírat nebo omezovat osobní, politická nebo jiná práva občanů pro jejich národnost, pohlaví, rasu, původ, politické nebo jiné smýšlení, náboženské vyznání a sociální postavení, rozněcovat nenávisť a nesnášenlivost z těchto důvodů, podporovat násilí, anebo jinak porušovat ústavu a zákony.

⁷⁹ Za zmínku nepochybně stojí celá řada nálezů Ústavního soudu, zejména ve věci komunistické ideologie, extremistické symboliky apod., ale tyto případy již byly v literatuře zevrubně analyzovány.

⁸⁰ rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 28.8.2009, čj. 7 As 29/2008 - 104, text zde: <http://www.nssoud.cz/main.aspx?cls=anonymZneni&id=20754&mark=c3ZvYm9kYSBwcm9qZXZ1>

republiky, je dán důvod pro jeho rozpuštění bez ohledu na to, že jeho protizákonná činnost spočívá v „pouhém“ šíření informace o svém programovém cíli. Zároveň si je Nejvyšší správní soud vědom, že ve veřejné diskusi mají prostor i názory extrémní a netolerantní, a pokud není zásadní důvod jako reálné ohrožení práv občanů či destrukce demokratickému systému a hlásání nepřejde k prosazování, nemělo by docházet k jejich potlačování. Z rozhodnutí je zřejmé, že rozpuštění politické strany vnímá jako ultima ratio a v případě, že na něj dojde, podléhá velmi přísným podmínkám. Zároveň soud vykolíkoval poměrně liberálně prostor svobody projevu tím, že odmítl akceptovat představu, že hlásání názorů má za následek automaticky ostré sankce.

Dělnická strana 2⁸¹

Podobné chyby jako v předchozím případě se ministerstvo vnitra dopustilo v roce 2009, když v návrhu na zrušení Dělnické strany nedostatečně prokázalo protidemokratickou činnost strany, personální a ideologické navázání na nacionální socialismus a v rozhodnutí zvaném Dělnická strana 1 byl Nejvyšší správní soud nucen shodit rozpuštění této krajně pravicové strany ze stolu.⁸² Druhý návrh již byl z faktografického hlediska vyčerpávající a soud na základě předložených důkazů dovedl, že na podkladě analýzy ideologie, činnosti, personálního prvku a spolupráce s dalšími extrémně pravicovými uskupeními, které navazují na hitlerovský nacionální socialismus, je dán důvod pro rozpuštění, a zároveň je naplněno kritérium proporcionality.⁸³

V obsáhlém a precizně strukturovaném rozhodnutí⁸⁴ Nejvyšší správní soud shrnul důkazy a vyjádřil se mj. k mezím svobody projevu a toleranci demokratického státu k netoleranci. Ačkoliv soud zdůraznil roli otevřené veřejné diskuse a poznamenal, že některé palčivé problémy, jejichž řešení Dělnická strana prosazuje, jsou vlivem politické korektnosti odsouvány, shledal, že činnost DS je skutečně protiprávní, programovou orientací i symbolikou navazuje na národní socialismus a úzká provázanost s neonacistickými hnutími této skutečnosti přisvědčuje. Zhodnotil i

⁸¹ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 17. 2. 2010 Pst 1/2009 - 348
http://www.nssoud.cz/docs/Delnicka_strana_original.pdf

⁸² Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 4. 3. 2009 Pst 1/2008 – 66, text zde:
<http://www.nssoud.cz/main.aspx?cls=anonymZneni&id=19052&mark=ZMSbbG5pY2vDoSBzdHJhbmE%3d>

⁸³ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 17. 2. 2010 Pst 1/2009 - 348
http://www.nssoud.cz/docs/Delnicka_strana_original.pdf

⁸⁴ Vzhledem k tomu, že toto rozhodnutí bude číst řada laiků a neprávnické veřejnosti, lze kvitovat, že je psáno čtivě, odborně a i pro příznivce krajní pravice srozumitelně, což bylo v tomto případě obzvlášť důležité

nelegální zapojení Ochranných sborů DS a neoprávněné suplování státních funkcí a pořádkových sil.⁸⁵

Svobodu sdružování politických stran chápe NSS v evropském měřítku poměrně liberálně, když uznává právo na hlásání i velmi kontroverzních a okrajových názorů, nicméně vytyčuje aktivizační točný bod, kde svoboda projevu ztrácí svou diskursivní, byť notně řvavou podstatu a stává se aktivním prvkem podněcování k nenávisti a reálnému ohrožení hodnot. Jinými slovy, Nejvyšší správní soud v nepřímé návaznosti na americkou doktrínu „*clear and present danger*“ zkoumal bezprostřednost rizika pro demokracii, což konkretizuje jako „byť jen lokální nebezpečí“, že dojde k destabilizaci institucí a práva.⁸⁶

Zároveň na základě principu proporcionality zvažoval, zda je zamýšlené rozpuštění přiměřené ochraně společenských hodnot. Zde soud hodnotil provedené důkazy nikoli osamoceně, ale v kontextu, z něhož vyplynulo, že suma je víc než celek částí a až v celkovém pohledu je zřejmá systémová a organizovaná protiprávnost DS s násilnými metodami. Stejně jako v případě prvního verdiktu vyžadoval splnění čtyř podmínek: protizákonné činy, přičitatelnost těchto činů politické straně, vážné ohrožení demokratického systému a v neposlední řadě proporcí měřítko: rozpuštění musí být přiměřeně intenzitě této hrozby.⁸⁷

Coby přitěžující okolnost působil fakt, že od prvního návrhu se strana ve svých akcích nikterak neumírnila. Domnívám se, že fakt, že toto byl druhý návrh (a první byl zamítnut pro nedostatek důkazů) zakládá jakési nepřímé vyčerpání alternativního postihu. Strana měla čas své protizákonné aktivity utlumit a zůstat pouze u kontroverzních proslovů, jak ji soud v prvním rozsudku upozornil, to se ale nestalo. Soud připomněl, že zatímco totalitární Dělnická strana vymizí z politické mapy, její personální⁸⁸ a ideologický prvek patrně přejde pod novou značku, soud ale považuje za nutné jasně totalitní zlo pojmenovat jako nekompatibilní s hodnotami ČR.⁸⁹

Daná kauza je právně i společensky složitým konfliktem, protože jedna ze zásadních otázek zněla: „*Existuje svoboda projevu pro potlačování svobody (projevu)*

⁸⁵ http://www.nssoud.cz/docs/Delnicka_strana_original.pdf

⁸⁶ http://www.nssoud.cz/docs/Delnicka_strana_original.pdf

⁸⁷ tamtéž

⁸⁸ V ČR neexistuje legální řešení pro jednotlivce jako pozastavení aktivního či pasivního volebního práva, na rozdíl od Německa, kde je teoreticky možné rozpustit nejen politickou stranu, ale i zbavit jedince vážně ohrožujícího demokratické zřízení jeho politických práv, což je v souladu s německým konceptem *streitbare Demokratie /militant democracy/*

⁸⁹ I liberální sekulární demokracie má hodnotový suprapozitivní základ, právní stát je také státem morálním

jiných?“ Soud se přiklonil k názoru, že pokud přesáhne určité meze společenské nebezpečnosti a zároveň je zaktivizována v konkrétní činnosti, pak jde o zneužití tohoto práva- a to ochrana nepokrývá. V tomto a předchozím rozhodnutí vyplouvá na povrch věčné demokratické dilema: jak být tolerantní k netoleranci, má se, a pokud ano, jakým způsobem, bránit demokracie proti antidemokratickým postupům?

V judikátu tuto otázku soud vyřešil rozumně, se zřetelným příklonem k liberálnímu pojetí svobody, což už vyplývalo z předchozího rozhodnutí ve věci Dělnická strana 1. Stanovil totiž onen bod, v němž se hloupý, ale relativně neškodný extremismus stává aktivním nástrojem prosazování zločinných a protiústavních idejí. Z rozsáhlé důkazní dokumentace navíc vyplynulo, že personální, ideový i činný substrát Dělnické strany se stal ve všech ohledech nejen z formálního, ale i materiálního hlediska subjektem ohrožujícím demokracii v České republice.

Rozhodnutí koneckonců upomíná na definici trestného činu v trestním právu, kdy se na rozdíl od předchozího případu KSM podařilo prokázat nejen teoretické porušení právních ustanovení hlásáním zakázaných názorů (ideologický teoretický prvek), ale i společenskou nebezpečnost (materiální, aktivní aspekt). Zatímco prvé tři podmínky považují v případě za zcela prokázané, čtvrtá podmínka je výsledkem uvážení mezi porušením a sankcí. Dokážu si představit, že by na základě stejných důkazů a totožného procesu rozhodl soud o nerozpuštění Dělnické strany, protože určit onu hranici, kdy už je hrozba natolik vážná, že by další existence této extremistické strany bezprostředně ohrožovala demokracii minimálně v lokálním měřítku, není jednoduché.

Nutno také podotknout, že soud rozhodoval v souladu s konstantní judikaturou ESLP, která vyžaduje pro rozpuštění politických stran přísné podmínky, tedy nikoli pouhé hlásání protiprávních názorů, ale i protiprávní akce směřující k potlačení práv druhých či destrukci demokracie.⁹⁰ Takto například ESLP v červnu 2009 podpořil Španělsko v zákazu baskické strany Herri Batasuna⁹¹, přestože rozpuštění politické strany v demokracii také chápe až jako poslední možnost.

Evropské politické systémy totiž stále žijí vlivem neblahé historické zkušenosti dědictvím již zmíněného konceptu bránící se demokracie, jehož dítětem institut rozpuštění politické strany z důvodu antidemokratičnosti je. Nejvyšší správní

⁹⁰ ESLP až na výjimky vidí porušení článku 11 v žalobách proti Turecku, kde byla např. zakázána strana, která ještě ani nezačala pořádně fungovat. Socialist Party of Turkey (STP) versus Turecko. ESLP naopak Turecko podpořil v případě Refah Partisi, kdy byla prokázána protistátní a násilná činnost.

⁹¹ Herri Batasuna versus Španělsko, rozsudek ESLP ze dne 30.6. 2009, č. stížnosti: 25803/04, 25817/04

soud tedy rozhodoval v takové legální realitě, která ochranu demokratického minima v procedurálním i materiálním smyslu považuje za nutnou. A nejde jen o pojistky zákonné, rozpuštění politické strany má nepřímou oporu v článku 9 odstavci 2 Ústavy⁹², jenž říká, že „Změna podstatných náležitostí demokratického právního státu je nepřípustná.“ a tím proklamuje neochotu demokracie složit zbraně v případě jejího oslabení, prolamování nebo destrukce.

Ačkoli vítám rozhodnutí Nejvyššího správního soudu a pokládám ho za správné (nikoli ale jediné správné), i nejlepší možné právní rozhodnutí může mít neblahé společenské následky. Strana sice projevila vůli účastnit se demokratického procesu voleb, ale její zákaz může vyvolat vlnu mučednictví, zaktivizovat příznivce a uzavřít je v těsný kruh. Odnětí legálního statutu může mít příchut' zakázaného ovoce pro neonacistickou scénu, které se dosavadní akce Dělnické strany zdály být krotké, což by mohlo přispět k radikalizaci strany a působení v undergroundu.

Nejvyšší správní soud ale nemusí být poslední instancí, strana má ještě šanci u Ústavního soudu, a podle svého předsedy institut ústavní stížnosti využije.⁹³ Jak soud v rozsudku poznamenal, Dělnická strana je extrémem, ale extrémem vyrůstajícím z hloubi společnosti. Státní orgány i společnost by měly brát rozhodnutí Nejvyššího soudu jako varování a podnět k akci, nikoli jako povel k usnutí na vavřínech, když ten soud ony „nácky“ zpacifikoval.⁹⁴

Dělnická strana se sice stala jednotícím činitelem na extrémně pravicové scéně, ale tím, že ona „tvár“ dostane soudní facku, masa lidí nezmizí. Přínos vidím v potenciálním odstrašení „měkčích“ populistů a „spících“ extremistů, ve stigmatizaci této partaje pro část mírnějšího elektorátu.⁹⁵ Rozumím také tomu, že v době ekonomické krize, zvyšující se nezaměstnanosti a ekonomických problémů se sociálně slabší část voličstva v oslabených regionech radikalizuje a Dělnická strana je pro tuto část voličského spektra nesporně přitažlivá. O nutnosti a proporcionalitě sankce nejsem skálopevně přesvědčena, opačný verdikt by ale mohl vstříc neonacistické scéně vyvolat mylný signál, že pořádat pogromy na Romy je v pořádku a vybudit je i k radikálnějším akcím tohoto typu. Z dikce odůvodnění je zřejmé, že Nejvyšší správní soud si je vědom určité neefektivity úpravy (vzhledem k tomu, že v českém právu není zakotveno

⁹² <http://www.psp.cz/docs/laws/constitution.html>

⁹³ <http://www.epravo.cz/zpravodajstvi/rozpustena-delnicka-strana-se-obrati-na-ustavni-soud-v-polovine-brezna-60598.html>

⁹⁴ Blíže k rasově motivovanému extremismu viz : Chmelík, J. : Extremismus a jeho právní a sociologické aspekty. Praha: Linde, 2001, s. 50 a násl.

⁹⁵ Jak zmiňují mj. v rozhovoru pro Respekt soudci Šimíček a Baxa. Respekt č. 8 2010, s. 38-41

pozastavení politických práv jako individuální sankce, strana se může přejmenovat a vstoupit do politické arény s pozmeněným nápisem, de lege ferenda je třeba uvažovat o efektivnějším řešení), nicméně jde o důležitou symbolickou akci.

Co z toho vyplývá pro svobodu projevu? Navzdory některým komentářům⁹⁶ se domnívám, že Nejvyšší správní soud se v judikátu přiklonil k velmi liberální interpretaci svobody projevu- ozřejmil, že v českém veřejném diskursu je prostor i pro extrémní pozice a potvrdil závěr rozsudku Dělnická strana 1 a KSM, že samotné hlásání na rozpuštění extremistické politické strany nestačí. Je přirozené, že se v politickém systému objevují antisystémové okrajové strany reprezentující tu část občanů, kteří touží po alternativním způsobu života, svázaném s násilím, rasovou či třídní nesnášenlivostí a výrazně netolerantním vztahem k menšinám. Každá heterofobie, ať jde o nesmyslnou nenávist vůči homosexuálům, Romům či cizincům, má svůj základ v tom, že chápe rasové či jiné elementy jako vnější hranice individuální či kolektivní suverenity a identity, jako meze bezpečného světa uvnitř, je vyjádřením nejistoty.⁹⁷

Projevovat tyto tendence k vylučování cizího prvku v teoretické rovině pokládám sice za chybné, ale pokud se taková exkluze odehrává na myšlenkové či verbální bázi, je v souladu s demokracií a neutrálním liberálním státem, který umožňuje rozvíjet individuální koncepce dobra, pokud nenarušují základní práva a svobody druhých. Je tedy správné, že Nejvyšší správní soud ve svém rozsudku tyto tři odlišné stupně (svoboda myšlení, svoboda projevu, konání) odlišil a že se přiklonil k obraně demokracie a poměrně extenzivnímu výkladu svobody projevu.⁹⁸ Nemohu se nicméně na adresu Dělnické strany ubránit myšlence, kterou břitce vyjádřil dánský filozof Søren Kierkegaard: „*Lidé požadují svobodu projevu jako náhradu za svobodu myšlení, kterou využívají jen zřídka.*“⁹⁹

⁹⁶ Zmiňovaný komentář Martina Komárka na: <http://jinepravo.blogspot.com/2010/02/novinove-ohlasy-nad-kauzou-delnicke.html>

⁹⁷ Dle Phila Cohena, citace v : Baumann, Z. : Úvahy o postmoderní době. Praha: SLON, 2002, s. 108-109

⁹⁸ K podobnému závěru došel i Jiří Příbáň v Lidových novinách: http://www.lidovky.cz/demokraticka-sebeobrana-0wq-/ln_noviny.asp?c=A100220_000044_ln_noviny_sko&klic=235617&mes=100220_0

⁹⁹ http://thinkexist.com/quotes/soren_kierkegaard/3.html

d) Ochrana pověsti a práv třetích osob

Pojem a ochrana osobnostních práv

V některých zemích je v právním řádu zakotvena osobnostní ochrana nejen v soukromém právu, ale zákonodárce spatřoval veřejný zájem i v trestněprávní rovině, verbální delikt může být i trestným činem.¹⁰⁰ Ochrana osobnosti je často upravena v občanském právu či v rámci mediálního práva (zejména v tiskových zákonech- např. právo na odpověď či uveřejnění rozsudku). Právo na ochranu osobnosti je všeobecným osobnostním právem, patří každé fyzické osobě jako individualitě a jeho předmětem jsou nehmotné hodnoty lidské osobnosti- právo na jméno, podobu, na čest a důstojnost, na soukromí. Od všeobecných osobnostních práv nutno lišit zvláštní osobnostní práva vznikající v souvislosti s tvůrčí duševní činností osoby, řadíme sem právo autorské, právo k výkonu umělce, vynálezecké právo apod.¹⁰¹

Zásadní aspekty v oblasti difamujících tvrzení

- Doktrína veřejné osoby (týkající se veřejných činitelů i veřejně známých osob)
- Hodnotící/hodnotové soudy versus faktická tvrzení (odlišovat polemická, názorová tvrzení od uvádění faktických skutečností)
- Vážení mezi ochranou osobnosti a svobodou projevu

Střet svobody projevu s autonomní sférou jedince je ve štrasburské judikatuře častým jevem. Od situací, kdy zásah do osobnostních práv jednotlivce vyplývá z odhodlání tisku diskutovat legitimní téma veřejného zájmu, je však nutno odlišovat situace, kdy tisk takovýmto zásahem žádný obecně prospěšný zájem nesleduje, a pouze usiluje o uspokojení všeobecné poptávky po informacích o soukromém životě veřejně známých figur (typicky tzv. „celebrit“).

Soud vnímá jako úhelný kámen demokracie úlohu tisku coby hlídacího psa, kterého je v rámci otevřeného diskursu nutno nechat zaštekát a v odůvodněných výjimečných případech i kousnout. V klasickém případě Lingens versus Rakousko ESLP judikoval, že je nutno rozlišovat mezi hodnotícími soudy a skutkovými tvrzeními.

¹⁰⁰ Takovým případem byl i trestný čin pomluvy dle paragrafu 206 TZ 140/1961 Sb., který vyžadoval, aby byl údaj nepravdivý, působivý vážnou měrou ohrozit čest a pověst dotčené osoby a pachatel musel být s nepravdivostí alespoň srozuměn. Z historického hlediska sem patří crimen laese maiestatis

¹⁰¹ Rozehnal, A. : Mediální právo. Plzeň: Vydavatelství Aleš Čeněk, 2004, s. 41

V kauze *Oberschlick versus Rakousko*, kdy byl novinář pokutován za článek, v němž označil politika Haidera za „idiota“ (v originálním znění *Trottel*), rozhodl, že výraz byl použit v rámci rozohřené politické debaty, jíž dalo vzniknout provokativní tvrzení korutanského hejtmana Haidera, že vojáci na obou stranách fronty za druhé světové války (tedy i příslušníci nacistického wehrmachtu) byli hrdinové, kteří bojovali za mír a svobodu. V daném případě nebyl rozhodující ani tak obsah stěžovatelova výroku, jenž i samotný Soud označil za „polemický“, nýbrž celkový kontext daného sporu. Soud zároveň přiznal, že i hodnotící soudy mohou překročit meze (při absenci jakéhokoli skutkového základu) a stát se „excesem“ a že nelze ani žurnalistům povolit svobodu urážet kohokoli v absolutním měřítku.¹⁰² V případě byla znovu použita doktrína *public figure*, veřejné osoby, která je založena na odlišné konstrukci intimní bezzásahové sféry jedince na základě toho, zda se angažuje ve veřejném životě, nebo ne. Tyto tzv. veřejné osoby mají možnost bránit se v tisku a využívat více komunikačních kanálů než běžný občan- svým vstupem do veřejných záležitostí uzavřeli jakousi nepsanou smlouvu, že tam, kde existuje veřejný zájem, se sféra ochrany umenšuje.

Jednou z nejznámějších kauz české kotliny je kauza z roku 2005 *Rejžek versus Vondráčková*, kdy šířavostí proslulý kritik Rejžek napsal, že se populární zpěvačka Helena Vondráčková dostala zpátky na výsluní, protože „neztratila kontakt na mafiány, kteří ji v sedmdesátých a osmdesátých letech tlačili do rádií, do televize, na desky.“ V nálezu se Ústavní soud zabýval mezemi přípustné kritiky u veřejných osob včetně mediálních hvězd- na rozdíl od obecných soudů i Nejvyššího soudu se, inspirován evropskou judikaturou článku 10, vydal neohroženě vstřícnější interpretaci svobody projevu a rozhodl v kritikův prospěch na základě dvou pilířů: šlo o hodnotící soud a mediální hvězdy jsou povinny snést vyšší míru kritiky.¹⁰³

Ve stejném roce v případě *Zeman versus Brezina*, v němž byl novinář Ivan Brezina tehdejším premiérem Zemanem veřejně dehonestován, že píše na zakázku společnosti ČEZ, Ústavní soud navíc dovodil, že veřejný činitel, zejména politik coby vysoký ústavní činitel, musí zvláště dbát na přesnost a přiměřenost výroků.¹⁰⁴ Ústavní soud také podle evropského vzoru navrhl strukturu kritérií, na jejímž základě difamující skutková tvrzení hodnotí: závažnost obvinění, povaha informace a veřejný zájem na této

¹⁰² *Oberschlick versus Rakousko*

¹⁰³ Nález sp.zn. I. ÚS 367/03 ze dne 15. 3. 2005, text zde: http://www.judikatura.cz/cgi-bin/jus/aspi_lit_4?WVCNC+2303+jus-1

¹⁰⁴ Nález sp.zn. I. ÚS 453/03 ze dne 11. 11. 2005, text zde: http://www.judikatura.cz/cgi-bin/jus/aspi_lit_4?WVCNC+2476+jus-1

informaci, zdroj informace, vynaložené úsilí k verifikaci, motiv uveřejnění, naléhavost záležitosti, zda byla žádána reakce od žalobce, zda se v médiích objevila reakce protistrany, tón sdělení a jeho evaluace v médiích, okolnosti zveřejnění aj.¹⁰⁵

e) Právo na soukromí – konstrukce intimní sféry

Zatímco kritizovat vládu není zakázáno (případ Castells) a nazývat populistického politika s extremistickými názory idiotem se toleruje (Oberschlick), ESLP vytyčil i meze pro případ, že se hlídací pes demokracie utrhne z řetězu. Ochrana poskytovaná článkem 10 se v takových případech dostává do čelní kolize s právem na soukromí zaručeným článkem 8 Úmluvy, jenž právě kvůli absenci legitimního veřejného zájmu a konsekventně absenci práva veřejnosti informace tohoto druhu obdržet, pravidelně převažuje. V této souvislosti se nabízí poměrně nedávný rozsudek *Von Hannover versus Německo*, v němž Soud konstatoval, že je třeba činit rozdíl mezi šířením informací, dokonce i kontroverzních, jež jsou způsobilé přispět k debatě týkající se chování politiků při výkonu jejich funkcí, a šířením údajů ze soukromého života jednotlivce, který žádné oficiální funkce nevykonává. Soud vzal za rozhodující moment kauzy fakt, že fotografie stěžovatelky, monacké princezny, publikované bulvárním magazínem a pořízené bez jejího vědomí, nemluvě o jejím souhlasu, nijak nepřispívaly k jakékoli debatě o tématu legitimního veřejného zájmu. Stěžovatelka nevykonávala žádnou oficiální funkci a snímky se vztahovaly výlučně k jejímu soukromému životu. Evropská veřejnost nemá legitimní zájem na tom, vědět, kde stěžovatelka pobývá a jak se chová ve svém privátním životě, a to ani v případech, zdržuje-li se na místech všeobecně přístupných. I kdyby však tento zájem veřejnosti existoval, nemohl by podle Soudu převážit nad efektivní ochranou práva stěžovatelky na její soukromý život. V této kauze také soud rozšířil svobodu slova na obrazový materiál, zde fotografie.¹⁰⁶ Rozsudek *Von Hannover* je nosným precedentem, jelikož rozlišuje bezmeznou senzachtivost a bulvární voayerství od zpravodajství, ve kterém se objevuje substantivní veřejný zájem, odlišuje legitimní veřejnou kontrolu představitelů moci od neexistujícího práva veřejnosti nakukovat paparazzijským dalekohledem do soukromí princezen.

Osobně si nejsem zcela jista, zda lze plně aplikovat tento případ na další veřejně činné či veřejně známé osoby- politiky, zpěváky, herce. Monacká princezna se sice

¹⁰⁵ Částečně převzato z: Jager, P., Molek, P. :Svoboda projevu: demokracie, rovnost a svoboda slova. Praha: Auditorium, 2007, s. 81- 82

¹⁰⁶ Von Hannover versus Německo, rozsudek ESLP ze dne 24. 6. 2004

narodila do vládnoucí knížecí rodiny a je jaksi automaticky lovná zvěř žurnalistů, nicméně do veřejného života nevstoupila, osobou veřejně činnou ve smyslu funkce není. Osobou veřejně známou je, ale nikoliv z vlastní vůle, stala se jí narozením. Naopak politik či člověk v showbusinessu musí přirozeně počítat s pravidly veřejné logiky, tím spíše, že politická diskuse je výrazně medializovaná, a samotným vstupem do veřejného života podepisuje smlouvu s mediálním ďáblem, který zviditelňuje jeho kontakty, majetek, minulost a do značné míry i soukromé záležitosti.

Pokud politik používá své soukromí jako zbraň v politické kampani, vystavuje na odiv svou rodinu a aktivně ji zapojuje do politického života, nelze se tenčímu obalu soukromí divit, jak budu prokazovat v kauze karikatur ministra Březiny, podíl „obětí“ a aktivní účast na odhalování vlastního soukromí musí být reflektován. Není výjimkou, kdy samy objekty mediální pozornosti světla kamer vyhledávají či telefonují do bulváru. Otázkou do budoucna je hranice, kam se smí vydat sedmá velmoc v otázce soukromí politiků- podle mého názoru není akceptovatelná představa, že by politik neměl právo na žádné soukromí. Vždy je nutno prokazovat kauzální nexus- veřejný zájem voliče na konkrétní informaci ze soukromí politika. Prohlížet si na stránkách bulváru údajné pohlavní orgány politiků (případ fotografií Mirka Topolánka) či sekundární pohlavní znaky (případ Petry Buzkové) však rozhodně není ve veřejném zájmu a případná soudní rozhodnutí by měla jasně zamezit takovému zjevným excesům.¹⁰⁷

¹⁰⁷ Objevuje se ale námitka, že nejzásadnější zásahy do práva na soukromí provádějí sami jednotlivci, když vystavují svůj intimní život na komunitních sítích typu Facebook či MySpace, které navíc tyto vysoce citlivé údaje archivují a mohou používat ke komerčním účelům. Představa, že soukromé fotografie či údaje jsou přístupné jen několika stovkám nejbližším „přátel“, se ukazuje být iluzorní.

4. Vybrané výjimky z I. dodatku v judikatuře Nejvyššího soudu USA

První dodatek Ústavy USA říká, že Kongres nesmí přijmout žádný zákon vedoucí k omezení svobody slova nebo tisku. V soudní interpretaci váže veřejnou moc více (působnost zákazu je rozšířena i na vládu a další větve národní a lokální moci) a méně (některé typy projevu nechrání vůbec, jiné jen omezeně), než kdyby byl aplikován zcela literalisticky. Zbavení ochrany se týká obscénního projevu (*obscenity*), dětské pornografie a podněcování k násilí či porušení práva (*advocacy of lawless action*), kdy je takové podněcování způsobilé vyvolat bezprostředně protizákonnou akci, zatímco omezená ochrana se vztahuje na komerční projev, difamační tvrzení, projev škodlivý dětem, televizní a rádiové vysílání a projev veřejných zaměstnanců.¹⁰⁸

Kromě obsahových výjimek (*content-based restrictions*) se v judikatuře objevují i regulace, kde je samotný obsah projevu irelevantní- důležité jsou okolnosti jako čas, místo a způsob vyjádření (*content- neutral* či *non-content based restrictions*), pokud jsou ušity na míru (*narrowly tailored*) pro naplnění důležitého veřejného zájmu a zároveň musí nechat otevřené alternativní komunikační kanály. Poslední možností je omezení na základě obsahu, které ale musí splnit přísná kritéria “*strict scrutiny*”, vláda tedy musí dokázat, že soupeřící zájem je silnější a že omezení je nejmenším možným zásahem do práv.¹⁰⁹

a) Omezení nezávislé na obsahu projevu (Non-Content-Based Restrictions)

Existují dva druhy omezení, pro něž je samotný obsah projevu irelevantní- v prvním jde o okolnosti, za nichž je projev učiněn, lze sem subsumovat omezení místa (teritoriální limit), čas (temporální aspekt) a způsob provedení.¹¹⁰ Druhým případem je tzv. incidenční restrikce, kdy omezení svobody projevu není přímým cílem, nýbrž vyvstává až jako důsledek jiného opatření, coby negativní externalita regulace směřujícímu k jinému cíli. Nejvyšší soud zároveň vyžaduje, aby taková opatření sloužila důležitému

¹⁰⁸ Cohen, J. : Exceptions to First Amendment, plný text zde: <http://www.fas.org/sgp/crs/misc/95-815.pdf>

¹⁰⁹ <http://www.fas.org/sgp/crs/misc/95-815.pdf>

¹¹⁰ Sem patří omezení svobody projevu na univerzitách a veřejných školách, před nemocnicí apod.

veřejnému zájmu a přiměřeně svému účelu.¹¹¹ Nejvyšší soud takto potvrdil, že nařízení města Erie v Pensylvánii, které zakazovalo úmyslné a vědomé veřejné obnažování, je v souladu s ústavou. Přestože zákazem erotického tance nahých žen brání symbolickému projevu, zároveň bojuje se škodlivými účinky jako prostituce a organizovaný zločin. Na případ tak byl aplikován *O'Brienův test* a Nejvyšší soud nadto rozhodl, že v případě nahoty a podobného expresivního chování má vláda pro regulaci volnější ruce než v případě ústního a písemného projevu.¹¹²

b) Omezení svobody projevu pro obsah: offensive /hate speech

Načasování může být stejně podstatné, jako to, co se říká. Týká se to i verdiktu *Schenck versus Spojené státy*, který na několik desítek let nadefinoval hranice svobody projevu. Charles Schenck, tajemník Socialistické strany, byl v době první světové války aktivním odpůrcem branné povinnosti a vyráběl, tisknul a rozesílal letáky proti odvodům. Soudce Wendell Holmes Jr. sepsal jednohlasné majoritní votum, že Schenckovo uvěznění bylo v souladu s ústavou. To, co by bylo v časech mírových akceptovatelným projevem, na to se v době nebezpečí pro celý národ musí klást přísnější požadavky. Holmes také představuje svou doktrínu „*clear and present danger*“ (jasného a bezprostředního nebezpečí), jejíž požadavky musí být splněny, aby mohla být svoboda projevu státem omezena. Ze zdůvodnění také pochází známá metafora „*falešný poplach v přeplněném divadle*“, na které Holmes vysvětluje, že ani nejpřísnější ochrana by nesvědčila člověku, který úmyslně a falešně zavíná paniku a způsobí bezprostřední nebezpečí. Charles Schenck strávil za své protiválečné aktivity šest měsíců ve vězení.¹¹³

Chaplinsky versus New Hampshire byl případ obdobný předchozímu a Nejvyšší soud v něm uplatnil doktrínu tzv. *fighting words*. Na konci listopadu 1941 Walter Chaplinsky, svědek Jehovův, používal veřejný chodník jako kazatelskou tribunu a rozdával pamflety, ve kterých nazýval organizované náboženství a církevní struktury zločinným podnikem. Shromáždil se velký dav blokující silnici a policejní důstojník odvedl Chaplinského na stanici. Cestou potkali šerifa, který už dříve jehovistu varoval, a Chaplinsky ho slovně napadl slovy „*zatracený fašista*“ a „*zločinný pámbičkář*“. Za to

¹¹¹ Viz *O'Brienův test* v případě *San Francisco Arts & Athletics, Inc. versus United States Olympic Comm.*, 483 U.S. 522, 537 (1987)

¹¹² *Erie versus Pap's A. M.*, 529 U.S. 277 (2000), text případu zde: <http://www.law.cornell.edu/supct/html/98-1161.ZS.html>

¹¹³ *Schenck versus Spojené státy*, 249 U.S. 47 (1919), text zde: http://www.law.cornell.edu/supct/html/historics/USSC_CR_0249_0047_ZO.html

byl uvězněn na základě zákona zakazujícího vědomě urážlivý projev vůči jiné osobě na veřejnosti. Byl potrestán pokutou, ale odvolal se, že zákon byl vágní a ohrožoval jeho svobodu projevu dle I. a XIV. dodatku.¹¹⁴ Soud jednohlasným rozsudkem zatčení a trest potvrdil. V rozsudku použil tzv. „*two-tier theory*“- dvojstupňovou teorii, dle níž určité přesně určené a ohraničené projevy nespádají pod ústavní ochranu, odlišil tak dle vysoké či nízké hodnoty *low-value speech* a *high-value speech*. Oplzlé, obscénní, pomlouvačné, urážlivé a nenávistné projevy nenesou žádnou společenskou hodnotu a nepřispívají k veřejné debatě ani k hledání pravdy, naopak je lze omezit v zájmu zachování veřejného pořádku a morálky.¹¹⁵ Doktrínu *fighting words* soud dále rozvíjel např. v případech *Street versus New York*, *Cohen versus Kalifornie* či zmíněném *R.A.V. versus City of St. Paul*.

V současnosti stále používaný test ve vztahu k podněcování nezákonné činnosti se objevil v případě *Brandenburg versus Ohio*. Clarence Brandenburg, ohijský vůdce nechvalně známé rasistické organizace Ku Klux Klan, pozval televizního reportéra na KKK rallye v okrsku Hamilton. Části jízdy ukazovaly muže v hábitech a kápích se zbraněmi, kteří pálili kříž, vystupovali s nenávistnými projevy vůči „negrům“, „Židákům“ a jejich ochráncům a spekulovali o možnosti pomstít se jim. Dále kritizovali ústavní činitele za utlačování bílé rasy a oznámili plán pochodu na Washington na Den nezávislosti. Brandenburg byl později odsouzen za obhajování a podporu násilí a za zločinné spolčení. Zatímco ohijský soud smetl jeho odvolání ze stolu, Nejvyšší soud dovodil, že odsouzení bylo protiústavní, protože nikdo nemůže být postižen pouze za to, že hlásá určité myšlenky a že abstraktní obhajoba síly nebo porušování zákona nestačí k tomu, aby byla prolomena natolik zásadní svoboda. V rozhodnutí *per curiam* (vydáno soudem jako institucí) to byl nejzásadnější obrat od doktríny *clear and present danger* k teorii tzv. "*imminent lawless action*"- bezprostředního nezákonného jednání, která byla dále aplikována na všechny možné projevy buřičských a štvavých akcí. Tři charakteristické elementy tohoto testu – úmysl, bezprostřednost a pravděpodobnost, že k akci dojde, byly dále rozvíjeny, ale základ tolerance většinové společnosti k menšinovým vředům nenávisti byl položen. V případě *Brandenburg* svoboda projevu převážila vládní snahu o zachování veřejného pořádku.¹¹⁶ Ve Spojených státech

¹¹⁴ *Chaplinsky versus New Hampshire*, text zde:

http://www.law.cornell.edu/supct/html/historics/USSC_CR_0315_0568_ZS.html

¹¹⁵ http://www.law.cornell.edu/supct/html/historics/USSC_CR_0315_0568_ZS.html

¹¹⁶ *Brandenburg v. Ohio*, 395 U.S. 444 (1969), text zde

http://www.law.cornell.edu/supct/html/historics/USSC_CR_0395_0444_ZS.html

neexistuje zákaz rasistického projevu a k mezinárodním instrumentům zakazující takovéto projevy se USA nepřipojily s tím, že vláda má na trhu myšlenek a ideálů zůstat neutrální (dokud zůstávají ve verbální podobě, např. diskriminaci na základě barvy pleti či rasy zakázal zákon o občanských právech. Toto hledisko ale není všeobecně přijímáno a část doktrinální teorie souhlasí s preemptivním umlčením rasistických projevů a ochraně obětí.¹¹⁷

c) Dětská pornografie

V oblasti dětské pornografie jsou pravidla pochopitelně nejtvrděší- nejenže jakékoli zobrazení sexuálního styku s dítětem nepoživá ochrany, ale není dovoleno ani takový materiál vlastnit v soukromí. V roce 1996 byl dokonce přijat zákon, že dětská pornografie je i takový materiál, kdy zobrazené osoby vypadají jako dítě, ale ve skutečnosti nespádají do kategorie *minor*.¹¹⁸ To ale Nejvyšší soud v recentním případě zavrhl jako neústavní.¹¹⁹

d) Obscenní projev

Obscenita je podle Nejvyššího soudu jediným typem projevu, který zcela postrádá ochranu Prvního dodatku i v případě, že není škodlivý jednotlivcům. V době přijetí I. dodatku bylo zřejmé, že na obscenní projev se ochrana nevztahuje, tudíž veřejná moc může omezit obscenní projev pro zachování veřejného pořádku a mravnosti, žádný škodlivý účinek nebo soupeřící veřejný zájem není vyžadován.¹²⁰ Obscenní materiály a jejich vyloučení se opírá o přezkum historických důkazů týkajících se svobody slova v době přijímání ústavy, kdy v koloniálních dobách bylo např. rouhání či obscenita trestnými činy.¹²¹ Samotný pojem obscenita (odlišný od pornografie) definoval Nejvyšší soud v případě *Miller versus Kalifornie*, když rozhodl, že obscenní projev musí „zobrazovat či popisovat obzvláště nepřístojné (*hard-core*) sexuální chování.“

Tzv. Millerův test bere v úvahu následující kritéria. Ptá se, zda průměrně uvažující příslušník společnosti by shledal takové dílo jako celek apelující na ty

¹¹⁷ Velmi zajímavá diskuse na téma USA a projevy rasové nenávisti viz: Garvey, J. A., Schauer, F. : First Amendment, A Reader. West Publishing Company, Minnesota. s. 351-363

¹¹⁸ <http://www.fas.org/sgp/crs/misc/95-815.pdf>

¹¹⁹ V případě *Ashcroft versus Free Speech Coalition*, 435 U.S. 234 (2002)

¹²⁰ *Roth versus Spojené státy*, 354 U.S. 476, 483 (1957), text případu zde:

http://www.law.cornell.edu/supct/html/historics/USSC_CR_0354_0476_ZO.html

¹²¹ Janda, K., Berry, J., Goldman, J., Huff, E. : Výzva demokracie. Systém vlády v USA. Praha: SLON, 1998, s.321

nejchlípnější zájmy, zda ono dílo zvláště nepřístojně zobrazuje či popisuje takové sexuální chování, které je definováno v zákoně a konečně zda takové dílo jako celek postrádá literární, uměleckou, politickou či vědeckou hodnotu.¹²² Výjimkou je pouze právo držet tyto materiály v soukromí domova. Problémem do budoucna, vzhledem k dostupnosti obscénních materiálů na internetu, může být určení „community standards“, čili poměrování s veřejným standardem v rámci určité komunity (města, státu), což je kritérium ve vazbě na teritorium, zatímco s internetem a jeho komunikačními kanály se tato logika nutně mění. V době Millerova testu, v roce 1973, byla heterogenita území Spojených států výrazně vyšší a soudci se domnívali, že v zemědělských oblastech je jiné morální vědomí než v metropolitním New Yorku¹²³, nástupem elektronického věku „community standard“ ztrácí svou hodnotu.¹²⁴

e) Difamační tvrzení- ochrana osobnosti

Difamace (v USA se rozlišují dvě kategorie, tzv. *libel* je urážkou písemnou, *slander* ústní) požívá omezené ochrany v rámci Prvního dodatku. Nejvyšší soud rozhodl, že veřejní činitelé a veřejně známé osoby nemohou žádat odškodnění, pokud neprokážou, že původce onoho tvrzení věděl či byl srozuměn s tím, že tvrzení je nepravdivé. (tzv. *actual malice standard neboli Sullivanovo pravidlo*)¹²⁵

Pokud jde o soukromé osoby, v případě, že je žalovaný novinářem, musí ona dotčená soukromá osoba prokázat určité zavinění ze strany žurnalisty. Pokud se ono difamační tvrzení týká veřejné záležitosti, pak i soukromá osoba musí prokázat „actual malice“. A odpovědnost bez zavinění se v oblasti difamace nepřipouští. Nejvyšší soud tak uvedl v praxi tzv. *Gertzovo pravidlo*¹²⁶, které rozlišuje dva druhy veřejných osob a zároveň vytyčil dva argumenty, proč si soukromá osoba zaslouhuje větší ochranu- veřejná osoba má přímý přístup k médiím a může se bránit tedy svépomocí, navíc zpravidla získala svůj status dobrovolně, což ji vystavuje pozornosti- pozitivní i kritice.¹²⁷ Blíže o kolizi ochrany osobnosti a svobody projevu v USA píšou v jiné části této práce věnující case-law, konkrétně případu karikatur Jeremyho Falwella.

¹²² Miller versus Kalifornie, 413 U.S. 15 (1973), text případu zde:

http://www.law.cornell.edu/supct/html/historics/USSC_CR_0413_0015_ZO.html

¹²³ Farber, D. A. : The First Amendment. The Foundation Press. New York, 1998. s. 134-135

¹²⁴ Srov. Výklad o globalizaci komunikace Meyrowitz. J. Všude a nikde. Praha: Karolinum, 2002

¹²⁵ New York Times v. Sullivan, 376 U.S. 254, 279-280 (1964)

¹²⁶ Gertz v. Robert Welch, Inc., 418 U.S. 323 (1974).

¹²⁷ Farber, D. A. : The First Amendment. New York: The Foundation Press, 1998, s. 93

f) Ochrana dětí před škodlivým projevem

Projev, který by si jinak zasluhoval ochranu Prvního dodatku, může být omezen z důvodu ochrany dětí, jejich fyzického a psychického rozvoje, nicméně takové omezení musí být přesně ušito na míru takové ochraně, takže vláda může např. zakázat prodej časopisů nebo knih, které by byly škodlivé jejich vývoji, může zakázat vysílání plně neslušného jazyka a sexu v době, kdy se dívají děti (tedy většinou mezi šestou ranní a desátou večerní), ale nemůže takové vysílání zakázat zcela.¹²⁸

g) Symbolický projev

Symbolický projev je poněkud amorfni pojem, ve kterém je obtížné narýsovat ostrou dělící linii mezi chováním (*conduct*) a projevem (*expression*). Takový projev neobsahuje slova v jakékoli podobě, ale je jakousi manifestací názorů jinými prostředky, zejména je spjatý se symbolikou, která s sebou nese určité obecně akceptované a srozumitelné významy a názory. Poprvé soud zkoumal symbolický projev v roce 1969 v případě černých pásek s mírovým znakem dětí ve veřejné škole, které takto protestovaly proti válce ve Vietnamu.¹²⁹

V oblasti symbolického projevu soud stanovil několik výjimek, první z nich je problematika státních symbolů, konkrétně zničení americké vlajky, kdy Nejvyšší soud v případě judikoval, že texaský zákon zakazující ničení či destrukci vlajky odporuje Prvnímu dodatku¹³⁰, protože jde o legitimní součást politického projevu. O rok později to potvrdil zrušením federálního zákona o zákazu pálení vlajky v rozsudku *Spojené státy versus Eichman*.¹³¹ Naopak podpořil zákon, jenž za zločin považoval spálení povolávacího rozkazu. V roce 1992 v případě *R.A.V. v. City of St. Paul*¹³² se soudci vyjádřili k nařízení, které zakazovalo umístit na veřejný či soukromý pozemek symbol jako hořící kříž, nacistická svastika nebo další symboly, které vyvolávají hněv, strach či vzpomínky na potlačování práv na základě rasy, barvy pleti, náboženství nebo pohlaví. Toto nařízení shledali jako neústavní, protože vláda nemůže trestat vyjádření názorů, které jsou společnosti nepřátelské nebo nepříjemné, zvláště v případě, že pro takovéto jednání má být použit zákon proti vniknutí na cizí pozemek, žhářství či další kriminální

¹²⁸ <http://www.fas.org/sgp/crs/misc/95-815.pdf>

¹²⁹ *Tinker versus Des Moines Independent Community School District*, 393 U.S. 503 (1969)

¹³⁰ *Texas versus Johnson*, 491 U.S. 397 (1989)

¹³¹ *Spojené státy versus Eichman*, 496 U.S. 310 (1990)

¹³² *R. A. V. versus City of St. Paul*, 505 U.S. 377 (1992)

jednání, nikoli potlačovat svobodu slova. Nejvyšší soud naopak nabádal, aby nebyl trestán symbolický projev, ale o to přísněji trestat jednání na motivu rasové nenávisti.

Teprve osm let starý je případ *Virginie versus Black*¹³³, kdy příznivci nechvalně proslulého Ku Klux Klanu pálili kříž před domem afroamerické rodiny, čímž porušili státní zákon proti pálení kříže. Soudci připomněli strašlivé dědictví Ku Klux Klanu, analyzovali symboliku spojenou s násilím vůči černošské menšině a postavili se na stranu vlády, když rozhodli, že zákon je částečně v souladu s ústavním textem a stát je oprávněn zakázat pálení kříže v případě, že ono pálení je vykonáno s motivem zastrašit a vyvolat strach z fyzické újmy. Podmínkou pro zákaz je, že stát musí prokázat, že se jedná se o tzv. *true threat*, skutečnou výhrůžku- a to z různých důvodů, nejen rasových.

h) Komerční projev

První dodatek nenabízí komerčnímu projevu plnou ochranu, protože jde o projev, jehož primárním účelem je podnítit obchodní transakci. Takový projev může být zakázán, pokud je nepravdivý, zavádějící nebo usiluje o transakci ilegálních statků a služeb, vláda je oprávněna ho omezit víc než projev nekomerční. V precedentu *Central Hudson*¹³⁴, v němž šlo o zákaz reklamy na elektřinu, soud konstruoval čtyřstupňový test, podle něhož analyzuje komerční projev. Nejdříve je třeba zjistit, zda projev spadá pod ochranu I. dodatku- nesmí být zavádějící, podvodný a nabízet nelegální produkty či služby. Další otázka zní, zda je zákaz substantivně podložen důležitým veřejným zájmem, třetí krok zkoumá, zda regulace vede k zajištění a ochraně onoho veřejného zájmu a v neposlední řadě se bere kritérium nutnosti- zda je regulace skutečně nezbytná.

i) Další výjimky

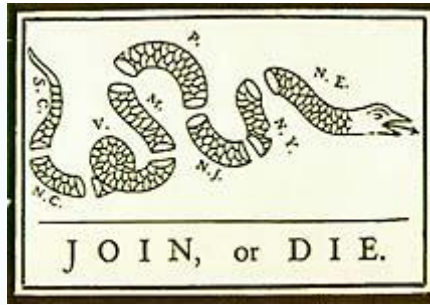
Další výjimky z Prvního dodatku se vztahují např. na činnost veřejných zaměstnanců, některá specifika si s sebou nese svoboda projevu u dětí, další restriktce upravují například problematiku tří typů veřejných fór, specifické podmínky nastavily rozsudky pro rádio a televizi apod.¹³⁵

¹³³ *Virginia versus Black et al.*, 538 U.S. 343 (2003)

¹³⁴ *Central Hudson Gas & Electric Corp. versus Public Service Commission*, 447 U.S. 557 (1980), text případu zde: http://www.law.cornell.edu/supct/html/historics/USSC_CR_0447_0557_ZS.html

¹³⁵ Blíže již citovaný přehled výjimek z října 2009. Viz Cohen, H.: *Exceptions to the First Amendment*, celý text zde: <http://www.fas.org/sgp/crs/misc/95-815.pdf>

IV. POLITICKÁ KARIKATURA JAKO SATIRICKÝ ŽÁNŘ

Co je to karikatura? Tělo pravdy s tváří vtipu. Joseph Conrad

Úvodem je třeba ujasnit terminologické obtíže, které přináší rozdílnost české a anglické terminologie. Zatímco v angličtině se pro politické kresby používá převážně výraz *cartoon* (z italského *cartone*, což byl tvrdý papír), pro karikaturistu výraz *cartoonist* a pro politickou kresbu *political* či *editorial cartoon*, karikatura (*caricature*, odvozeno z italského *caricare*- přehánět) se chápe jako přemrštěný portrét a nástroj, jenž je využíván pro tvorbu *cartoon*, stejně jako například narativní kresba komiksového příběhu zvaného *comic strip*. Čeština nicméně překládá *cartoon* jako karikaturu, specifický žurnalistický termín, který by odlišil karikaturu v novinářině od karikatury v umění nebo literatuře, nezná. Pokud tedy textu užívám výraz karikatura, není-li řečeno jinak, pak ve smyslu žurnalistického žánru politické a společenské karikatury, čili *editorial/political cartoon*.

1. Historická skica politické karikatury

Zatímco počátky karikatury sahají až k Leonardovi Da Vinci, první politické karikatury se objevují v Německu během luteránské reformace v 16. století a vizuální protesty se staly velmi silným nástrojem politické propagandy. Později německé prostředí více přejalo italské umění karikovat a postupem času se vyvinula politická karikatura jako satirický žánr, který se převážně odehrává ve vizuální dimenzi s případným textovým doplňkem.¹³⁶ Během 18. a 19. století se fenomén karikatury v evropském prostředí značně rozšířil. V Anglii se o to zasloužil zejména magazín *Punch*, satirický týdeník vydávaný od roku 1841, který vchoval celou řadu vynikajících karikaturistů a zejména ve viktoriánské éře dával sociálním komentářům ostře satirickou příchut'. Mezi

¹³⁶ <http://www.cartage.org.lb/en/themes/Arts/drawings/Caroonography/history/history.htm>

významné vizuální kejklře té doby patřili dvorní malíři Hogarth, Rowlandson a Gillray.¹³⁷ Ani galští soupeřníci nezaháleli, hvězdou časopisu *La Caricature* se stal Honoré Daumier, francouzský umělec a karikaturista, který byl pro své ostré pero nemilosrdně tepající vládu, korupci a buržoazní nešvary dokonce uvězněn.¹³⁸

Historické kořeny politické karikatury v USA sahají k Benjaminu Franklinovi, který v roce 1754 publikoval jednu z prvních karikatur v novinách *The Pennsylvania Gazette*. Karikatura *Join or Die (Připoj se, nebo zhyň)* se objevila jako součást úvodníku, jímž Franklin komentoval rozdrobený stav britských kolonií. Dřevoryt zobrazoval hada rozděleného na osm dílů, jež reprezentoval jednotlivé koloniální vlády. Tato kresba byla založena na populárním mýtu, podle něhož je-li had rozseknut na dva díly a ony díly jsou spojeny před západem sluncem, had ožívne. Franklin tím vybízel k sloučení koloniální správy v jednu silnou vládu. Od té doby se karikaturisté věnují politickému komentáři, silný vliv měli za občanské války Severu proti Jihu.¹³⁹

Otec americké karikatury je však nepochybně Thomas Nast, který v 70. a 80. letech 19. století obrazově komentoval, kritizoval a satirizoval svět kolem sebe v týdeníku *Harper's Weekly*, což mu vynášelo nemalé potíže a obrovskou slávu. Je mu připisáno autorství symbolů Republikánské (slon) a Demokratické (osel) strany, symbolů, které se dodnes v politické sféře používají. Kromě politické satiry se však uplatnil i v komerční sféře: nakreslil například Santa Clause, amerického vánočního posla.¹⁴⁰ K jeho nejvýznamnějším následovníkům v současnosti patří např. Herbert Laurent Block, známý pod jménem Herblock, nositel tří Pulitzerových cen.¹⁴¹

2. Stavba a smysl politické karikatury

Politická karikatura se zabývá aktuálními politickými a společenskými problémy, její časové začlenění patří do sféry „tady a teď“, jde o vizuální komentář současného dění. A jak poznamenal známý novinář a bývalý šéfredaktor deníku *New York Times* Max Frankel, "*Problém s karikaturami je ten, že je nelze redigovat.*"¹⁴²

¹³⁷ <http://www.infoplease.com/ce6/ent/A0857199.html>

¹³⁸ <http://www.daumier.org/49.0.html>

¹³⁹ Blíže k vývoji karikatury a politické karikatury viz: Horn, M., Marschall, R. E. (ed.): *The World Encyclopedia of Cartoons*. London: Chelsea House Publishers, 1980, s. 15- 19

¹⁴⁰ [http://query.nytimes.com/mem/archive-](http://query.nytimes.com/mem/archive-free/pdf?_r=2&res=9D07EFDB113EE033A25751C0A96E9C946997D6CF&oref=slogin)

[free/pdf?_r=2&res=9D07EFDB113EE033A25751C0A96E9C946997D6CF&oref=slogin](http://query.nytimes.com/mem/archive-free/pdf?_r=2&res=9D07EFDB113EE033A25751C0A96E9C946997D6CF&oref=slogin)

¹⁴¹ <http://www.loc.gov/rr/print/swann/herblock/about.html>

¹⁴² Doug Marlette: *Journalism's Wild Man: The Cartoonist*, viz: <http://www.ajr.org/Article.asp?id=1444>

Je zřejmé, že upravovat, krátit a měnit karikaturu je nesmírně obtížné- většinou se ocitají mimo dosah tradiční novinářské kontroly, což je také výrazem jejich slávy a moci. V rámci žurnalistiky je politická karikatura jakousi výbušnou bombou, tvrdým pravým hákem. Zatímco novinařina je v angloamerické části světa založena na uctívání objektivitu, férovosti a faktů¹⁴³, politická karikatura je vysoce subjektivní, obětuje nestranný pohled zaujatému úhlu a neštítí se ostrého humoru nebo překrucování faktů. Karikaturisté jsou jako vizuální dělostřelci bez demarkační linie- a jejich palba často testuje, jak silný plášť ochrany svobody projevu je.¹⁴⁴

3. Funkce karikatury

- Vyjádřit názor karikaturisty a provokovat čtenáře k utváření si vlastního stanoviska
- Spojit v sobě slušné vizuální řemeslo, názor, kreativní myšlení a vtíp
- Stručně, jasně, jednoduše a výstižně v duchu Pulitzerovy zásady, je třeba počítat s tím, že čtenář věnuje karikatuře maximálně deset sekund, systém minimax: maximum vyjádření, minimum prostoru
- Poskytnout čtenáři výchozí subjektivní pozici k přemýšlení
- Pobavit padnoucí metaforou nebo vtípem
- Satirizovat nešvary, komentovat a ironizovat veřejné dění
- Kontrolovat, odhalovat a zesměšňovat veřejné osoby a funkcionáře
- Vytyčovat, posunovat a zkoumat hranice svobody projevu
- Podněcovat veřejnou diskusi a otevřený politický diskurs
- Vytvářet prostor tolerance k odlišným, nepopulárním a kontroverzním názorům
- Podporovat politický pluralismus, menšinové i většinové názory

4. Pravidla efektivity

Podle Charlese Presse existují čtyři znaky efektivní politické karikatury. Za prvé, politická karikatura je svým způsobem umělecké řemeslo, zároveň ale umělecké ztvárnění nesmí stát v cestě přenosu poselství a nesmí nad něj přechýlávat. Za druhé, karikatura musí mít upřímný výraz, skutečný vnitřní náboj a vlastní názor. Za třetí, aby

¹⁴³ K atlantickému mediálnímu systému blíže Hallin, D., Mancini, P. : Systémy médií v postmoderním světě. Praha: Portál, 2008

¹⁴⁴<http://www.ajr.org/Article.asp?id=1444>

byla karikatura efektivní, musí mít přímočarou, svěží kresbu. Způsob, jakým předkládá svou ideu, má být překvapivý, působivý nebo zábavný, ale nesmí čtenáře rozptylovat nadměru nebo přidávat k poselství další vrstvy tak, aby byl výsledek přespříliš matoucí. A v neposlední řadě požaduje Press jakousi perzistenci, odolnost vůči hlodání zubu času, aby bylo dané karikatuře (na aktuální téma) rozumět i v pozdější době, kdy z paměti příjemce vymizí ony každodenní politické střípky.¹⁴⁵

5. Komunikační nástroje karikatury

Následující přehled, který nepovažuji za vyčerpávající, sumarizuje způsoby, jakými karikaturista zpřístupňuje myšlenky, názory a pozice čtenáři.¹⁴⁶

- a) Symbolika: jednoduché obrázky, které jsou obecně chápány jako vizuální zkratka pro určitou skupinu (slon pro Demokratickou stranu) nebo pro určitou ideu (holubice-mír)
- b) Ironie a satira: tón karikatury je nevážný, zesměšňující, humorný, k tomu karikaturista užívá ironický tón a sžíravou satiru, jež zároveň brání tomu, aby byl obraz či k němu připojená slova brány smrtelně vážné.
- c) Karikatury: přehnané kresby lidí nemilosrdně zdůrazňující určitý výrazný rys obličeje nebo těla, aby byla ona veřejně známá osoba na první pohled identifikována. Např. Nixonův nos, Paroubkova bradavice nebo Sarkozyho výška. Karikatura svůj objekt zesměšňuje a nesnaží se o realistický portrét, ale o jakési vypouklé zrcadlo reality. Prezентuje, pod jakým úhlem a jakými vizuální filtry nás vidí někdo jiný. Karikatury zpravidla znázorňují veřejně a mediálně známé figury a volí esteticky negativně vnímané rysy.¹⁴⁷ Karikatura je zároveň archeologickým nástrojem, který pod přemrštěnými rysy a tvary hledá pravdu, jež se skrývá pod povrchem.
- d) Stereotypizace a generalizace: styl zpodobnění odpovídající obecně sdílené představě čtenářské obce o určité osobě nebo ohraničené skupině lidí. Židé jsou

¹⁴⁵ Press, Ch. The Political Cartoon. New York: Fairleigh Dickinson, 1981, s. 19-20 Citován v: <http://www2.truman.edu/parker/research/cartoons.html>

¹⁴⁶ Následující přehled je inspirován následujícím textem: http://edcommunity.apple.com/ali/galleryfiles/578/Political_Cartoons.pdf

¹⁴⁷ Způsob, jak si lze ověřit toleranci vlastní k osobě ke karikatuře nemusí být finančně náročná objednávka vlastní karikatury. Stačí se projít mezi zrcadlovými deformacemi v petřínském bludišti, vyfotit se a představit si, že podobnou karikaturu s peprným komentářem otisknou zítra noviny s vysokým nákladem.

nakreslení s jarmulkou, třebaže ji nosí jen ortodoxní příslušníci k víře, matematici jsou zpodobněni jako chaotické, dezorientované osoby, blondýnky jako slabomyslné naivky. Protože v karikatuře nelze použít logické zdůvodnění, je stereotypizace rychlým prostředkem porozumění mezi autorem a čtenářem. Karikatura je nicméně satiricko-humorný žánr, a proto nelze brát podobné generalizace tak, že autor všechny matematiky odsuzuje coby nepraktické chaotiky k věčnému zatracení. Ostatně, jak řekl americký soudce Louis D. Brandeis: „*Žádná generalizace není úplně pravdivá. Dokonce ani tahle ne.*“

- e) Analogie, metafory, hrátky se slovy: Analogie a metafory využívají podobnosti-jednoduše řečeno, přirovnat něco pro větší humorný účinek k něčemu jinému je standardním prostředkem odlehčení a zároveň, pokud je metafora použita správně, je podobnost argumentačně silným vyjádřením. Pro metafory se sahá do sféry pohádek, filmů, knih, tradičně nosným zdrojem je popkultura, věda i historie. Problém, na který má novinář několik odstavců, musí karikaturista vyřešit v rámci několika obrázků a pár slov, maximum poselství na minimum prostoru. Pomáhá si tedy analogiemi a zve čtenáře k participaci: právě k pochopení metafor či analýze verbálních hříček je třeba zapojit fantazii.¹⁴⁸

6. Nároky na čtenáře

Politická karikatura je nejen náročná na tvorbu, ale i na analýzu, interpretaci a porozumění. Klade nemalé nároky na čtenáře, protože po něm požaduje orientaci v aktuálním tématu (aby porozuměl narážkám a metaforám), smysl pro humor a nadsázku (čtenář by neměl brát karikaturu doslovně a smrtelně vážně), analytické schopnosti (karikatury často bývají mnohoznačné nebo vrstevnaté), toleranci k odlišným, někdy i skandálním názorům a vědomí, že ve svobodě projevu je obsaženo i právo urážet a zesměšňovat. Karikatura může být dráždivá tím, že je zpravidla negativní. Ale jak poznamenává Herblock, karikaturista podporuje slušné veřejné postavy tím, že pranýřuje ty špatné, zkorumpované a nečestné.¹⁴⁹

¹⁴⁸ Whitney, C. D., Sterling, C.H: Encyclopedia of Journalism, Thousand Oaks: CA. Sage, 2009. s. 253-254

¹⁴⁹ <http://www.loc.gov/rr/print/swann/herblock/cartoon.html>

7. Když se obrázky berou vážně

V následujících částech práce věnující se zejména *case law* zkoumám konkrétní soudní případy, v nichž se politická karikatura dostala do kolize se zaručeným právem či ústavní hodnotou- zejména se zaměřím na to, zda soudní rozhodnutí interpretuje karikaturu vzhledem k jejímu satirickému podhoubí jako zvláštní odrůdu svobody projevu, jaké případně stanovuje meze a jak chápe její úlohu ve vztahu k politické diskusi a pluralismu ve společnosti. Právo je regulátorem sociálních konfliktů, v případě karikatur je nicméně normotvorba pouze obecným rámcem usměrnění, což uvolňuje ruce judikatuře, která ony legální obecné hranice kolíkuje v reálném světě.

Pokud se blíže podíváme na recepci mediálních sdělení, patří karikatura do typu, které realitu nereprezentuje, ale určitým způsobem ji vykládá, reaguje a interpretuje. Nabízená interpretace je jedním z možných výkladů, jedná se v terminologii Stuarta Halla o preferované čtení. Čtenář může k oné dominantní pozici autora přistoupit trojím způsobem- může ji beze zbytku přijmout, může ji pochopit, ale aplikovat ji na vlastní sociální kontext a s textem se dohadovat, nebo zaujmout kontrapozici a danou interpretaci sdělení odmítnout.¹⁵⁰

V případě karikatur jde o mediální produkt, který pro „jednoduché“ porozumění svou převážně vizuální povahou zpravidla nekope mezi autorem a čtenářem hluboké příkopy v podobě cizích slov, odborné terminologie nebo kontextuálních odkazů, ale zároveň je útvarem mnohvrstevnatým, se skrytými významy a na první pohled přehlédnutelnými interpretacemi. Ona „čitelnost“ obrázku je totiž velice ošidná, proto je při soudním přezkumu třeba brát ohled na typ diskursu, kontext a možné nedorozumění.

Co se týče vlivu medií a účinků mediovaných obsahů na publikum, v současném hlavním proudu mediálních studiích převládá představa spíše silných médií a zároveň koncepce poměrně aktivního publika, nacházíme se dle McQuaila v období tzv. dohadovaného vlivu médií.¹⁵¹ Pokud chápeme mediální realitu jako svébytnou sociální konstrukci reality, pak karikatura je jednou z nejpřesvědčivějších projektivních zbraní v rukou médií.

¹⁵⁰ Terminologie Stuarta Halla (1978) citována z : Jiráček, J., Köpplová, B: Média a společnost. Stručný úvod do studia médií a mediální komunikace. Praha: Portál, 2007, s. 147-148

¹⁵¹ Tamtéž, s. 168-169

V. LEROY VERSUS FRANCIE: BOJ PROTI TERORISMU, KARIKATURA A ŠTRASBURSKÉ LIMITY SVOBODY PROJEVU PO 11. ZÁŘÍ

1. Svět v globální nejistotě po 11. září

Teroristické útoky 11. září na symbolické i strategické americké¹⁵² cíle lze vnímat navzdory kalendáři jako počátek nové éry, skutečný práh 21. století, jenž skoncoval s fukuyamovským optimismem o konci dějin a prevalenci liberální demokracie.¹⁵³ Na vrchol pyramidy bezpečnostní agendy se zejména ve Spojených státech, ale v zásadě v celém západním světě rázem vyhoupllo téma boje proti terorismu. Za použití nejrůznějších instrumentů v různých oblastech- zvyšování rozpočtu na obranu¹⁵⁴, přísnější předpisy v letecké dopravě, přijetí speciálních zákonů jako Patriot Act¹⁵⁵ se vlády pokouší snížit riziko dalšího teroristického útoku. Je třeba zdůraznit, že negativní externalitou boje proti terorismu je omezení občanských práv, zásahy do soukromí a zásadní vliv na ochranu svobody projevu.¹⁵⁶ Tato část si klade za cíl analyzovat převratný, byť širší veřejnosti neznámý rozsudek Evropského soudu pro lidská práva (dále ESLP) Leroy versus Francie, ve kterém bylo rozhodnuto, že karikatury 11. září nepoživají ochrany článku 10 Úmluvy.¹⁵⁷

2. Rada Evropy, CODEXTER a nové koncepty deliktů v boji proti terorismu

Legislativní bouře se po 11. září nevyhnula i Radě Evropy- během dvou měsíců přistoupila k implementaci různých opatření mezinárodního charakteru. Byla např. jmenována komise GMT¹⁵⁸ s úkolem revidovat Evropskou úmluvu o potlačování terorismu, která byla o dva roky později nahrazena mezivládním výborem expertů

¹⁵² Ačkoli útoky byly vedeny na americké půdě, nelze chápat 11. září jako teror výlučně vůči USA, ale celému západnímu kapitalistickému systému- zahynulo 2993 obětí z 90 zemí.

¹⁵³ <http://www.prospectmagazine.co.uk/2009/09/911-the-true-beginning-of-the-21st-century/>

¹⁵⁴ http://news.bbc.co.uk/2/hi/in_depth/629/629/5305868.stm

¹⁵⁵ <http://www.aclu.org/safefree/resources/17343res20031114.html>

¹⁵⁶ Konkrétně: <http://legalift.wordpress.com/2008/11/25/the-effects-of-counter-terrorism-legislation-on-freedom-of-speech-in-europe/>

¹⁵⁷ Tuto část diplomové práce věnovanou případu Leroy jsem již v mírně upraveném znění publikovala ve sborníku Wintr, J., Kysela, J.: Pocta doktoru Marku Antošovi ke třicátým narozeninám. Praha, 2009.

¹⁵⁸ http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co-operation/fight_against_terrorism/3_codexter/The_GMT/Default.asp#TopOfPage

v oblasti terorismu- CODEXTER (*The Committee of Experts on Terrorism*). Primárním úkolem CODEXTER je monitorování protiteroristických opatření členských zemí, nacházení a vyplňování mezer v mezinárodním právu a implementování dalších opatření v rámci boje proti terorismu.¹⁵⁹ CODEXTER se ve svých expertizách z roku 2004 a 2008 zabýval i otázkou, jaký vliv mají protiteroristická opatření na svobodu projevu dle čl. 10 Evropské úmluvy o lidských právech a základních svobodách. To zahrnuje nejen monitorování rozsudků Evropského soudu pro lidská práva a legislativy členských zemí, ale i analýzu nových deliktních konceptů v boji proti terorismu: *indirect incitement* (nepřímé podněcování) a *tzv. apologie du terrorisme* (obhajoba/schvalování terorismu)

Prevence terorismu u Rady Evropy: “Apologie du terrorisme” a “incitement to terrorism”

V roce 2005 byla Radou Evropy přijata Úmluva o prevenci terorismu¹⁶⁰, jež přišla s několika novinkami v oblasti boje proti terorismu. Nejvýznamnější a poněkud kontroverzní změnu vtělila do článku 5, který vymezuje a sankcionuje nejen přímé, ale nepřímé podněcování k teroristickému činu.¹⁶¹ *Tzv. apologie du terrorisme* (obhajoba/schvalování terorismu) je definována ve francouzském právu a soud ji subsumoval pod nepřímé podněcování v článku 5 Úmluvy.¹⁶² Ve zmíněném případě Leroy je to poprvé, co Evropský soud pro lidská práva řeší tento institut- schvalování terorismu- přímo a s odkazem na Úmluvu Rady Evropy o prevenci terorismu.¹⁶³

Článek 5 Úmluvy o prevenci terorismu – Veřejné podněcování ke spáchání teroristického činu

1 Pro účely této Úmluvy Veřejné podněcování ke spáchání teroristického činu znamená: rozšiřování nebo zprostředkování takového poselství veřejnosti, které

¹⁵⁹ http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co-operation/fight_against_terrorism/3_CODEXTER/

¹⁶⁰ <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/196.htm>

¹⁶¹ Tento článek se zabývá pouze Radou Evropy a Evropským soudem pro lidská práva. Konkrétně k protiteroristické legislativě jednotlivých zemí např. zde

http://www.coe.int/T/E/Legal_Affairs/Legal_co-operation/Fight_against_terrorism/4_Theme_Files/Country_Profiles/

¹⁶² Úmluva vstoupila v platnost 1.6.2007. Ke stavu ratifikace viz zpráva CODEXTER:

http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_cooperation/fight_against_terrorism/3_codexter/working_documents/2008/CODEXTER%20_2008_%2025%20E%20signatures%20and%20ratifications.pdf

¹⁶³ Blíže kniha: „*Apologie Du Terrorisme*“ and “*Incitement to Terrorism*”, De Vel, G. ;, Council of Europe, 2004

má za cíl podněcovat spáchání teroristického činu, kde takové jednání, ať přímo či nepřímo, podporuje teroristický čin a je způsobilé vyvolat nebezpečí, že takový čin může být spáchán.

- 2 Každá smluvní strana by měla přijmout taková opatření, která jsou nezbytná k tomu, aby taková úmyslná a protiprávní podpora terorismu byla trestná v domácím právu.*

Specifický požadavek Úmluvy musí být splněn: tzv. *element of danger* (způsobilost vyvolat nebezpečí). Při určování nebezpečí nepřímého podněcování Evropský soud pro lidská práva volí konstantní test: kdo je autor, kdo je recipient a v jakém kontextu bylo ono poselství zpřístupněno veřejnosti. Zkoumá se dále samotný obsah, odlišné a nejednoznačné jazykové významy, aspekt časový a místní.¹⁶⁴ Článek 12 téže Úmluvy nicméně volí určitý opatrný přístup, když žádá, aby závazky v boji proti terorismu šetřily lidská práva, zejména pak braly zřetel na svobodu projevu.¹⁶⁵

3. Případ Leroy versus Francie před ESLP

V roce 2002 byl francouzský karikaturista Denis Leroy (tvořící pod pseudonymem Guezmér) odsouzen za spoluúčast v tzv. „*apologie du terrorisme*“ (obhajobu/schvalování terorismu). Leroy v den útoku odevzdal a dva dny po útocích 11. září publikoval v baskickém týdeníku Ekaitza¹⁶⁶ karikaturu, která zobrazovala útok na World Trade Center na Manhattanu s podtitulkem, jenž parodoval známý reklamní slogan Sony: „*We all dreamt of it. Hamas did it.*“ (*My o tom snili. Hamas to udělal.*)¹⁶⁷

V dalším čísle časopis otiskl reakce čtenářů a zároveň dodatek autora, který napsal, že v tvůrčím procesu nevzal v úvahu lidské utrpení a oběti útoku a karikatura byla čistě politickým vyjádřením k pádu amerických symbolů. Zároveň poznamenal, že neměl čas podívat se na věc z odstupu a s náležitou reflexí a ona kresba měla pouze vyjadřovat striktně politický postoj, zejména antiamerické ladění a satirickou kritiku amerického imperialismu. Proti Leroyovi a vydavateli týdeníku Ekaitza bylo nicméně vzneseno obvinění na základě deliktu obhajoby (schvalování) terorismu založených na paragrafu 24 francouzského tiskového zákona a oba byli odsouzeni k pokutě 1500 Euro,

¹⁶⁴ Viz případy ESLP proti Turecku: např. Zana versus Turecko, Karatas versus Turecko aj.

¹⁶⁵ K *apologie du terrorisme* blíže v již zmíněných dokumentech CODEXTER

¹⁶⁶ <http://ekaitza.free.fr/index01.html>

¹⁶⁷ Karikatura byla odevzdána v den útoků a Leroy autorství za útoky přisoudil radikální skupině Hamás

otištění rozsudku na vlastní náklady v týdeníku Ekaitza a dalších dvou magazínech a dále byli povinni zaplatit náklady řízení.¹⁶⁸

V odvolacím řízení francouzský soud judikoval, že tím, že přímo zobrazil útoky na New York, přiřadil jejich původ známé teroristické organizaci a idealizoval tento smrtící projekt slovesem, jenž použil v podtitulku- snít, ospravedlňoval a glorifikoval použití metod terorismu, identifikoval se pomocí plurálu My se zvolenou metodou destrukce, která je v karikatuře prezentována jako naplnění snu, a tím nepřímo podněcoval potenciálního čtenáře k tomu, aby teroristické útoky hodnotil kladně.¹⁶⁹

Karikaturista Leroy podal stížnost k Evropskému soudu pro lidská práva ve Štrasburku¹⁷⁰, opíraje se o článek 10 garantující svobodu projevu.¹⁷¹ Leroy ve své stížnosti uvedl, že francouzské soudy nevzaly v úvahu jeho opravdový úmysl- tj. vyjádřit svůj politický názor- antiamerikanismus a antiimperialismus skrze satiru. Francouzská vláda namítala, že proti článku stojí článek 17, který hovoří o zneužití práv a zakazuje takové chování, které je přímým popřením práv garantovaných Úmluvou.

Tuto argumentaci ESLP odmítl s poukazem, že poselství oné karikatury- destrukce amerického imperialismu, nepředstavuje fundamentální popření práv a střežených hodnot (na rozdíl od popírání holocaustu nebo antisemitismu). Principiálně byla tedy karikatura řazena pod ochranu článku 10, ale jelikož svoboda projevu není svobodou absolutní a samotná Úmluva předpokládá její omezení, přezkum se soustředil na otázku, zda jsou splněny předpoklady její restrikce v daném případě.¹⁷²

Čl. 10 Evropské úmluvy: svoboda projevu

- 1. Každý má právo na svobodu projevu. Toto právo zahrnuje svobodu zastávat názory a přijímat a rozšiřovat informace nebo myšlenky bez zasahování státních orgánů a bez ohledu na hranice. Tento článek nebrání státům, aby vyžadovaly udělování povolení rozhlasovým, televizním nebo filmovým společností.¹⁷³*
- 2. Výkon těchto svobod, protože zahrnuje i povinnosti i odpovědnost, může podléhat takovým formalitám, podmínkám, omezením nebo sankcím, které stanoví zákon a které jsou nezbytné v demokratické společnosti v zájmu národní*

¹⁶⁸ <http://merlin.obs.coe.int/iris/2009/2/article1.en.html>

¹⁶⁹ <http://merlin.obs.coe.int/iris/2009/2/article1.en.html>

¹⁷⁰ Kromě svobody projevu si stěžoval i na porušení čl.6- spravedlivý proces, na rozdíl od čl. 10 s ní uspěl a dostal od soudu za porušení čl. 6 odškodné 1000 Euro

¹⁷¹ Rozsudek ESLP Leroy versus Francie ze dne 2.10.2008, č. stížnosti: 36109/03

¹⁷² <http://echrblog.blogspot.com/2008/10/judgment-on-apology-of-terrorism.html>

¹⁷³ <http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2005020107>

*bezpečnosti, územní celistvosti nebo veřejné bezpečnosti, předcházení nepokojům a zločinnosti, ochrany zdraví nebo morálky, ochrany pověsti nebo práv jiných, zabránění úniku důvěrných informací nebo zachování autority a nestrannosti soudní moci.*¹⁷⁴

Článek 10 ve svém druhém odstavci rýsuje limity svobody projevu, a jaké jsou podmínky pro jejich aplikaci. V případě Leroy versus Francie jde o senzitivní kontext boje proti terorismu v zájmu národní a veřejné bezpečnosti a Soud musel zejména poměřit, zda zvolené právní nástroje byly v demokratické společnosti nezbytné. Klasická judikatura k článku 10 zaujímala velkorysý liberální postoj, zejména její dva pilíře- *Lingens* a *Handyside*.

Soud pod předsednictvím dánského soudce reflektoval změněnou realitu globálního chaosu po 11. září a argumentoval, že daná kresba rozhodně nevyjadřovala pouze kritiku amerického imperialismu, ale že glorifikovala a podporovala jeho násilné zničení. Soud navíc argumentoval slovním doprovodem kresby: podle soudců tím stěžovatel souhlasil s násilím vůči tisícům civilistů a bagatelizoval lidské oběti, zároveň tak nereflektoval důstojnost obětí, protože onu kresbu nakreslil a odevzdal v den útoku a nijak se, co se týče jazyka, neomezil ve svém vyjádření. Podle názoru soudu je jedním z nejvýznamnějších faktorů v tomto případě časový rámec událostí- v době, kdy byla světová veřejná v šoku, a svět se zmítal v globálním chaosu, měl žurnalista lépe vážít vhodnost takového vyjádření. Podle názoru nesměl být také pominut dopad v tak politicky citlivém regionu, jakým je Baskicko.^{175 176}

Zároveň soud rozhodl, že v takové oblasti vyprovokovalo jeho vyjádření reakci čtenářů a bylo způsobilé narušit veřejný pořádek. Soud došel k názoru, že odvolací francouzský soud tím, že odsoudil pana Leroye a vydavatele týdeníku Ekaitza k pokutě, nepochybil a že důvody byly relevantní a dostatečné. Vzal také v úvahu, že pokuta byla v daném kontextu mírná a že byl zachován princip proporcionality mezi aplikovaným opatřením a účelem, ke kterému směřovalo. Závěrem konstatoval, že k porušení článku 10 Úmluvy o svobodě projevu nedošlo¹⁷⁷. Rozsudek byl vydán 2. října 2008, v půlce

¹⁷⁴ <http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2005020107>

¹⁷⁵ Rozsudek ESLP Leroy versus Francie ze dne 2.10.2008, č. stížnosti: 36109/03

¹⁷⁶ Město Bayonne, kde je vydávána Ekaitza a kde Leroy žije, leží ve francouzské části Baskicka

¹⁷⁷ Rozsudek ESLP Leroy versus Francie ze dne 2.10.2008, č. stížnosti: 36109/03

dubna 2009 pak bylo zamítnuto odvolání.¹⁷⁸ Bylo by zajímavé zjistit, nakolik se do rozhodování promítla globální bouře okolo karikatur proroka Mohameda.

Poznámka k případu Leroy- formuje se restriktivní trend v judikatuře svobody projevu?

Někteří komentátoři a právní experti soudí, že nedávná vlna rozhodnutí signalizuje určitý restriktivní trend v interpretaci svobody projevu a odklon od klasické judikatury¹⁷⁹, že případ Leroy je jen další příznakem dlouhotrvající nemoci a spolu s případy Flux, Lindon nebo Stoll projevem změny pohledu na článek 10.¹⁸⁰

4. Kritika soudního rozhodnutí ve věci Leroy

Zatímco Úmluva o prevenci terorismu vybízí k opatrnému přístupu a šetření lidských práv, pokud se jedná o glorifikaci terorismu a jiná nepřímá vyjádření, odsouzení žurnalisty a jeho vydavatele je krokem zpět na poli svobody projevu a svobody tisku. Přístup štrasburského soudu je vážnou hrozbou pro nezávislou a kritickou novinářinu, jejíž role hlídacího psa liberální demokracie je zcela nezastupitelná. Svobodná demokratická diskuse nedistribuuje jen pohodlné a umírněné názory, ale sám ESLP v klasickém rozsudku *Handyside* poznamenal, že právo na ochranu mají i názory, jejichž účelem je „provokovat, šokovat a znepokojovat“. V následujících odstavcích se pokusím nastínit, proč podle mého názoru Soud postupoval v případě Leroy nesprávně a inkonzistentně se svou klasickou judikaturou.¹⁸¹

Satira, karikatura a možnosti jejich čtení

Satirické útvary, jakým je i politická karikatura, jsou z definice provokativní, často obsahují špetku černého humoru, krutého zesměšnění, sžíravého sarkasmu a ironie za hranicí dobrého vkusu. Bývají tvořeny s extrémní nadsázkou, s cílem vyburcovat, šokovat, nabídnout čtenáři pohled z jiného úhlu, radikální perspektivu. Tento žánr je často na pranýři zejména v difamačních žalobách, bere si na mušku nejen jednotlivce, ale i božstva (viz aféra dánských karikatur proroka Mohameda), minority, vlády, celé

¹⁷⁸ http://www.cartoonistrights.com/index.php?option=com_content&task=view&id=90&Itemid=1

¹⁷⁹ <http://freespeechnotebook.blogspot.com/2008/10/recent-trends-in-strasbourg-caselaw.html>

¹⁸⁰ Blíže k restriktivnímu trendu štrasburské judikatury viz práce z konference: http://www-ircm.u-strasbg.fr/seminaire_oct2008/interventions_en.htm

¹⁸¹ Rozbor případu CODEXTER a část verdiktu Leroy versus Francie zde: http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co-operation/fight_against_terrorism/3_codexter/working_documents/2008/CODEXTER%20_2008_%2030%20E%20Freedom%20of%20expression%20and%20apologie%20du%20terrorisme.pdf

sektory společnosti. Ani umělecká licence není bez hranic a právo neexistuje bez odpovědnosti. Svoboda projevu pochopitelně často naráží na bariéry ochrany osobnosti nebo ochrany soukromí jedince.¹⁸² Nicméně případ Leroy je oním zločinem bez obětí, svoboda projevu koliduje s veřejně chráněnou hodnotou, ale nepůsobí újmu jiným.¹⁸³

Soud samotný, jak odkázal v rozsudku, v nedávném případě skandální umělecké malby v Rakousku konstatoval, že je nutno brát ohled na zvláštní povahu satirického žánru, kterému je přehánění a provokace vlastní.¹⁸⁴ Soudci si sice v případě karikatury zničení World Trade Center na Manhattanu správně povšimli, že načasování a volba slov urážela důstojnost obětí teroristického útoku, nicméně rezignovali na důkladnou dekonstrukci oné kresby ve spojení se slovy. Omezili se pouze na striktně jazykové čtení (analýza slov „my“ a „snít“), ale nevzali v úvahu, že podtitulek parodoval známý reklamní slogan japonské společnosti Sony, kterou autor zaměnil za údajného viníka, militantní islamistickou teroristickou skupinu Hamas¹⁸⁵. Samotné užití metody parodie, tedy imitace pro komický nebo provokativní efekt¹⁸⁶, odcizovalo autora karikatury od čistě jazykové stránky sdělení (využil existujícího sloganu pro svou radost z pádu symbolu amerického imperialismu) a podporovalo jeho obhajobu, že neschvaloval teroristický čin, nevysmíval se (neznámé a široké) množině obětí a nepodněcoval k nenávisti, ale pouze ventiloval nevhodným způsobem svůj antiamerikanismus. Padající věže vskutku působí jako apokalyptický konec amerického století, kapitalismus na kolenou, ale radost nad důsledkem činu (zkáza americké nadvlády) neimplikuje schvalování samotného činu- jde o poněkud schizofrenní případ, kdy subjekt nesympatizuje s činem, ale pozitivně hodnotí jeho důsledek.¹⁸⁷

Jakkoli k antiamerickým a antiimperialistickým sentimentům autora nepociťuji pražádné sympatie a z etického hlediska pokládám předmětnou karikaturu, zejména z hlediska načasování, za velmi nešťastnou, domnívám se, že v demokratické společnosti by jedna izolovaná karikatura neměla být kriminalizována a rovinu právně politickou bych striktně oddělila od roviny morální.¹⁸⁸ Leroyovu karikaturu navíc nelze

¹⁸² Navzdory mé snaze získat karikaturu mi na mou žádost neodpověděla ani kancelář ESLP, ani Ekaitza.

¹⁸³ Lze spekulovat, že např. francouzské rodiny obětí 11. září mohou morální újmu z karikatury pociťovat

¹⁸⁴ Případ Vereinigung Bildender Künstler versus Rakousko

¹⁸⁵ <http://news.bbc.co.uk/2/hi/1654510.stm>

¹⁸⁶ <http://www.merriam-webster.com/dictionary/parody>

¹⁸⁷ Ilustrační příklad: představme si občana, který strávil produktivní část života v komunistickém pracovním táboře. Když někdo na sídlo komunistické strany spáchá atentát, nemá radost z násilného řešení, ale důsledek- oslabení komunistů na politické scéně a jejich veřejnou potupu- může přivítat.

¹⁸⁸ Přehled významné judikatury k čl. 10 a zejména podněcování k terorismu do r. 2004 zde:

http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_cooperation/fight_against_terrorism/3_codexter/working_d

„číst“ pouze jedním způsobem jako nepřímou podporu terorismu a v liberální demokracii by mělo v duchu Voltaireova „*Nesouhlasím s vámi, ale budu až do smrti bojovat za vaše právo to říkat*“ platit, že i hloupý, omezený a extrémně provokující názor má v demokratické diskusi právo na existenci a právní ochranu.

Princip nezbytnosti v demokratické společnosti, proporcionalita sankce a dopad rozsudku

Obrat „*necessary in democratic society*“ se v rozsudku vyskytuje hned několikrát. Soud zvažoval, zda přijaté opatření- pokuta pro pana Leroye a jeho vydavatele- bylo v demokratické společnosti nezbytné (nutné) a vážil dva zájmy: svobodu projevu versus ochrana společnosti před terorismem, potažmo narušením veřejného pořádku. Bylo argumentováno změnou realitou po 11. září a požadavky boje proti terorismu, načasování a politicky citlivou oblastí francouzského Baskicka (ačkoli v případě Ekin versus Francie ESLP rozhodl, že svoboda projevu v Baskicku nesmí být omezována více, než je nezbytně nutné).

Soudci navíc jen nedostatečně zhodnotili princip proporcionality, který je metodologicky rozvržen na čtyři kroky. Prvním je hledisko vhodnosti čili zda je zvolený normativní prostředek vhodný a účelný k naplnění sledovaného účelu, dalším krokem je posouzení hlediskem potřebnosti a nezbytnosti- zda lze účelu dosáhnout alternativním způsobem, třetím krokem je vážení mezi právy (v tomto případě svoboda projevu karikaturisty versus chráněné veřejné dobro- bezpečnost státu) na základě empirických, hodnotových, systémových i kontextových argumentů, v neposlední řadě je třeba udělat závěr, že preferované veřejné dobro skutečně musí převážit a omezit tak chráněné individuální právo.¹⁸⁹

Evropský soud se ale v tomto případě do hloubkové analýzy nepustil. Veletoč v případě Leroy je vskutku překvapující, co se týče kolize antiteroristické legislativy a svobody projevu, známe-li četná odsuzující rozhodnutí ESLP proti Turecku. V mnoha případech, v nichž bylo nebezpečí terorismu takřka bezprostřední a situace vyostřená,

ocuments/2004/CODEXTER%20_2004_%2019%20e%20Case-law%20re%20apologie.pdf, přehled judikatury od roku 2004 do roku 2008 zde: http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co-operation/fight_against_terrorism/3_codexter/working_documents/2008/CODEXTER%20_2008_%20E%20Relevant%20case%20law%20of%20the%20ECHR.pdf

¹⁸⁹ Musil, J. , Švestka, J., Hollander, P. :Bezpečnostní výzvy a omezení základních práv v postmoderní realitě in: Bezpečnost České republiky. Právní aspekty situace po 11. září. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2002, s. 104-105

rozhodl proti Turecku například v otázkách obhajoby šarií, kurdského separatismu a dalších problémů, povětšinou s argumentem, že dané opatření nebylo v demokratické společnosti nezbytné, a tudíž došlo k porušení čl. 10 Úmluvy.¹⁹⁰

Soud v případě Leroy přihlédl k relativně mírné sankci: novinář i jeho vydavatel byli odsouzeni pouze k pokutě cca 1500 Euro a náhradě soudních výdajů, což ESLP zhodnotil coby penalizaci proporční, ale pominul symbolický význam sankce. K argumentaci veřejným pořádkem lze říct, že k jeho narušení sice nedošlo, ale dle rozsudku i pouhé nebezpečí vyvolání veřejné reakce v tak politicky problematické oblasti je dostatečným důvodem, což je ze strany ESLP nemístná opatrnost. Primárně není varující odsouzení jedné karikatury, nýbrž potenciální precedenční dopad, jenž může mít rozsudek mít na svobodu projevu a tisku v celoevropském prostoru.

Někteří právní experti, např. profesor Dirk Vorhoof¹⁹¹ a mj. soudce Vajic v disentujícím stanovisku v případě ESLP Hachette Filipachi versus Francie z roku 2007¹⁹² hovoří o hrozbě tzv. *chilling effect*- umrtvujícího efektu sankce na demokratickou diskusi a odvahu tisku zabývat se problematickými a znepokojivými tématy. Hrozba je dnes, v době ekonomických problémů v mediální sféře vskutku reálná.

Pro potíže s nepřímým podněcováním k terorismu (*apologie du terrorisme*) a hrozbám spojených se svobodou projevu je případ Leroyovy karikatury demonstrativním příkladem, z předchozí analýzy je jasně patrné, jak vratká a úzká je látka vedoucí od pouhé satirické kritiky k podezření z obhajování teroristického útoku. Pouze přímé vybízení k teroru a podněcování, které už má nakročeno k činu, by mělo být kriminalizováno, protože svoboda projevu a šíře pole veřejné či akademické debaty jednoznačně trpí gumovým vymezením *apologie du terrorisme*.

Zůstává také otázkou, zda jsou soudci v případě nepřímé podpory terorismu skutečně těmi nejvhodnějšími posuzovateli mezí, zda by v případě, že nejde o přímé podněcování, nebylo lépe takovým obecným ideám ve veřejném diskursu, kde by byly kritizovány a samy se musely obhajovat. Trestat verbální či vizuální projevy obecné povahy je také nebezpečné v tom, že pokud bude otevřenost diskuse v médiích a na veřejnosti utiskována a potlačována, budou se takové idey stahovat do podzemní

¹⁹⁰ http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co-operation/fight_against_terrorism/3_codexter/working_documents/2004/CODEXTER%20_2004_%2019%20e%20Case-law%20re%20apologie.pdf

¹⁹¹ http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/ConfAntiTerrorism/ECHR_en.pdf

¹⁹² Rozsudek ESLP Leroy versus Francie ze dne 2.10.2008, č. stížnosti: 36109/03

ilegality a transformovat v radikálnější a extremističtější postoje, než kdyby demokracie dokázala tyto nepříjemné, zhusta hloupé a kontroverzní myšlenky přijímat jako daň ze svobody. A o to přísněji trestat jakýkoli čin s aktivním prvkem. Je samozřejmě nešťastné, že nepřímé podněcování k terorismu je kriminalizováno, ale Evropský soud pro lidská práva takovou interpretací karikatury (jakkoli se nám zdá hloupá, necitlivá a krutá) restriktivní efekt v duchu maximy „*Desperate times call for desperate measures*“ ještě umocnil.

Problémem by totiž bylo, kdyby lidé umírněně naladěni proti establishmentu, antisystémově, antiliberálně či antidemokraticky neměli možnost své postoje ventilovat. Společnost, která se nedokáže vyrovnat s extrémními postoji jednotlivců a skupin jinak než jejich kriminalizací a hledá tak slabá spojení jako v případě necitlivé karikatury pana Leroye, pak nutně zvyšuje svůj demokratický deficit a ztrácí část své svobody. Dochází pak k paradoxu závodů ve zbrojení, protože se snažíme co nejlépe chránit, vyzbrojujeme se až po zuby kriminalizací verbálních deliktů, ale tím paradoxně úroveň své bezpečnosti a především svobody snižujeme. Protože potlačování minoritních, ale silných názorů vede k efektu Papinova hrnce: strašidelné syčení pod pokličkou následované obrovským výbuchem, který onen poklop prorazí. Demokracie se tím, že umožňuje vyjevovat antidemokratické postoje, stává spojencem svých vlastních nepřátel, v tom je její slabost, ale i síla.

Liberalní demokracie je systémem, který redukuje monopolistický přístup k hledání pravdy a v jehož zdánlivé slabosti absence silné koncepce dobra tkví i obrovská síla, síla pluralistické demokratické diskuse, kolbiště názorů otevřené společnosti a v jistém smyslu i konkurenční soutěžní prostředí, kde je možno nabízet a poptávat ideje nejen umírněné a v hlubším smyslu demokratické, ale i morálně kontroverzní, politicky extrémní a lidsky hluboce znepokojivé, včetně ataků na demokracii a západní civilizaci.

Pokud ale žurnalisté a vydavatelé nebudou mít oporu v nezávislém soudnictví, vystavujeme se nebezpečí, že demokratická diskuse půjde jen v bezpečných vyjetých kolejích majoritního názoru. V éře globální nejistoty po 11. září utrpěla svoboda projevu v rámci boje proti terorismu nespočet ran. Obávám se, že rozhodnutí v případě Leroy je další z nich. A tak se ptám spolu se Salmanem Rushdiem: „*Co je svoboda projevu? Bez svobody urážet přestává existovat.*“

VI. POSVÁTNE KRÁVY NA PRÁVNÍ PASTVINĚ- BLASFEMIE JAKO KONFLIKT NÁBOŽENSTVÍ A SVOBODY PROJEVU: AFÉRA KARIKATUR PROROKA MOHAMEDA

Všechny velké pravdy začínají jako rouhání. George Bernard Shaw

1. Komparativní pohled na blasfemii

Blasfemie je stará jako náboženství samo, hanění, zpochybňování či urážení víry (povětšinou majoritní v dané společnosti) tu je od pradávna. Rozumíme pod ní celou řadu náboženských přečinů, tradičně se definuje jako hrubá urážka boha, popřípadě dalších osob a institucí s božskými či sakrálními atributy, které požívají úcty, trestána je v náboženském a někdy i státním právu.

Padli jí za oběť odpadlíci víry v době císaře Justiniána, Giordano Bruno byl za své revoluční vidění světa upálen na hranici středověkými souputníky, ale ani moderní dvacáté století se honu na čarodějnice nezreklo: režisér Bertolucci byl v Itálii za skandální snímek *Poslední tango v Paříži* podmíněčně odsouzen a zbaven na pět let volebního práva, Norsko zakázalo monty-pythonovský film *Život Briana*.¹⁹³

Evropský soud pro lidská práva zase vydal rozsudek v případě *Wingrove*, režiséra kontroverzního filmu „*Extáze sv. Terezy*“, kterým potvrdil, že antiblasfemická legislativa není v rozporu s ochranou svobody projevu dle článku 10, a zaručil státům velký manévrovací prostor v případě morálky a náboženství.¹⁹⁴ Tzv. doktrína „*margin of appreciation*“ poskytující státu možnost definovat si své vlastní národní standardy při ochraně veřejné morálky a řádu již byla aplikována v předchozím precedenčním případě *Otto-Preminger-Institut* z roku 1990, kdy byl zakázán rouhačský film *Liebeskonzil*.¹⁹⁵

Výše zmíněné případy jsou převážně vnitrostátními konflikty, asi nejznámějším interkulturním konfliktem je případ britského autora indického původu Salmana Rushdieho, na něhož byla uvalena za jeho čtvrtý román *Satanské verše* z roku 1988 íránským ajatolláhem Chomejním fatva- rozsudek smrti.¹⁹⁶ Tato fatva bude podle sdělení Íránu v platnosti celý Rushdieho život.¹⁹⁷ Nejde o ojedinělý případ, v posledním

¹⁹³ <http://www.caslon.com.au/blasphemyprofile14.htm>

¹⁹⁴ Případ *Wingrove* versus Velká Británie, rozsudek ESLP ze dne 25. 11. 1996, č. stížnosti: 17419/90

¹⁹⁵ Blíže dokument Rady Evropy viz:

http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/lisbonnetwork/Themis/ECHR/Paper2_en.asp

¹⁹⁶ http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/february/14/newsid_2541000/2541149.stm

¹⁹⁷ <http://www.iranfocus.com/en/terrorism/iran-says-rushdie-fatwa-still-stands-05768.html>

desetiletí, zejména od 11. září, se napětí v mnoha evropských státech s významnými náboženskými menšinami kumuluje¹⁹⁸ a posléze vyvře na povrch, jako v případě vraždy holandského politika Pima Fortuyna či filmaře Theo van Gogha, jenž ve svém filmu podle scénáře holandské političky somálského původu upozornil na násilnou povahu islámu vůči ženám a v době své smrti pracoval na filmu o zavražděném Fortuynovi.¹⁹⁹

Ve Spojených státech je situace diametrálně odlišná. Poslední ránu zákonům proti blasfemii v zemi, kam od počátku koloniálního věku přicházeli lidé hledající náboženskou svobodu, zasadil Nejvyšší soud v roce 1952 precedenčním rozhodnutím *Joseph Burstyn versus Wilson*. V něm šlo o zákaz vysílání filmu *Miracle* (Zázrak) italského neorealisty Roberta Rossellini na základě zákona proti blasfemii s tím, že film je svatokrádežný. Soudce Clarke v majoritním stanovisku argumentuje nejen tím, že není posláním vlády chránit různá náboženství před reálnými nebo skutečnými ataky (oddělení státu a církve), ale z pozice ochrany svobody projevu shledává nemožným, aby nějaký cenzor určoval a definoval, co může být pro různá náboženství svatokrádežné, termín je natolik široký, že by jeho aplikace svobodu projevu neúnosně omezovala. Film byl povolen a delikt blasfemie precedenčně zrušen.²⁰⁰

Na rozdíl od USA řada nejen evropských zemí rouhačské zákony v legislativě zná a v praxi používá. Většina zemí sice tento delikt zrušila, v jiných je rouhání trestným činem dosud. Extrémem je Irsko, jež přijalo takový zákon se sankcí až 25 000 eur až v roce 2009. Když v lednu 2010 vstoupil v platnost, vzbudil obrovské protesty.²⁰¹ Stalo se tak rok poté, co Parlamentní shromáždění Rady Evropy doporučilo členským zemím, aby si při ochraně náboženských svobod počínaly opatrně, s maximální citlivostí vůči svobodě projevu a nekriminalizovaly blasfemii.²⁰² Francie zrušila kriminální delikt blasfemie již v roce 1791²⁰³, Británie blasfemii netrestá od roku 2008, naopak antiblasfemické předpisy zůstávají v platnosti v Rakousku, Německu, Dánsku, Finsku, Řecku, Nizozemsku, Španělsku, Švýcarsku či Norsku, v některých z nich se užívá. Ve většině Evropy je zakázána urážka a podněcování nenávisti na základě

¹⁹⁸ Posledním gestem je snaha libyjského vůdce Kaddafího z února 2010 vyhlásit džihád Švýcarsku.

¹⁹⁹ <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/3974179.stm>

²⁰⁰ Viz zpráva Rady Evropy:

<http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?navby=CASE&court=US&vol=343&page=495>

²⁰¹ Aktivita irských ateistů protestujících proti zákonu ale působivě ukazuje, jak si jednotlivá náboženství protiřečí. <http://www.mediawatchwatch.org.uk/2010/01/02/anti-blasphemy-law-campaign-begins-in-ireland/>

²⁰² Doporučení Rady Evropy č. 1805 z roku 2007:

<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta07/EREC1805.htm>

²⁰³ http://www.ivir.nl/publications/janssen/Limits_to_expression_on_religion_in_France.pdf

náboženství (*religious insult*), to se týká postkomunistických zemí včetně ČR.²⁰⁴

V arabských zemích je antirouhačská legislativa řešena těmito způsoby: některé země zákon nemají a spoléhají pouze na šariu (Afghánistán), jiné zákon přijaly, některé kombinují obojí. Příkladem kombinovaného přístupu jsou Kuvajť či Egypt, jež zároveň patří mezi země, kde náboženská většina zneužívá blasfemii k potlačení náboženských svobod menšiny. Jeden z nejpřísnějších zákonů na světě má Pákistán, kde se rouhání trestá i smrtí nebo doživotním vězením, a skutečně se vykonává.²⁰⁵ Známy je případ pákistánského učitele, oddaného muslima, který vyjádřil svůj nevinný názor o proroku Mohamedovi tím, že na otázku studenta odpověděl, že Mohamed nebyl část života muslimem, protože zjevení k němu přišlo až ve čtyřiceti, tudíž islám se do té doby jako náboženství neznal. V religiózně bigotním Pákistánu ho čekal ortel smrti.²⁰⁶ I na globální úrovni je hanobení náboženství jáblkem sváru mezi liberálním Západem a konzervativními, zejména muslimskými státy. Organizace islámské konference (OIC, sdružující 56 muslimských států) navíc přišla na půdě OSN s iniciativou na schválení rezoluce o hanobení náboženství, globálního odsouzení blasfemie na mezinárodněprávní nezávazné úrovni. Text rezoluce mj. říká: „*Hanobení náboženství je vážná urážka lidské důstojnosti, která vede k „omezení svobody stoupenců dané víry.*“

Rezoluci Radě pro lidská práva OSN předložil Pákistán a byla schválena v březnu 2009 poměrem 23: 11²⁰⁷ přes nesouhlas západních zemí odmítajících představu „hanobení náboženství“ v kontextu lidských práv jako neplatnou, přes vlnu protestů více než 200 nevládních organizací ze 46 zemí.²⁰⁸ Blasfemické karikatury ale nejsou čistě muslimský problém.²⁰⁹ Nedávný případ v Řecku, kde byl rakouský karikaturista Haderer odsouzen za překlad rouhačské knihy o životě Ježíše k 6 měsícům vězení in absentia prokazuje opak.²¹⁰ Haderer byl sice odvoláním viny zproštěn, ale jeho zpodobnění Ježíše coby hipíka vyvolalo protesty ze strany církve a zákazy publikace.²¹¹

²⁰⁴ <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/WorkingDocs/Doc07/EDOC11296.htm>

²⁰⁵ <http://www.brentonpriestley.com/writing/blasphemy.htm>

²⁰⁶ <http://www.washingtonpost.com/ac2/wp-dyn?pagename=article&node=&contentId=A36108-2002May17¬Found=true>

²⁰⁷ Rada má 47 členů, 16 států se zdrželo např. Japonsko. Text rezoluce zde:

<http://www.unwatch.org/site/apps/nlnet/content2.aspx?c=bdKKISNqEmG&b=1285603&ct=6831061>

²⁰⁸ <http://www.iheu.org/ngos-endorsing-joint-statement-defamation-religions>

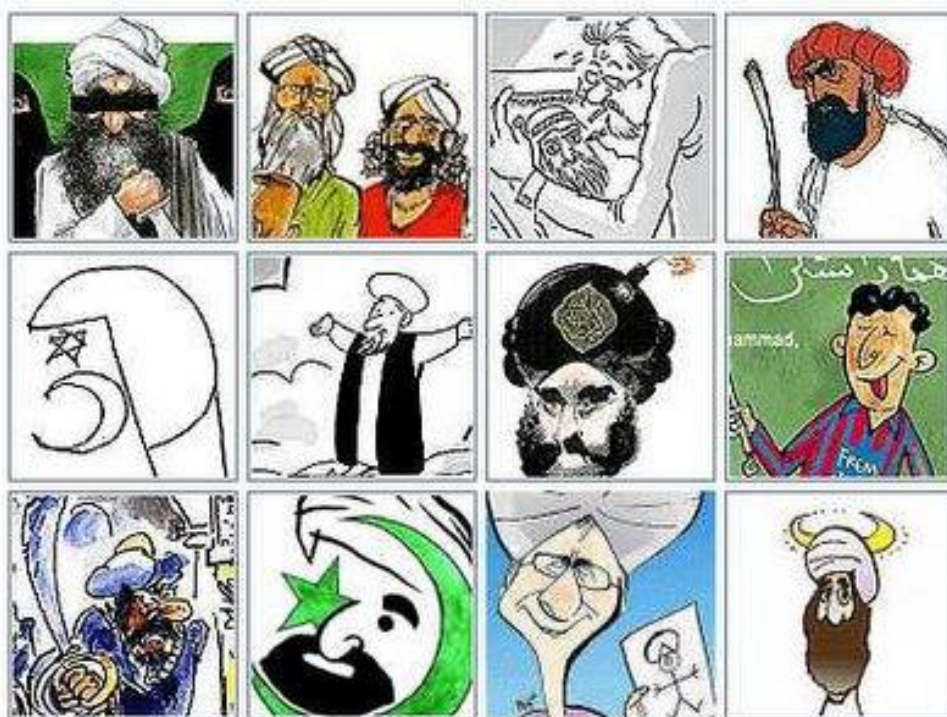
²⁰⁹ Sumarizace některých recentních konfliktů *Das Recht, Gott zu lästern?* Zde:

http://www.qantara.de/webcom/show_article.php/_c-469/_nr-470/i.html

²¹⁰ <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,1477343,00.html>

²¹¹ Proti českému vydání protestoval i lidovecký poslanec Karas viz: <http://www.blisty.cz/art/41562.html>

2. Mohamedovy karikatury a soudní procesy v Dánsku a ve Francii

212

Až do roku 2006 nebylo Dánsko na světové mapě nikterak viditelným místem. To se změnilo, když se malé severské království dostalo do epicentra multikulturního zeměřesení, které vyvolalo tlak mezi islámským arabským a sekularizovaným západním světem, ve kterém kulturní a náboženské hodnoty islámu stály proti svobodě projevu, základnímu kameni západní civilizace. Následovala globální kontroverze metaforicky přirovnávaná ke střetu civilizací v huntingtonovské tradici.

Jyllands-Posten, dánský list, publikoval ve vydání ze dne 30. září 2005 článek kulturního redaktora Fleminga Rose nazvaný *Face of Mohamed*- Tvář Mohameda, k němuž bylo připojeno dvanáct karikatur, které satirizovaly Mohameda, proroka islámu. V článku Rose argumentoval, že dánský strach z muslimské reakce na svébytné intelektuální a umělecké projevy vede k autocenzuře mnoha dánských umělců, komiků, ilustrátorů, ale i překladatelů a státních muzeí. Dále zmínil, že při setkání s premiérem Rasmussenem se imám dožadoval, aby vláda využila svého vlivu nad médii, aby ta vykreslila pozitivnější obrázek o islámu a zmínil narušení svobodné veřejné sféry. V rámci boje proti takové atmosféře pozval členy Dánské unie novinových ilustrátorů,

²¹² <http://face-of-muhammed.blogspot.com/> všech 12 karikatur z Jyllands-Post je přetištěno v příloze

aby nakreslili Mohameda, jak ho skutečně vidí, s motivem vyprovokovat debatu, zda je v sekulární společnosti jako Dánsko potřeba brát ohledy na náboženské cítění muslimů. Dvanáct z oslovených 40 kreslířů jeho výzvu vyslyšelo.²¹³

Některé z karikatur byly přijaty obzvlášť nedůtklivě: na jedné z nich je Mohamed s turbanem ve tvaru bomby. Flemming Rose jako odpovědný redaktor si byl vědom ostrých reakcí, které odsuzují, že karikatura nazývá Mohameda a potenciálně každého muslima teroristou, ale on sám „četl“ tuto karikaturu jinak. Někteří jedinci si za rukojmí vzali islám tím, že v jeho jménu spáchali teroristický útok. Oni jsou podle něj ti, kteří dali islámu negativní konotace. Chápe ji také jako variaci na pohádku o Aladinovi a pomeranče, který spadl do turbanu a díky němuž zbohatl. To podle něj napovídá, že bomba je něco, co přišlo zvenčí a nespadá do vlastní charakteristiky proroka.²¹⁴ Jako odpověď demonstrovalo cca 5000 lidí o týden později před budovou Jyllands-Posten v Kodani, následně deset velvyslanců z muslimských zemí požadovalo schůzku s premiérem Fogh Rasmussenem a ostrý zákrok proti novinám Jyllands-Posten. Dánský premiér se s nimi odmítl setkat s vysvětlením, že by bylo nepřijatelné, aby vláda zasahovala do svobody projevu a tisku.²¹⁵

Manipulace a politizace karikatur

Je třeba si povšimnout, že globální vřava nevznikla náhodně, ale jako následek cílené manipulace s materiály. Karikatury nebyly určeny k cirkulaci v rámci muslimských zemí, ale vznikly jako pokus probudit debatu, nakolik je v sekulární liberální demokracii nutné pěstovat autocenzuru s ohledem na náboženské sentimenty.²¹⁶ Na konci roku 2005 vycestovala skupina dánských muslimů na Blízký východ, vedena imámem Abu Ladenem, kde duchovní rozšiřovali karikatury a vyzývali k protestům proti dánskému listu. K původním otištěným karikaturám ještě přidali další, urážlivější kresby. Karikatury kompilovali do třiačtyřicetistránkového svazku jménem Akkari-Laban (nazvaném podle dvou imámů, kteří jej sestavili) s cílem bylo vyvolat globální tlak na noviny Jyllands-Posten. Soubor Akkari-Laban obsahoval nejen 12 původních otištěných karikatur (které byly až na výjimky poměrně krotké), ale mnoho dalších

²¹³ Director of Public Prosecutions, Decision on Possible Criminal Proceedings in the case of Jyllands-Posten's Article "The Face of Muhammed" March 2006, text zde:

http://www.rigsadvokaten.dk/media/bilag/afgorelse_engelsk.pdf

²¹⁴ <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/02/17/AR2006021702499.html>

²¹⁵ <http://www.brusselsjournal.com/node/382>

²¹⁶ <http://www.spiegel.de/international/0,1518,399653,00.html>

vysoce urážlivých kreseb.²¹⁷ Podle Mohameda Sifaouiho, francouzského žurnalisty, které infiltroval skupinu a skrytou kamerou pořídil dokumentaci, bylo motivem této kompilace vytvořit nenávistné klima vůči Dánsku. V prosinci 2005 tento svazek předal na setkání Organizace Islámské Konference (OIK) egyptský ministr zahraničí svým kolegům. Summit vydal deklaraci vyjadřující znepokojení nad rostoucí islamofobií ve světě a závěrečná zpráva odsuzuje karikatury Mohameda jako urážku náboženství.²¹⁸

Karikatury proroka Mohameda v kolotoči globální krize

Během několika týdnů se globální puls zrychlil, malá monarchie se rázem ocitla v ohnisku islámské nenávisti a Jyllands-Posten byl katapultován do čela agenturních zpráv. V realitě elektronického mediálního věku, kdy se geograficky i politicky vzdálené koncepce vidění světa dostávají do každodenního tření, se aféra Mohamedových karikatur šířila nevídanou rychlostí. Saudská Arábie odvolala na konci ledna svého velvyslance z Dánska a iniciovala bojkot dánského zboží v muslimských zemích, masové demonstrace a protesty pokračovaly v lednu a února ve všech zemích s většinovou muslimskou populací nebo muslimskou menšinou, od Afghánistánu, Egypta až k Nigérii, Hongkongu nebo Turecku. Protesty se však neomezily na hromadné odsuzování, pálení dánských vlajek a podobné symbolické reakce, záhy se objevila i vlna násilí- v únoru byly zapáleny dánské ambasády v Sýrii a Libanonu, cca 150 lidí za násilné vřavy zaplatilo životem. V rámci solidarity s Dánskem se některé noviny a časopisy převážně ze zemí EU rozhodlo karikatury přetisknout, největší rozruch vznikl ve Francii s početnou muslimskou základnou, kde satirický magazín Charlie Hebdo čelil žalobám za difamační tvrzení a nenávistný projev vůči islámu. To vzbudilo další vlnu odporu v muslimském světě a rok 2006 se odehrál ve znamení ekonomického bojkotu a protestů, které postupem času slábly a až na ojedinělé výhrůžky globální krize utichla.²¹⁹ Nicméně kreslíř nejkontroverznější karikatury, Kurt Westergaard, autor Mohameda s turbanem ve tvaru bomby, je i dnes v neustálém ohrožení. Výhrůžky na denním pořádku, v únoru 2008 bylo zatčeno několik osob

²¹⁷ Plná verze tohoto dokumentu k nahlédnutí zde: http://monkeydyne.com/photos/?d=akkari_dossier

²¹⁸ www.oic-oci.org/exsummit/english/Makka-dec-en.htm

²¹⁹ <http://www.france24.com/en/20100102-timeline-prophet-mohammad-cartoon-case-islam-denmark>

plánujících jeho vraždu, na počátku roku 2010 byl v jeho domě postřelen ozbrojený atentátník somálského původu.²²⁰

Stát a církev- různé koncepce

Dánsko a Francie, dvě země, ve kterých došlo k legální akci vůči Mohamedovým karikaturám, reprezentují dva odlišné typy uspořádání státu a církve. Zatímco Dánsko má státní protestantskou církev, jejímž členem je panovník povinně a výdaje jsou hrazeny ze státních financí, Francie reprezentuje striktní odluku státních struktur a náboženských vazeb, které je ve francouzské terminologii známo pod názvem „*Laïcité*.” Jedná se koncept sekulární společnosti, které zahrnuje nejen absenci náboženských aspektů ve vládnutí, ale i absenci vládní intervence v náboženství. Obě instituce jsou separovány a ve francouzské ústavě je Francie zapsána jako sekulární republika.²²¹ Oproti partikularistickému západnímu přístupu existuje také univerzalistický koncept, který zastávají např. moderní islámské teokracie jako Írán nebo Saudská Arábie, kde je primárním právem šaría a v němž se vláda odvozuje od Boha, státní a náboženské struktury se prolínají.

Legální akce v Dánsku- blasfemie, nenávistný projev a karikatury Mohameda

Dánsko, zakládající člen EU, je konstituční monarchie, které má státní evangelickou luteránskou církev financovanou z veřejných prostředků, jejímž členem musí být panovník, hlásí se k ní většina Dánů. 2-4 % populace jsou následkem imigrace muslimové. V Dánsku je silná protestantská tradice s důrazem na liberální svobody, zejména svobodu projevu, a etablovaný sociální stát jako výraz koheze a solidarity. Sedm arabsko-islámských skupin podalo trestní oznámení proti vydavateli a kulturnímu redaktorovi novin Jyllands-Posten s podezřením na to, že karikatury proroka Mohameda porušily ustanovení dánského trestního kodexu proti blasfemii a podněcování k nenávisti vůči skupině obyvatel na bázi náboženského přesvědčení. Když neuspěli u místního státního zástupce, který po konzultaci s policií vyšetřovat odmítl s odůvodněním, že nešlo o trestný čin, odvolali se, rovněž neúspěšně, k řediteli státních zástupců a nakonec se rozhodli vést soukromý spor.

²²⁰ <http://www.cphpost.dk/news/national/88-national/47853-assassination-attempt-on-mohammed-cartoonist.html>

²²¹ <http://www.assemblee-nationale.fr/english/8ab.asp>

Dánský trestní kodex, závěry státního zástupce

Pozornost zaměřím na dvě skutkové podstaty, které karikatury podle stížností narušily: a to skutkovou podstatu blasfemie podle paragrafu 140c a podněcování k nenávisti /tzv. hate speech/ podle paragrafu 266b. Blasfemie je v dánském trestním právu definována takto: „*Každý, kdo veřejně zesměšňuje nebo opovrhuje principy víry nebo uctívání jakékoli zákonně existující náboženské komunity, bude potrestán pokutou nebo uvězněním až do výše 4 měsíců.*“ Nutno podotknout, že od roku 1930, kdy byl trestný čin blasfemie uzákoněn, došlo pouze ve třech případech k vyšetřování a od sedmdesátých let probíhá v dánském parlamentu debata o zrušení trestnosti.²²² Podněcování k nenávisti je popsáno následovně: *Kdo veřejně, nebo s úmyslem rozšiřovat ve větším okruhu, hlásá názory, kterými je určitý okruh osob na základě své rasy, barvy pleti, národnostní či etnického původu, víry nebo sexuální orientace ohrožen nebo degradován, bude potrestán pokutou nebo odnětím svobody až do 2 let. Zvláště závažný charakter má takový čin tehdy, když má tvrzení charakter propagandy.*²²³ Vedle těchto činů obsahuje kriminální kodex i antidifamační ustanovení a mediální právo obsahuje další ustanovení o odpovědnosti vydavatele novin za obsah.²²⁴

Úkolem nejvyššího státního zástupce tedy bylo zhodnotit, zda článek Tvář Mohameda a k němu připojené karikatury naplňují trestní ustanovení dvou výše zmíněných skutků. Vědom si toho, že je sledován globálním publikem, vydal státní zástupce nejen rozhodnutí, ale i vyčerpávající rationale také v angličtině, ve kterém zhodnotil nejen dánské trestní právo, ale interpretoval případ ve světle článku 10 Úmluvy o ochraně základních práv a svobod a zohlednil limity svobody projevu v případě karikatur proroka Mohameda. V resumé objasnil, že ačkoli dánské ústavní právo neobsahuje obsahové substantivní stránky svobody projevu, je nutné brát ohled na článek 10 Evropské úmluvy z roku 1950, jenž chrání nejen formální /samotný akt/, ale i substantivní /obsah/ svobodu projevu. Protože konstantní judikatura Evropského soudu pro lidská práva vychází z toho, že svoboda projevu je živným základem demokratické společnosti, a v případech konfliktů svobody projevu (a v rámci ní svobody tisku) a dalšími právy chráněnými Úmluvou by měla převážet nad dalšími

²²² http://www.rigsadvokaten.dk/media/bilag/afgorelse_engelsk.pdf

²²³ http://www.rigsadvokaten.dk/media/bilag/afgorelse_engelsk.pdf

²²⁴ <http://pressenaevnet.net.dynamicweb.dk/Information-in-English/The-Media-Liability-Act.aspx>

veřejnými zájmy. Dále uvažuje, že osoba, která požívá svých náboženských svobod, bez ohledu na to, zda jde o příslušníky náboženské majority nebo menšiny, nemůže očekávat, že bude vyňata z možnosti kritiky. Je nutné tolerovat nejen odlišnou víru, ale i odlišné názory na vlastní náboženské přesvědčení a potenciální odmítnutí, dokonce i tolerovat právo ostatních vyjadřovat přesvědčení nepřátelské k víře. Dánsko přijalo evropské standardy svobody projevu a ty je nutno respektovat.²²⁵

Na otázku, zda karikatury proroka Mohameda dosahují definice zneuctění a zesměšňování, odpovídá nejvyšší státní zástupce záporně, s odkazem na to, že v dánské tradici je akceptovat i debaty s velmi urážlivým a ostrým podtextem. V dalším argumentu zamítl názor, že podle islámu existuje striktní a absolutní zákaz vizuálního zpodobnění proroka Mohameda. Je sice pravda, že některé islámské tradice zakazují ztvárňovat lidské postavy včetně Mohameda, ale tento zákaz dodržují pouze některé muslimské skupiny a je mnoho obrázků Mohameda z historie i současnosti. Dále podotknul, že vizualizace Mohameda jako osoby s násilnými tendencemi je v souladu s historickými prameny, kdy se muslimové v rámci propagace nového náboženství nevyhnuli násilnému obrácení na víru, a že vazba turban- bomba může být vnímáno jako příspěvek v současné debatě na téma teror a kritika radikálního islamismu. Přestože tedy stížnost islámských skupin odmítl, napomenul i noviny Jyllands-Posten za to, že dezinterpretují dánské právo a zneužívají svobodu projevu. Dánské trestní právo totiž skutečně obsahuje některé obsahové limity, co se týče svobody projevu na téma náboženství, a právo urážet jiné pro jejich náboženské přesvědčení není absolutní a neregulované. Jak už bylo výše řečeno, obsahová stránka svobody projevu není v Dánsku imunní vůči zákonné regulaci a potenciálnímu stíhání v případě porušení. Došel tedy k závěru tedy, že trestný čin blasfemie nebyl karikaturami Mohameda spáchán.²²⁶

Mohamedovy karikatury a podněcování k nenávisti na základě náboženství (*hate speech a religious insult*)

V druhé části se státní zástupce věnoval druhé části trestního oznámení, a to podněcování k nenávisti vůči skupině obyvatel na základě paragrafu 266b. Zásadní otázka tedy zněla, zda samotné karikatury urazily a degradovaly muslimy na základě

²²⁵ http://www.rigsadvokaten.dk/media/bilag/afgorelse_engelsk.pdf

²²⁶ http://www.rigsadvokaten.dk/media/bilag/afgorelse_engelsk.pdf

jejich přesvědčení. Státní zástupce došel k názoru, že ony karikatury neobsahovaly takové generalizace muslimů, aby intenzita urážky naplnila paragraf 266b. Karikatury zpodobňují historickou náboženskou osobnost, ale žádná z nich nemůže být chápána jako reference ke všem muslimům obecně, jako pachatelům násilí a terorismu. Ani v ostatních případech, kdy jsou karikováni jiné osoby než Mohamed, nejde o podněcování nenávisti ke skupině obyvatel, protože sice z povahy karikatur dochází k určitému zkreslení, ale nikoli s úmyslem degradovat muslimy jako celek a představit je jako společenství atentátníků s výbušninou po těle.²²⁷

Civilní difamační spor Islamic Faith Community of Denmark versus Juste.

V posledním pokusu právně zakročit proti Jyllands-Posten muslimské skupiny žalovaly vydavatele Carstena Juste a šéfredaktora Fleminga Rose v difamačním soukromém sporu před městským soudem v Larhusu. Základ difamace podle žalobců spočíval v tom, že karikatury představily islám jako násilné náboženství, proroka Mohameda a všechny muslimy jako teroristy, potlačovatele práv žen a kriminální živly. Před soudem skupiny doplnily, že urážka Mohameda má povahu blasfemie a že si prorok zaslouhuje nejvyšší uznání, že karikatury, zejména ta s turbanem ve tvaru bomby, hází na islám stín násilí a terorismu a že více než miliarda lidí byla v důsledku otištění uražena. Soud tuto interpretaci odmítl a zdůraznil, že karikatury jsou v rámci přijatelné sociální kritiky, a přestože čest některých muslimů mohla být uražena, nelze říci, že by dánští muslimové jako celek byli v očích svých dánských spoluobčanů znevázeni. Na druhou stranu stejně jako nejvyšší státní zástupce soud upozornil Jyllands-Posten, že respekt vůči náboženskému přesvědčení někdy může svobodu projevu limitovat a že je v kompetenci soudu stanovit její hranice.²²⁸ Ani po prohraném civilním sporu se ale někteří nevzdávají. Saudský právník Yamani chce podle informací z března 2010 spor přednést před britské soudy, proti čemuž Dánsko pochopitelně protestuje.²²⁹

Francie a aféra Mohamedových karikatur

Francouzský tisk, jmenovitě France Soir, Charlie Hebdo a Le Monde, otiskl některé z Mohamedových karikatur jako výraz solidarity s kolegy z Dánska. Všechny tři galské tiskoviny zároveň přidaly několik svých karikatur, což vzedmulo vlnu nepokojů mezi

²²⁷ http://www.rigsadvokaten.dk/media/bilag/afgorelse_engelsk.pdf

²²⁸ <http://news.bbc.co.uk/2/hi/6087506.stm>

²²⁹ <http://euobserver.com/?aid=29696>

cca třemi miliony francouzských muslimů, pouliční demonstrace a politické pŕtky. Francouzský satirický magazín Charlie Hebdo navíc vydal deklaraci proti islámskému totalitarismu, jíž podepsalo dvanáct spisovatelů a publicistů- francouzský publicista Bernard Henri-Lévy či britský spisovatel Salman Rushdie. V deklaraci je vyjádřen univerzalistický nárok na svobodu projevu, odmítnutí kulturního relativismu a s ním spojené nerovnosti v právech i právo na kritiku islámu a radikálního islamismu.²³⁰

Sedm francouzských muslimských organizací následně podalo trestní oznámení na Charlie Hebdo za přetištění Mohamedových karikatur a jednu vlastní. Ve Francii, která má od roku 1905 platný zákon o odluce státu a církve, to znovu probudilo debatu o sekulárním republikanismu. Nebyla to první aféra, kdy se stát a náboženství dostaly do konfliktu. První střet civilizací mezi francouzským oddělením náboženských záležitostí z veřejné sféry a islámskými tradicemi se objevil v tzv. šátkové kauze. Sekulární přístup *laïcité* sice „osvobodil“ Francii od politického vlivu náboženských dogmat, ale v otázce muslimských šátků bylo potřeba rozhodnout, zda dát v režimu veřejného vzdělávání přednost rovnosti, nebo náboženském zvyklostem. Ve Francii byl tedy v roce 2004 v souladu s principem laicizace přijat tzv. *šátkový zákon*, který zakazoval nošení náboženských symbolů do veřejných škol. Týká se nejen muslimských pokrývek hlavy a burky, ale také symbolů jako jsou křesťanské kříže nebo židovská jarmulka. O čtyři roky později ujistil Evropský soud pro lidská práva Francii, že zákon je v souladu se závazky dle Úmluvy, zejména se závazkem týkajícím se náboženské svobody, a to v případech *Dogru a Kervanci*.²³¹

Mohamedovy karikatury před francouzskými soudy

Bouře kolem prorokových obrázků zasáhla Francii asi o pět měsíců později. Když se muslimská část světa otřásala odporem proti Dánsku a evropským zemím, které s ním projevíly solidaritu, šéfredaktor vlivného listu France Soir přetiskl na počátku února karikatury z Jyllands-Posten a zaplatil za to svým místem. Satirický týdeník Charlie Hebdo se rozhodl karikaturám věnovat speciální edici, aby podpořil a bránil svobodu projevu a tisku ve Francii. Muslimské skupiny se tomu pokusily zabránit a požadovaly předběžné opatření, aby bylo toto vydání zastaveno. Francouzský soud toto odmítl s poukazem, že předběžná cenzura je nepřípustná a porušila by ochranu tisku. Charlie

²³⁰ <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4764730.stm>

²³¹ Dogru a Kervanci versus Francie, rozsudky ESLP ze dne 4.12. 2008

Hebdo tedy přišel s vydáním, ve kterém otiskl všech dvanáct karikatur a přidal několik vlastních, z nichž jedna zpodobnila vousatého muže držícího si hlavu v daních s komentářem: „*Je těžké být milován hlupáky.*“ Zbytek vydání obsahoval karikatury, parodie a komentáře bránící svobodu projevu a právo zesměšňovat náboženství, ve Francii byla na rozdíl od Dánska blasfemie zrušena už v roce 1791.²³²

Tři muslimské skupiny, jmenovitě *La Société des Habous et des Lieux Saints de l'Islam* (Společnost pro islámský majetek a svatá místa islámu), *l'Union des Organisations Islamiques de France* (Unie islámských organizací ve Francii) a *La Ligue Islamique Mondiale* (Světová liga islámu) žalovaly Philippa Vala, vydavatele *Charlie Hebdo* a společnost Éditions Rotative pro trestní i civilní pomluvu. Muslimské skupiny tvrdily, že titulní stránka *Charlie Hebdo* s jejich vlastní karikaturou „Plačící Mohamed“ a reprodukce dvou z dánských karikatur, jmenovitě Mohamed s turbanem ve tvaru bomby a další karikatura, ve které Mohamed vítá teroristy v oblacích s popisem: „*Zastavte, zastavte, došly nám panny*“, jsou islamofobní urážky znevažující a zneuctvující všechny muslimy a že přetištěním dánských karikatur noviny porušily další ustanovení, paragraf 33 zákona o svobodě tisku z roku 1881. Otázka, kterou řešil vrchní soud v Paříži, zněla, zda vlastní karikatura a přetištění dvou Mohamedových karikatur z *Jyllands-Posten* spadalo pod trestní ustanovení o pomluvě a znevažování skupiny obyvatel. Soud rozhodl, že nikoli. Vzal v úvahu zejména ústavně chráněné právo na svobodu projevu, fakt, že blasfemie a znevažování náboženství není ve Francii trestné a kritika náboženství se připouští, že v pluralistické sekulární společnosti jde respekt pro všechna náboženství ruku v ruce se svobodou je kritizovat a zpodobňovat.²³³ Dále soud vzal zhodnotil, že *Charlie Hebdo* je satirický týdeník a je mu vlastní používat humor a nadsázku, nicméně podotkl, že i kritika a humor mají své zákonné limity. Všiml si rovněž, že kritika obsažená v karikaturách nabízí interpretaci, že je to namířeno proti radikálnímu islamismu a fundamentalistům s teroristickými sklony, nikoli proti muslimům na základě shodné víry.²³⁴

²³² Eko, Lyombe. "To Punish or Not to Punish Blasphemy, That is Not Out of the Question: The Mohammed Cartoons Controversy and Free Speech in Denmark and France"
http://www.allacademic.com/meta/p232248_index.html

²³³ Rozsudek z 22. 3. 2007 Society of Islamic Properties and Holy Sites versus Val, High Court of Paris, citováno v Eko, L: . To Punish or Not to Punish Blasphemy, That is Not Out of the Question: The Mohammed Cartoons Controversy and Free Speech in Denmark and France" http://www.allacademic.com/meta/p232248_index.html

²³⁴ tamtéž

Soud zároveň vyjádřil přesvědčení, že přetištění šokujících a potenciálně urážlivých kreseb byl ze strany týdeníků akt rezistence vůči zastrašování a solidarity s žurnalisty, že nebyl přítomný motiv urazit všechny muslimy a přijatelné limity svobody projevu nebyly překročeny. V souladu s judikaturou ESLP soud došel k závěru, že neexistují důvody, které by ospravedlnily limitaci svobody projevu v rámci demokratické společnosti. Zajímavostí je, že v té době prezidentský kandidát a ministr vnitra Nicolas Sarkozy napsal dopis na podporu Charlie Hebdo, ve kterém se vyjádřil, že dává přednost excesu v karikatuře než absenci karikatury.²³⁵

Dánské a francouzské soudy a vliv článku 10 Úmluvy

Ačkoli jak nejvyšší dánský státní zástupce, tak soud v Lrhusu potvrdil, že blasfemie obecně je v dánském právu trestná, protože náboženské ohledy mohou v určitých případech převážit nad individuální svobodou projevu, k difamaci podle verdiktů nedošlo, protože karikatury byly otištěny s cílem vzbudit diskusi na národní úrovni o autocenzuře. Soud také při řešení civilního sporu dodal, že ani islám nemá přesnou, jasnou a striktní doktrínu, co se týče zobrazení proroka Mohameda.²³⁶ Francouzský odvolací soud v Paříži, *Tribunal de Grande Instance de Paris*, posuzoval přetištění dvou dánských karikatur a dále jednu vlastní- *Plačící Mohamed*, ale považoval je pouze za znevážení islámských fundamentalistů, nebyl jimi tedy zasažen okruh všech vyznavačů víry islámu. Další interpretace francouzského soudu se opřela o systémový argument. Samotné přetištění, bez ohledu na kontext, by soud považoval za možné porušení práva, ale publikace musí být zhodnocena jako akt rezistence vůči vlně násilných nepokojů po celém světě v únoru 2006 a chybí zde přímý úmysl urazit a zneuctit muslimy.

Jeden z aspektů, jehož konsekvence nelze při analýze pominout, je měřítko článku 10 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, Francie i Dánsko jsou členy Rady Evropy a podpisem Úmluvy se zavázaly podrobit se jurisdikci Evropského soudu pro lidská práva. Toto se projevilo také v analýze karikatur dánskými a francouzskými úřady a soudy, které k problému přistupovaly v rámci evropského systému ochrany lidských práv, což v zásadě rozšířilo schéma ochrany lidských práv a

²³⁵ <http://lmsi.net/spip.php?article655>

²³⁶ Eko, Lyombe. "To Punish or Not to Punish Blasphemy, That is Not Out of the Question: The Mohammed Cartoons Controversy and Free Speech in Denmark and France" Paper presented at the annual meeting of the International Communication Association, TBA, Montreal, Quebec, Canada, May 21, 2008, http://www.allacademic.com/meta/p232248_index.html

základních osob pro občany obou zemí.

Jak dánský prokurátor, tak francouzský soud svá zdůvodnění částečně podepřeli o garance a omezení článku 10 a jeho bohaté judikatury. Ačkoli někteří muslimové tvrdili, že v případě neúspěchu u lokálních soudů povedou svou při ve Štrasburku před ESLP, zatím tento případ nenastal. Je nemožné predikovat, zda by se evropští soudci za předpokladu přijetí případu odchýlili od své dosavadní judikatury, ale pokládám za pravděpodobné, že by zejména z praktických a politických důvodů na Mohamedovy karikatury aplikovali výše zmíněnou doktrínu „*margin of appreciation*“ a ponechali stanovení hranic veřejné morálky, řádu a náboženské tolerance na vnitrostátních soudech, popř. by případ nepřijali s odkazem na předchozí judikaturu.

2. Obrázky v pozadí: analýza karikatur

Stává se, že pro les nevidíme stromy, u kauzy karikatur Mohameda je paradoxní, že pro strom nevidíme les. Na celé afěře je totiž příznačné, že hlavní příčina, samotné obrázky, jsou analyzovány nejméně, povrchně a nesystematicky. Jedna karikatura (Mohamed s turbanem ve tvaru bomby) jakoby reprezentovala celek tuctu, vytržena z kontextu se stala výkladní skříní celé aféry. Tucet karikatur ale musí být chápáno jako členitý celek a před kontextovou a systematickou analýzou celku je třeba ještě podniknout zhodnocení každé z karikatur jednotlivě. V příloze č. 1 této práce jsou přetištěny všechny analyzované karikatury z Jyllands-Posten pod čísly 1-12, označené jménem autora.

Bob Katzenelson

Ukazuje, že celá věc je podle něj reklamní záležitostí, a nakreslil Dána v turbanu s pomerančem, na němž je napsáno PR, držícího v ruce kus papíru, kde je načmárána jakási postava, která by mohla být Mohamedem (turban, vousy), ale stejně tak jakýmkoli dalším muslimem. Oním Dánem je údajně Kåre Bluitgen, jehož nesnáze s vydáním knihy o Mohamedovi přivedly Fleminga Rose na nápad s autocenzurou a karikaturami. Pomeranč v turbanu znamená dle dánského rčení štěstí.²³⁷

²³⁷ http://bibelen.blogspot.com/2006/01/drawings-of-mohammed_113623085904344432.html

Franz Fuchsel

Na karikatuře, kterou nakreslil Franz Fuchsel, uklidňuje Mohamed své svaté bojovníky ve jménu islámu slovy: „*Klid, přátelé, je to jen kresba nakreslená nějakým nevěřícím Dánem z jižního Jutska.*“²³⁸ Tato karikatura ale vyznívá spíše ve prospěch Mohameda, který působí jako rozvážný muž tišící své příliš horlivé následovníky a zároveň ukazuje, že mezi muslimem a islamistickým fanatikem není rovnítko.

Claus Seidel

Na kresbě Clause Seidela je Mohamed zpodobněn s turbanem, v prostém šatu a s holí, v pozadí romantická scenérie, veskrze klasická představa náboženského proroka a poutníka. Vlastně mám pochyby, zda jde vůbec o karikaturu, když nikde není ani stopa po nadsázce, humoru nebo satíře, jde o pouhou ilustraci. Což by ale stále pro část muslimů znamenalo překročení muslimského tabu vizualizace Mohameda.

Lars Refn

Lars Refn dokonce ani proroka Mohameda nezpodobnil, namaloval totiž mladého imigranta jménem Mohamed v dresu lokálního fotbalového klubu ve Valby (část Kodaně) před školní tabulí. Pokud se rozdělený text spojí, znamená dánsky budoucnost, což je zřejmě mířeno na stoupající počet muslimů ve skandinávské zemi. Text na tabuli je v perštině a znamená „*Jyllands- Posten je banda zpátečnických provokatérů.*“ Jde o zjevnou kritiku celého nápadu a prorok Mohamed není na kresbě přítomen.²³⁹

Peder Bundgaard

Bundgaard se uchýlil k poněkud formalistickému řešení, nakreslil vousatého muže v turbanu, část jeho obličeje je nicméně zakryta zelenou hvězdou a zeleným půlměsícem, jakoby se autor vzdával nároku na vědomí, jak Mohamed vypadá, přiznání, že představit si Mohameda je pro něj nesnadné.

Poul Erik Poulsen

²³⁸ http://bibelen.blogspot.com/2006/01/drawings-of-muhammed_02.html

²³⁹ <http://bibelen.blogspot.com/2006/01/drawings-of-muhammed>

Poul Erik Poulsen si Mohameda představuje jako vysokého, štíhlého muže v jakémsi fialovém pyžamu, kterému za turbanem vyčnívají dva žluté půlměsíčky s tečkami a svatozář, což může být reminiscence na Ježíše Krista, jednoho z proroků zmíněných islámem²⁴⁰, ale také andělské či d'áblové růžky.²⁴¹ Téměř každou karikaturu si lze vyložit jako urážlivou vůči objektu, nicméně v tomto případě považují za obtížné dospět k jakékoli jednoznačné interpretaci. Předmětná karikatura nese ambivalentní významy (Mohamed sám je rozporuplná osobnost) a záleží na nás, jak ji chápeme.

Annette Carlsen

Podobně jako jiní autoři přiznává nejistotu, jak si Mohameda vlastně představit a simuluje policejní rekognici, na níž si svědek vybírá ze sedmi nakreslených postav (mezi nimi se ocitl Ježíš se svatozáří, dánský imám Abdul Wahíd Pedersen, pravicová dánská politička Pia Kjaersgaard, Buddha, imám Fatih Alev, Kare Bluitgen s cedulkou „Kareho PR: volejte pro nabídku“) a říká „*Nepoznávám ho.*“²⁴² Je otázkou, zda jeden z oněch arabsky vyhlížejících mužů je Mohamed, pokud ano, jde o porušení muslimského zákazu zpodobňovat proroka.

Arne Sørensen

I kresba Arne Sørensen se zdá být poměrně krotká- ukazuje karikaturistu, jak pod osvětlením lampy zaujatě kreslí naprosto konvenčně pojatého Mohameda a z čela mu soustředěním či nervozitou odkapává pot. Je to další z karikatur, která spíše reflektuje stav svobody slova v Dánsku než satirický portrét Mohameda.

Následující čtyři karikatury mohou být podle mého názoru na rozdíl od ostatních interpretovány jako kritika proroka Mohameda, muslimů nebo islámu.

Erik Abild Sørensen

Erik Abild Sørensen satirizuje podřízené postavení žen v islámu. Na jeho kresbě je vyobrazeno pět žen s pokrývkou hlavy, dle symboliky zřetelně muslimky, a nad tím veršovaný text v dánštině, který byl do angličtiny přeložen takto: "*Prophet! Daft and*

²⁴⁰ <http://bibelen.blogspot.com/2005/12/pictures-of-mohammed.html>

²⁴¹ <http://www.nysun.com/opinion/apologizing-makes-it-worse/27169/>

²⁴² http://bibelen.blogspot.com/2006/01/drawings-of-mohammed_113623229566685582.html#carlsen

*dumb. Keeping women under thumb“ (Hanba prorokovi, co ženám nutí okovy.)*²⁴³
Podřízené postavení ženy dle koránu, povinnost nosit burku, mnohoženství a další atributy spjaté s nerovným postavením pohlaví v rámci islámského náboženství nejsou nicméně výmyslem Sørenseny, ale islámu. Je ale třeba rozlišovat: Turkyně mají jiné postavení než Egyptanky nebo dokonce ženy v Saudské Arábii.

Rasmus Sand Høyer

Høyer udeřil do podobných strun jako jeho kolega a satirizoval Mohameda a jeho vztah k ženskému pohlaví. Nakreslil Mohameda-bojovníka s šavlí a za ním dvě vyděšené muslimky. Dle historie Mohamed vskutku válečník byl, velkého počtu žen se nezdráhal (měl jich údajně více než 4, což je maximum povolené pro muslimy) a ve většině muslimských zemí ženy, ať už z povinnosti nebo tradice, nosí šádor nebo burku.

Jens Julius

Julius dodal jednu ze dvou nejkontroverznějších kreseb, které obsahují přímou spojitost mezi islámským fundamentalismem a islámem, zde zastupovaným Mohamedem. Julius ukazuje Mohameda u brány nebes říkajícího „Zastavte, zastavte, došly nám panny“, který reaguje na mýtus o sebevražedném terorismu, kdy při náboru slibují atentátníkovi-mučedníkovi odměnu na věčnosti: 72 panen v nebi. Karikaturu ale lze číst dvojím způsobem. První čtení by identifikovalo proroka coby duchovního vůdce teroristické svaté války a islám jako zdroj terorismu, druhý naopak ukazuje Mohameda, kterak brání dalším útokům ve jménu víry a odrazuje fundamentalisty od fanatické války proti Západu.

Kurt Westergaard

Muž, na něhož byl několikrát spáchán pokus o atentát, naposledy v lednu 2010, jenž za svou svobodu slova platí ochranou tajné služby a strachem o svou bezpečnost, nakreslil Mohameda v turbanu ve tvaru bomby, od které vede roznětka. Podle autorova tvrzení nejde Mohameda, ale teroristu, který zabíjí v jeho a Alláhově jménu, titulek Tvář Mohameda byl podle něj dodán až novinami.²⁴⁴

²⁴³ http://bibelen.blogspot.com/2006/01/drawings-of-mohammed_02.html

²⁴⁴ Viz interview s Westergaardem: <http://www.cphpost.dk/news/national/88-national/48193-cartoonist-mohammed-drawing-not-mohammed.html>

Nicméně návodný titulek, fakt, že série byla věnována Mohamedovi a samotné zpodobnění, které konvenuje tradiční představě, jak asi prorok vypadal, vede k poměrně jednoznačné interpretaci, v níž je islám ztotožněn s fanatismem, terorismem a svatou válkou proti nevěřícím. Nelze ale odvrátit zrak od faktu, že jde o karikaturu, tedy žánr, který satirizuje, provokuje, přehání, generalizuje. Islám nemusí být vnímán kvůli takovému zobrazení jako násilné náboženství, pouze upozorňuje, že ve jménu islámu (stejně jako ve jménu dalších velkých náboženství či ideologií) byly fundamentalisty spáchány strašlivé činy, které měly za následek smrt tisíců lidí, což je nezpochybnitelný fakt. Karikaturu tak lze číst i jako obžalobu fanatismu, nikoli jako odsouzení všech muslimů coby teroristů.²⁴⁵

Jak předchozí analýza ukazuje, nejde o homogenní islamofobní soubor z pera dánských neznabohů. Jyllands-Posten otiskly dvanáctku diametrálně odlišných karikatur nakreslených tuctem karikaturistů s různým pohledem na islám, některé z nich satirizují islám, některé kritizují noviny Jyllands-Posten, všechny obrázky nabízejí různé interpretace, rozhodně to nelze vnímat jako kampaň urážení muslimských věřících. Pouze čtyři z dvanácti obrázků si berou na mušku přímo islám, zbylé byly kritizovány především proto, že si troufaly zpodobnit Mohameda, což je pro muslimy tabu.²⁴⁶

3. Exkurz: svoboda projevu v islámu

Organizace islámské konference je jakýmsi islámským protipólem OSN. Na rozdíl od OSN, jejíž Deklarace lidských práv je založena na křesťansko-židovské morálce a byla přijata v roce 1948, OIC byla založena až v roce 1969, má v současnosti 57 členských států a zastupuje cca pětinu obyvatel Země. Ačkoli většina islámských zemí je členem OSN, větší pozornost věnují Káhirské deklaraci lidských práv z roku 1990, která byla

²⁴⁵ Zajímavostí je, že tato karikatura dostala na fatwametu prominentního amerického karikaturisty Harper's Magazine Arta Spiegelmana jen tři bomby ze čtyř. Za nejvíce kontroverzní prohlásil karikaturu Erika Abilda Sorensena, viz: <http://harpers.org/archive/2006/06/0081081>. Harper's Magazine byl také jednou z mála amerických tiskovin, které karikatury převzaly, viz: <http://www.theaugenstables.com/2006/05/17/the-fatwa-bomb-meter-art-spiegelman-in-harpers-does-danoongate/>

²⁴⁶ Pro omezené empirické potvrzení svých závěrů jsem předložila sbírku karikatur pěti osob (věkové rozmezí 20-65 let, tři muži, dvě ženy, dva věřící, tři nevěřící, tři vysokoškolsky vzdělaní, dva středoškolsky, dva orientovaní humanitně, jeden technicky, jeden přírodovědně, jeden umělecky) Pouze jeden z nich považoval karikatury jako celek za urážku islámu, zbylí hodnotili tři karikatury coby kontroverzní, ale s výjimkou několika jasných karikatur nedošlo ke shodě na jejich interpretaci. Každá z osob chápala sporné významy jinak a docházela k protichůdným závěrům s ostatními.

přijata jako odpověď na Všeobecnou deklaraci lidských práv OSN, jíž islámské státy vyčítaly přílišnou orientaci na euroamerické kulturní a ideové dědictví.²⁴⁷

Káhirská deklarace se vztahuje nejen na členské státy, ale i na všechny muslimy v neislámských zemích. Svým způsobem tak boří národní a geografické hranice a sjednocuje všechny muslimy na světě pod takovou lidsko-právní strukturu, která je založena na islámském právu šaría. Káhirská deklarace několikrát opakuje, že všechno právo a všechny lidsko-právní instrumenty mají být interpretovány ve světle koránu a v souladu s islámským právem. Na rozdíl od článku 18 Všeobecné deklarace, který umožňuje náboženskou svobodu včetně možnosti změnit svou víru, konvertovat k jinému náboženství z islámu je legálně nemožné, článek 10 Káhirske deklarace sice hovoří o zákazu náboženského útlaku, ale dále je zjevné, že i tento článek musí být interpretován v souladu se šarií. Co se týče svobody projevu, Káhirská deklarace v textu sice zakládá svobodu každého vyjadřovat svobodně svůj názor, ale nikoliv, pokud je to v rozporu s principy šarií. Každý má dále právo propagovat dobro a brojit proti zlu, opět ale podle norem islámského práva. Svoboda projevu se tedy v islámském světě odehrává jakoby uvnitř- v uzavřeném prostoru, ve kterém hranice žárlivě střeží islámské právo.²⁴⁸

Je třeba rozumět, že islámský svět a západní civilizační okruh používají stejné pojmy (lidská práva, svoboda projevu, svoboda víry), ale obsahově i prakticky se ony koncepty diametrálně odlišují. Zatímco Všeobecná deklarace lidských práv si nárokuje univerzální platnost z pozice neutrality vůči konkrétnímu náboženství či politické ideologii, Káhirská deklarace je založena na doktríně kulturního relativismu. Limituje tedy lidská individuální práva náboženským právem- rovnost mužů a žen, náboženskou svobodu, svobodu projevu a další.²⁴⁹ Evropská svoboda projevu nicméně islámským právem poměřována být nemůže, a přestože karikatury jako islámu relativně cizorodý prvek²⁵⁰ a jejich kontroverzní poselství mohly zranit či urazit velké množství Alláhových stoupenců, svoboda projevu by se před nelibostí příjemců neměla sklinit.

247 Tehdejší generální tajemník OSN Kofi Annan se přimlouval za autocenzuru nikoli ze strachu, ale jako výraz respektu k citům druhým. Viz: *Wie wir mit politischen Karikaturen umgehen sollten* http://de.qantara.de/webcom/show_article.php/_c-469/_nr-630/i.html

²⁴⁸ <http://www1.umn.edu/humanrts/instree/cairodeclaration.html>

²⁴⁹ <http://www.iheu.org/node/3162>

²⁵⁰ Ke karikaturám v oblasti afrického Maghrebu viz:

http://de.qantara.de/webcom/show_article.php/_c-299/_nr-166/i.html

4. Tolerance a svoboda projevu v postmoderním světě: karikatury a holocaust

Flemming Rose, autor celého nápadu, prohlásil, že celý projekt původně souvisel s autocenzurou, prvotním impulsem bylo několik takových případů při zacházení s tématem islámu. Zároveň si byl vědom toho, že karikatury Mohameda vzbudily po celém světě globální debatu o tom, jakým způsobem spolu žijeme ve světě tvořeném etnicky, kulturně a nábožensky stále komplexnější společností.

Co se týče svobody projevu, vidí dvě cesty: buď respektovat tabu (např. popírání nebo karikatury šoa) na obou stranách, nebo stanovit v globálním měřítku minimální množství zákonů, jež budou upravovat svobodu projevu- a to tři druhy takových zákonů. První by se měl týkat podněcování k násilí. Podle Rose musí být zakázané vyjít na ulici v Bosně, Rwandě nebo v Kodani, a vykřikovat: "*Zabijte všechny židy nebo všechny muslimy.*" Zároveň ale nutno přísně rozlišovat mezi slovy a dokonanými činy. Neměly by se až na výjimky kriminalizovat výroky, o to přísněji by se měly trestat činy a skutečné podněcování k násilí. Druhý zákon by se měl vztahovat k urážkám na cti a ochraně osobnosti, třetí omezení by se mělo týkat práva na soukromí. Tady musíme pochopitelně rozlišovat mezi osobami veřejně činnými, třeba politiky, a soukromými osobami. Rose jasně upřednostňuje americký způsob, kdy I. dodatek garantuje svobodu projevu v mnohem větším měřítku než v evropské části světa.²⁵¹

Holocaust a karikatury: tabu evropské civilizace?

Argument „popírání holocaustu“ je v debatě svoboda slova, tolerance a multikulturní soužití v západních společnostech velmi častým jevem. Je pochopitelné, že Evropa, která prošla traumatickou zkušeností nacistických, fašistických i komunistických diktatur, si nese určité historické stigma, kterého se v nejbližší době nezbaví. Proto je v kontinentální Evropě podněcování k nenávisti (*hate speech*), podpora extremistických skupin a propagace extremistických názorů kriminálně trestána, mezi takové tabu patří i popírání holocaustu. Rakousko, Belgie, Česká republika, Francie, Německo, Izrael, Lichtenštejnsko, Lucembursko, Nizozemsko, Polsko, Portugalsko, Rumunsko a Španělsko mají legislativu, která zakazuje popírání holocaustu, tato legislativa není

²⁵¹ Viz rozhovor s Flemmingem Rose na: <http://www.reflex.cz/Clanek36034.html>

v právním systému jen mrtvým ustanovením, například v Německu je každý rok několik proponentů teorie historického revizionismu na několik let uvězněno.²⁵² Kriminalizace popírání holocaustu není podle Evropského soudu pro lidská práva v kolizi s ochranou svobody projevu dle článku 10 Úmluvy, což vyložil v případě *Lehideux a Isorni versus Francie*.²⁵³ Podobně argumentovala Komise pro lidská práva OSN ve známém případě *Faurisson versus Francie*, v němž se stěžovatel, známý stoupenec teorie revizionismu Robert Faurisson domáhal, že Francie porušuje Pakt o občanských a politických právech OSN.²⁵⁴

Přestože popírání holocaustu považuji za stupidní názor, který projevuje pozoruhodnou ignoraci vědeckých studií a neznalost historie, domnívám se, že by bylo vhodné, v rámci delšího časového horizontu, tento kriminální institut omezující svobodu slova zrušit. Samozřejmostí musí být v takto citlivé záležitosti vhodné načasování, dokud žijí pamětníci nacistické masové zvěle, nebylo by uctivé ani korektní vůči obětem tyto instituty rušit. Společnost si ale musí poradit s hloupými názory i v případě extrémů. Jakkoli je ještě brzy na odbourání tohoto tabu z evropského zákonodárství, věřím, že přijde doba, kdy lhát o genocidě bude stejně hloupé (a povolené) jako šířit bludy o husitství.

Nizozemský případ: existuje dvojí standard pro karikatury?

AEL (Arab European League), kontroverzní antisemitská a panarabská skupina sdružující muslimské obyvatelstvo v Belgii a Nizozemsku, byla obžalována poté, co jako reakci na Mohamedovy karikatury v *Jyllands Posten* vyvěsila v únoru 2006, v čase největších protidánských protestů, na svůj web karikatury, které popíraly holocaust. Posléze je stáhla, aby je o tři roky později znovu publikovala s tím, že když Mohamedovy karikatury jsou podle státního zástupce v souladu s právem, tak popírání holocaustu také. Státní zástupce prohlásil, že zmíněná karikatura uráží židy na základě vyznání a vyzval AEL, aby předmětný obrázek odstranila, jinak jí hrozí pokuta až do výše 4700 Euro či v krajním případě odnětí svobody pro odpovědné osoby. Karikatura, v příloze č. 1 této práce pod číslem 13, zobrazuje dva židovské muže s jarmulkou nad hromadou lidských ostatků s nápisem Auschwitz (známý vyhlazovací tábor). Jeden

²⁵² Bazylar, M. : Holocaust Denial Laws and Other Legislation Criminalizing Promotion of Nazism, elektronicky zde: http://www1.yadvashem.org/about_yad/departments/audio/Bazylar.pdf

²⁵³ *Lehideux a Isorni versus Francie*, rozsudek ESLP ze dne 23.9.1998, č. stížnosti 24662/94

²⁵⁴ http://www.bayefsky.com/html/128_francevws55058.php

povídá druhému: „*Nevypadají jako Židé.*“ Druhý odpovídá: „*Musíme nějak vykouzlit těch šest milionů.*“²⁵⁵

Karikatura jasně implikuje, že holocaust vymysleli sami Židé. Další karikatura zobrazovala nizozemskou židovskou dívenku Anne Frankovou v posteli s Hitlerem s komentářem: „*Nezapomeň si to napsat do deníčku, Anne.*“ A diskusi Stevena Spielberga, amerického režiséra židovského vyznání, s novozélandským tvůrcem Pána prstenů Peterem Jacksonem o tom, že by měl Jackson natočit film o holocaustu, což Jackson odmítá slovy, že na to má málo představitosti.²⁵⁶ Proizraelská skupina na onu karikaturu upozornila a státní zástupce obvinil AEL z denunciace Židů na základě příslušnosti k židovské víře. AEL na svém webu upozornila, že nejsou proti svobodě projevu, ale šlo jim o dvojí metr, který je na evropské půdě uplatňován. Pokud si karikatura dělá legraci z islámu a jeho následovníků, jde o naplňování svobody projevu, pokud jde o jiné citlivé téma jako holocaust, evropské veřejné elity jsou šokovány. AEL svou sérii kontroverzních karikatur představila jako facku evropskému pokrytectví. Konfrontuje přitom Mohamedovy karikatury (jejichž zobrazení v dokumentu islamofobního politika Geerta Wilderse vyhodnotil ten samý státní zástupce jako legální) a karikatury naznačující, že šoa je vynález Židů.²⁵⁷

Ačkoli jsem skeptická ke kriminalizaci většiny verbálních deliktů, je nutno si uvědomit, že holocaust je evropské tabu a vzhledem ke krátké době, která od něj uplynula, i pochopitelným mementem. Pokud je pro určitou část muslimů tabu zobrazování proroka Mohameda, je logické, že Evropan, který přijede do Rijádu, by se o podobnou karikaturu neměl pokusit na zdi nejbližší veřejné budovy a v této arabské zemi bude muset tolerovat např. antisemitské články v novinách či nerovnoprávnost žen. Nicméně AEL po Evropě chce, aby respektovala cizí tabu na svém území, což by sekularizovaný stát se silnou tradicí svobody projevu dělat neměl.

Pochopitelně je třeba vnímat odlišné rozměry případů: existuje diametrální propast mezi znevažováním historické postavy, která zemřela před více než tisíci lety, a mezi zpochybňováním utrpení milionů lidí před více než šedesáti lety a strategicky naplánovanou a systematicky organizovanou genocidu značné části židovské populace, když pamětníci a svědci nacistických zvěrstev ještě žijí. Holocaust je navíc bolestnou vzpomínkou v živé historické paměti, nacismus si s sebou nese obraz absolutního

²⁵⁵ Viz příloha č. 1 této práce, karikatura č. 13

²⁵⁶ <http://www.ejpress.org/article/news/5663>

²⁵⁷ <http://web.archive.org/web/20070927012001/http://www.arabeuropean.org/article.php?ID=102>

ultimátního zla. Perspektiva nahlížení na kruté husitské války, přemyslovské masakry a podrobování si barbarských kmenů kolonizátory je překryta časovým odstupem a historickým sentimentem.

Holocaust je také díky dokumentaci nepřímou univerzální /minimálně v evropském měřítku/ lidskou zkušeností, pomalu hojící se jizvou díky podrobným bezprostředním svědectvím jako knihy, deníky (Deník Anne Frankové je jednou z deseti nejčtenějších knih na světě ²⁵⁸), fotografie, videa, zfilmované příběhy (Schindlerův seznam, Pianista). Nechybí muzea s relikviemi a návštěvy bývalých koncentračních a vyhlazovacích táborů, i díky orální historii tato část dějin nezapadává prachem. Tato virtuální zkušenost je odolná vůči časové erozi, ona dimenze masovosti se nevytrácí, a ačkoli může působit Hitlerův stroj na smrt na poválečnou generaci surreálně, jako něco, co se nemůže opakovat, zákony zakazující propagaci nacismu a popírání holocaustu byly přijaty právě v atmosféře strachu, že se ona šílená ideologie může v budoucnu replikovat a že megalomanská zvrácenost dokáže znovu manipulovat celými národy.

5. Pokřivené obrázky v plochém světě

Problém karikatur spočívá také ve fenoménu smršťujícího se světa- jak si povšiml Thomas L. Friedman- na rozdíl od kolumbovské reality kulaté Země jsme konfrontováni s tím, že svět se zplošťuje a hřiště se postupující globalizací komunikace stává rovnější ²⁵⁹, každodenně jsme z webového prostoru, televizních obrazovek a stránek novin konfrontováni s odlišnou realitou, kulturami, které prošly odlišným vývojem, ale náhle se s nimi můžeme srovnávat z pohodlí obýváku. Styk s nimi už není nahodilý a striktně ekonomicky motivovaný, třecí plochy se zvětšují.

Tři zásadní kroky, které přispěly ke globalizaci komunikace mezi jednotlivci a kulturami, učinilo 19. století- Morse vynalezl telegraf, byly nainstalovány podmořské kabely umožňující spojení mezi kontinenty a vznikly první zpravodajské agentury s globálním dosahem. To, co bylo tam a tehdy, o čem jsme se dovídali se zpožděním a zkresleně, se stalo dimenzí tady a teď, bariéra vzdálenosti a času se rozpadla a s každým dalším internetovým připojením v rozvojových zemích provázanost světa stále roste. Ostatně, jak si všiml Umberto Eco už v roce 1992, existujeme ve světě, z něhož nelze

²⁵⁸ <http://bookstove.com/book-talk/10-most-read-books-in-the-world/>

²⁵⁹ Friedman, T. L. : Svět je plochý. Academia. Praha, 2007, s. 3

vystoupit (podobný problém světa, z něhož nelze vystoupit a s nímž nesouhlasíme, řeší i postava Agnes v Kunderově *Nesmrtelnosti* z roku 1990), aféra Rushdie přinesla jednu velkou změnu: vzhledem k masmediální povaze světa a schopnosti rozšířit rozsudek smrti napříč kontinenty už není místo pro exil. Eco dochází k jiné, závažnější implikaci globální vesnice: „*Je globální proto, že kdekoli se může objevit tvář nepřítele, který nechce to, co chceš ty, nespokojí se s nastavenou tváří, protože tě chce střelit přímo do srdce.*“²⁶⁰

Přináší to s sebou kolizi kultur, střety civilizačních okruhů, které mají svá dlouhodobá tabu. V podstatě existují jen dvě celosvětově rozšířené (a téměř univerzální) tabu, a tím je incestní vztah, čili pohlavní styk mezi příbuznými, který je z reprodukčního hlediska vysoce rizikový a dlouhodobě evolučně nevýhodný, a kanibalismus- požívání vlastního druhu. Další tabu už jsou definována nábožensky nebo kulturně a mají buď teritoriální, nebo personální platnost, ať už jde o zakrývání některých tělesných partií v islámu, nábožensky motivovaná úprava jídla např. u židů či muslimů, určité restriktce sexuální povahy u katolíků. Velká světová náboženství v západním světě už dávno nejsou v zajetí principu „*Koho země, toho vládá*“, ale soužití různých náboženských skupin na teritoriu nábožensky neutrálního státu se stává pravidlem, nikoli výjimkou, žijeme ve světě, kde spolu odlišné náboženské a kulturní skupiny koexistují na malém území, což je způsobeno zejména ekonomickou imigrací během dvacátého století. Pro „dobrého muslima“ nicméně platí korán a šaría bez ohledu na to, zda žije v Londýně či zapadlé egyptské vsi. Rozdíl je v intenzitě. A ačkoliv jsou stejně jako mezi křesťany i mezi muslimy různé stupně intenzity víry- od fanatismu přes umírněný konzervatismus či individuální pojetí víry až k náboženské vražnosti a pouze formální příslušnosti, islám je na rozdíl od křesťanství a hierarchizovaných církevních struktur ve své podstatě značně decentralizovaný, a to také dává jeho fundamentalistickému křídlu potřebný rozlet a autoritu, když útočí na umírněný muslimský establishment, že nejsou „správnými muslimy“.

I Evropa si prošla náboženskými válkami, než dospěla k toleranci, Spojené státy mají své černé otrokářské svědomí, trvalo, než zvítězila občanská práva a rovnost namísto segregáčního „*separace but equal*“ principu²⁶¹, a islámské státy mají pohledem liberála obhajujícího univerzalizmus lidských práv barbarský a středověký přístup

²⁶⁰ Exil. Rushdie a globální vesnice in Eco, U. : Poznámky na krabičkách od sirek. Argo. Praha, 2008, s. 17 a násl.

²⁶¹ Segregaci ve školách de iure zrušilo revoluční rozhodnutí Nejvyššího soudu USA ve věci Brown versus Board of Education of Topeka z roku 1954

k individu. Praktikující muslim na Blízkém východě²⁶² pravděpodobně nebude karikaturu Mohameda s turbanem brát jako vtip vybízející k debatě o toleranci. Je ale nutné, abychom v demokratické liberální zemi ustoupili hyperkorektnímu proudu a vyhýbali se humoru na účet všech, tedy i islámské menšiny? Bylo by zdravé vybudovat prostředí, ve kterém je každý kritik islámu a jeho postupu vůči ženám a lidským právům chápán jako pravicový extremist, který nerespektuje odlišnost kultur a víry? Má odpověď na tyto otázky zní skálopevně ne. Základem euroamerické civilizace je antropocentrický individualismus, v němž je kruciólní důraz na autonomii člověka a jeho svobodné rozvíjení ve společnosti, právo odlišovat se od ostatních a svobodný projev, který je limitován pouze požadavkem nutnosti chránit práva jiných a proporcionálními prostředky ve vazbě na chráněný zájem. Člověk má právo vyjadřovat své názory- i kontroverzní a šokující- až na výjimečné případy ho nelze volat k odpovědnosti za to, že to může být subjektivně nepříjemně přijato. Zvlášt' v případě satiry a humoru.

Mohamedovy karikatury byly určeny k povzbuzení veřejné diskuse v Dánsku, otevření diskursu nepohodlným názorům a zamezení autocenzury v rámci politické korektnosti. Způsob, jakým byly vyvezeny do islámského, především arabského světa a následně emotivně zpolitizovány v násilném cirkusu, byl sice velmi nešťastný, ale ani v zájmu bezpečného pohodlí by Evropa neměla slepě respektovat cizí náboženská tabu na svém území. Tím, že by ustoupila organizovaným skupinám, by se odvrátila od svého dědictví- primárního důrazu na individuální lidská práva. Právo nebýt uražen a šokován se ne nadarmo nevyskytuje ve slovníku lidských práv.

Lidských práv požívají lidské bytosti, nikoli dějiny, kultury, pravdy nebo náboženství. Myšlenky nemohou být chráněny před kritikou, naopak musí uspět v konkurenční soutěži, aby se prosadily. V případě karikatur a Mohameda je to o obtížnější, že se jedná o humor, humor specificky západního typu, nadsázku, ironii a znevažování, které má v Evropě i USA dlouhou tradici, ale pro islámské země arabského okruhu to je prvek cizorodý a nepřátelský. V rámci každodenního soužití odlišných kultur se ale stává nutností, aby přichozí respektoval přinejmenším ústavní a zákonné normy, když už nepřijme kulturní. Požadavek muslimů, aby Západ respektoval jejich zákaz zpodobňování proroka, je nicméně absurdní, nevyžaduje toleranci, nýbrž podrobení se. Pokud člověk navštíví náboženské místo, měl by se chovat podle

²⁶² O nutnosti rozlišovat mezi problémem kolize náboženství a kolize systému, tedy nechávat jako problém islám, ale blízkovýchodní islámské státy, píše např. Fareed Zakaria v knize Budoucnost svobody

pravidel- před mešitou se zbavit obuvi a nevstupovat s holými rameny, při katolické mši nerušit bohoslužbu vulgárními výkřiky, zkrátka respektovat náboženskou svobodu v rámci náboženského prostoru a přizpůsobit se pravidlům jako návštěvník. Nebo odejít. Žádá-li západní civilizace toleranci, liberální práva a neutralitu k dobrům, nejde o západní vlastenectví, ale o sebezáchovu svobody a demokracie.²⁶³

Veřejný prostor a mediální zóna nejsou v rámci sekulární demokracie prostorem pro striktní dodržování cizích náboženských tabu, to je určeno do soukromého života. Je to podobně nesmyslné, jako by židé žádali, aby se v receptech v novinách neobjevovaly pokrmy, které nejsou košer, protože to uráží jejich náboženské přesvědčení, kdyby katolíci požadovali, aby se sexuální tematika objevovala ve filmu v přísně maritální a koitální rovině, podobně absurdní, aby ateista protestoval, že má v novinách pravidelný sloupek představitel církve.

Ale ani euroamerická civilizace nestojí na místě, vzhledem k dramatické demografické proměně a velkým imigračním vlnám v průběhu 20. století. Zároveň je čím dál těžší definovat evropskou identitu, protože se neustále proměňuje a nasává změny od příchozích. Na rozdíl od amerického modelu, který přistěhovalectví tradičně vnímalo jako pomyslný koncept tavícího tyglíku a americká identita byla postavena na občanské multirasové a multietnické bázi, v evropském prostředí se s výjimkou Švýcarska a částečně Francie prosadil model multikulturalismu, který respektuje odlišnost kultur a nevyžaduje asimilaci a větší občanskou integraci.

Ostatně v posledním dvacetiletí se vytvořila i početná španělsky mluvící enkláva i ve Spojených státech a americký model se kvůli masivnímu přistěhovalectví z latinskoamerické oblasti otřásá v základech. Hispánská komunita tvoří svébytné a do jisté míry soběstačné enklávy, mnohvrstevnatá identita založená na společné víře v americké hodnoty se drojí.²⁶⁴ Zajímavostí je, že žádný z velkých amerických deníků karikatury nepřetiskl, ačkoliv deštník Prvního dodatku by je chránil před případným hromobitím. Vzhledem k tomu, že karikatury jsou dostupné několika kliknutími na internetu, není americká veřejnost ochuzena o možnost udělat si na karikatury vlastní názor, přetištění se chápalo spíše jako akt solidarity s Jyllands-Posten. Ale cosi o americké společnosti to svědčí.

Problém fanatiků a lidí nepřátelských liberálnímu společenství ale ukazuje, že i

²⁶³ Jiný názor má Václav Bělohradský ve své eseji *Být vlastencem Západu?* Publikované v knize *Společnost nevolnosti*. SLON. Praha, 2007. s 263 a násl.

²⁶⁴ Více k proměnám USA: Huntington, Samuel: *Kam kráčíš, Ameriko*. Rybka Publishers, Praha, 2005

v té nejliberálnější společnosti musí existovat autorita, která rozhodne, kdo je fanatikem ve slovníku nahodilého a morálně relativního liberálního společenství, vypůjčím-li si formulaci Jiřího Přibáně. To vede k tomu, že i liberální pluralita musí být pod ochranou norem a práva, právo je oním nástrojem na ochranu plurality. Společnost se rozvolnila, došlo k erozi společného prostoru, absenci společného filozofického základu a společenského cíle (neboť ideálem postmoderní společnosti je možnost volby), ale na rozdíl plurality ideologií a kulturních vzorců právo musí zůstat jednotným a do jisté míry univerzálním systémem platným pro všechny. Onen překrývající se konsensus v rawlsovském smyslu je konceptem minimálního základu tolerance a práv, ale zároveň staví primát práva před dobrem- zahrnuje vládu práva, úctu k individuálnímu rozvrhu a demokraticko-liberálním procedurám. Právo je oním posledním pevným kontinentem, od kterého vyplouváme ke svým odlišným svobodným volbám.

6. Doba, kdy společnost potřebuje filozofy?

Následující část se zaměří na recepci Mohamedových karikatur jako globálního konfliktu svobody projevy a náboženských sentimentů, pro dané účely jsem vybrala jednoho z nejmóraznějších amerických právních filozofů, Ronalda Dworkina, autora přelomové knihy *Taking Rights Seriously* (Když se práva berou vážně), francouzského filozofa André Glucksmanna a profesorku na London School of Economics Francescu Klug.

Ronald Dworkin o karikaturách: Právo na výsměch²⁶⁵

Výsměch je zvláštní druh projevu, píše Ronald Dworkin a připomíná, že nelze vyjádřit tu samou substanci méně ofenzivním způsobem, protože by bylo vyjádřeno něco jiného. To je také důvod, proč karikatury a jiné formy výsměchu byly mocnou politickou zbraní po staletí. Dworkin intuitivně chápe, proč většina amerického a britského tisku²⁶⁶ karikatury z *Jyllands-Posten* nepřetiskla- znamenalo by to další výbuchy násilí, zabití lidí, zničené majetky, protesty významných minorit ve Velké Británii i USA. Pro většinu muslimů by to znamenalo urážku a bolest, protože by jim bylo- vesměs zaujatě i neodůvodněně- řečeno, že jde o pohrdání jejich náboženstvím. A navíc jsou materiály

²⁶⁵ Dworkin, Ronald: *The Right to Ridicule*, text zde: http://www.eutopia.nl/column.php?curr_id=165

²⁶⁶ Seznam novin, které karikatury přetiskly včetně kontroverzí zde: http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_newspapers_that_reprinted_Jyllands-Posten%27s_Muhammad_cartoons#United_States

dostupné v elektronické podobě.

Dworkin z čistě praktického hlediska souhlasí, že nepublikovat karikatury je rozumné opatření, protože má za to, že destruktivní vlna byla zrežirována muslimskými vůdci v Dánsku a na Blízkém východě a další čerstvé republikace by poskytly takovým fanatikům vodu na jejich mlýn. Nebezpečnoství spatřuje pouze v hypotéze, že zdrženlivost angloamerického světa bude špatně pochopena jako přiznání, že svoboda projevu má tyto limity a musí být vyvážena tzv. multikulturálními hodnotami.²⁶⁷

Svoboda projevu pro Dworkina není ale pouze dalším právem, je fundamentálním základem politické legitimacy a podmínkou vlády práva. Právo a politické programy nejsou legitimní, pokud nebyly přijaty v legitimním demokratickém procesu- a proces postrádá demokratické rysy, pokud vláda zakazuje projevovat své názory o tom, jaké zákony a jaká opatření by to měla být. V demokracii nikdo, bez ohledu na to, jak mocný či neschopný, nemá právo nebýt uražen či dotčen. Dworkin uvádí na podporu svého argumentu zákon o pozitivní diskriminaci menšin- společnost, která přijme takový zákon, musí dát právo odpůrcům, aby daný cíl zesměšňovali, a tolerovat urážku ve veřejné debatě. Cokoliv znamená multikulturalismus, veškeré jeho hodnoty jako respekt k druhým, tolerance menšin a úcta k jiné kultuře by nic neznamenaly, pokud by sloužily pouze jako justifikační základ cenzury. Dworkin přijímá argument muslimů, že Evropa je pokrytecká, když zakazuje popírání holocaustu a karikatury na téma vyhlazení a zároveň povoluje otisknout obrázky hanobící muslimy, a volá po nápravě v rámci reinterpretace či reformulace Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, protože většina legislativy v Evropě, ať jde o zákony proti blasfemii, holocaustu nebo třeba podporu extremistických hnutí, nepatřičně krátí svobodu projevu.²⁶⁸

Častým argumentem dle Dworkina je samotné téma náboženství- lidé ho pokládají za zvláštní případ, živnou půdu pro utváření lidské osobnosti. Ale Dworkin zkoumá vazbu mezi demokracií a náboženstvím a dochází k závěru, že náboženství musí následovat demokratické principy, demokracie se nemůže sklánět před církevní věroukou. Žádné náboženství nemůže předepisovat každému (tedy i ateistovi nebo příslušníkovi jiného vyznání) co má kreslit. V závěrečné větě Dworkin říká, že ničí náboženské přesvědčení nemůže přebít svobodu, která je pro demokracii tak zásadní.²⁶⁹

²⁶⁷ Dworkin, Ronald: The Right to Ridicule, text zde: http://www.eutopia.nl/column.php?curr_id=165

²⁶⁸ Dworkin, Ronald: The Right to Ridicule, text zde: http://www.eutopia.nl/column.php?curr_id=165

²⁶⁹ tamtéž

Dworkin chápe výlučnost karikatur jako specifické formy svobody projevu, která je výsměchem a satirou, nosná konstrukce jeho argumentace je do značné míry postavena na základě demokratického pluralismu, který nerozlučně spájí s prvododatkovou doktrínou svobody projevu, a na sekularistickém přístupu k řešení vazby stát- náboženství.

André Glucksmann: Konflikt civilizací? Nikoli, náboženství²⁷⁰

André Glucksmann, francouzský filozof a známý kritik marxismu, nahlíží na karikatury jinýma očima- odpovídá na otázku, zda je dvojitý standard povolovat Mohamedovy karikatury a trestat popírání holocaustu. A nachází dvě filozofie, dvě odpovědi. První z nich je filozoficky rovnostářská- negace holocaustu a zobrazení Mohameda s turbanem jsou si rovny a neexistuje rozdíl mezi faktickou pravdou a manifestovanou vírou, svoboda projevu má platit pro všechny koncepce stejně. Druhá odpověď stojí na opačném břehu, říká, že realita vyhlazovacích táborů jako byl Auschwitz je historicky prokázaný fakt, zatímco sakrální povaha proroka je záležitost osobní víry. Tato zásadní odlišnost mezi faktem a názorem, mezi vírou a pravdou je pro Glucksmanna srdcem západního myšlení.

Podle Glucksmanna naši planetu nesváří střet civilizací, ale střet filozofií, dvojího způsobu myšlení. Pro islámského fundamentalistu je šoa jen dalším evropským názorem, který Evropa prosazuje stejně jako on Mohameda, což může ústit v dvě extrémní pozice: monopolizace pravdy a nihilistický relativismus- nic není pravda, nic není lež. Proti nim stojí morální filozofie, která rozeznává dobré a špatné, fakta a realitu od názorů a přesvědčení, který činí rozdíl mezi arbitrárním a empirickým. Dále argumentuje, že totalitární státy často směšuje politiku a náboženství v jedno, že realita gulagů umožnila kritizovat a odmítnout reálně existující socialismus.

Během staletích byli bohové různých vyznání terčem humoru, a to i ze strany souvěrců, to ale nebrání vyznavačům víry věřit a respektovat odlišnou víru jako předpoklad náboženského smíru. Přes to se ale Glucksmann nevyhne humanistické morálce- v odsouzení šoa vidí společný nutný základ lidskosti, podle něj je nutné a

²⁷⁰ Glucksmann, A. : Choc des civilisations? Non, des philosophies, Le Monde, 4. března 2006, elektronicky viz: http://www.wmaker.net/lesgaribaldiens/Choc-des-civilisations-Non-des-philosophies_a27.html

potřebné odsuzovat krutost a zločiny proti lidskosti, nazývat věci pravými jmény a respektovat cizí právo na existenci.

Osvícenské hodnoty Francescy Klug

Francesca Klug²⁷¹ v článku, který vyšel 18. února v britském listu Guardian, zaujímá jiný postoj, když na počátku článku srovnává karikatury Mohameda s karikaturami holocaustu v soutěži iránského deníku Hamshahri. Všimá si, že liberální sekularisté hojně citují jako své zdroje osvícenské hrdy jako je Voltaire, Kant a Mill, ale kritizuje, že nerozlišují monopol státní církve a stigmatizaci zranitelných náboženských skupin v zájmu svobody projevu. Reaguje na článek profesora práva Dworkina, který volá po nové koncepci v Evropské úmluvy lidských práv a základních svobod s tím, že zákony o popírání holocaustu a podobná omezení svobody projevu mají být zrušeny, a nazývá jeho pohled atlantickou dominancí svobody projevu, která je reflektována v americké Listině práv, ale která byla odmítnuta po 2. světové válce jako nedostatečná při ochraně minorit a občanů před podněcováním k nenávisti.²⁷²

Osvícenské dědictví se podle Francescy Klug stalo nedostatečnou ochranou demokracie před tyraní, a proto se globální ideál bratrství objevil ve Všeobecné deklaraci lidských práv z roku 1948.²⁷³ Zároveň požaduje přehodnotit hledisko lidských práv, stanovit distinkci mezi bezmocnými individui a všemocnými médii a především postavit limitaci práv na toleranci menšin a úctě k lidské důstojnosti. Francesca Klug dále reflektuje zranitelnost Muslimů v moderní Evropě a jejich citlivost vůči podobným provokacím, v nichž jsou připodobňováni k teroristům.

Zdůrazňuje zároveň, že lidsko-právní hodnoty se nemohou stát zdrojem dalších zákazů a soudních trestů, ale že tolerance je nutným předpokladem pro soužití v demokratické společnosti. V závěru poznamenává, že evropští šéfredaktoři a vydavatelé, kteří karikatury otiskli, se snažili vzbudit debatu o autocenzuře. Ale právě v autocenzuře vidí profesorka na London School of Economics řešení- autocenzura podle ní zabránila vyloučení a stigmatizaci menšin a zároveň zachová svobodný tisk.²⁷⁴ Cenzuru tedy transformuje z vnějšího omezení na vnitřní.

²⁷¹ http://www.lse.ac.uk/collections/humanRights/whosWho/Francesca_Klug.htm

²⁷² <http://www.guardian.co.uk/world/2006/feb/18/muhammadcartoons.comment>

²⁷³ Ideál bratrství se na národní úrovni etabloval právě v době osvícenské

²⁷⁴ <http://www.guardian.co.uk/world/2006/feb/18/muhammadcartoons.comment>

VII. KARIKATURA JAKO KOLIZE SVOBODY PROJEVU A OSOBNOSTNÍCH PRÁV

Soubor osobnostních práv tvoří zejména: ochrana lidské důstojnosti, osobní cti, dobré pověsti, ochrana jména a podoby, ochrana před zásahy do soukromí, ochrana před neoprávněným shromažďováním informací.²⁷⁵ Karikatura může zasáhnout do všech výše zmíněných osobnostních práv, a to různou měrou a intenzitou, do jednoho z nich či několika. V následujících případech z amerického, evropského a českého judiciálního prostoru se pokusím vyložit, jakým způsobem různá soudní rozhodnutí vážila mezi svobodou projevu a ochranou osobnosti, které právní doktríny a principy se v recentní judikatuře stávají vůdčími. Na rozdíl od „zločinů bez přímých obětí“, jakými jsou případy, kdy karikatura ohroží veřejný zájem, popř. neurčitý okruh osob jako v případě Leroy, je kolize ochrany osobnosti (popř. soukromí) s karikaturami jedním z nejsložitějších problémů judiciálního rozhodování. Na jedné straně totiž stojí člověk, který využívá své svobody projevu ke karikování a satíře uplatňujíc tak své politické právo, na druhé straně se ozývá dotčený objekt, jenž subjektivně cítí morální újmu, mravní pohoršení, osobní znevážení, lítost a celou pestrou škálu negativních emocí, když vidí často velmi expresivní kresbu doprovázenou nelichotivými slovy či parodickým odkazem. Navíc síla médií onu veřejnou potupu znásobuje a dotčená osoba může získat pocit, že jedna karikatura nevratně poznamená její veřejný obraz.

Rozsudek, který dává přednost karikatuře nebo ochraně osobnosti, je v terminologii teorie her vždy hra s nulovým součtem (*win-lose game*), co jeden ztratí, druhý získává. Představme si právo jako deštník, který se roztáhne vždy nad jedním z kolidujících práv- zde tedy svobodu projevu nebo osobnostní právo, ale druhému ochranu odepře. Jedním z důležitých aspektů rozhodování v případě kolize svobody projevu a ochrany osobnosti je rozlišení, kdo je veřejnou a kdo soukromou osobou. Na rozdíl od ostatních druhů svobody projevu, kdy je pravděpodobnost mediálního zásahu v informační oblasti řádově vyšší, „obětí“ karikatury je zpravidla známá osoba, veřejný činnostník nebo mediální hvězda, protože karikatura Franty Vomáčky by pravděpodobně nikoho nezajímala a pro politický či společenský komentář postrádala žádoucí

²⁷⁵ Viz definice v občanském zákoníku, paragrafy 11-16, 40/1964 Sb

relevanci, v zásadě lze říci, že je to jeden ze způsobů, jak veřejná osoba platí daň ze slávy, je na ni obrazně i přeneseně „vidět“.

Existuje mnoho důvodů, proč je z hlediska újmy rozumné rozlišovat veřejné osoby od soukromých, asi nejvýznamnější z nich je takřka automatická garance mediální obhajoby. Veřejná osoba má zpravidla přímý přístup k médiím, je jí otevřena možnost sebe sama hájit v rámci svépomoci, je jí poskytnut prostor pro vyjádření (např. na napadení v magazínu odpovídá v rozhovoru pro deník), jinými slovy, je v rámci mediálního hřiště registrovaným hráčem. I soukromá osoba ale může stát ad hoc objektem mediální pozornosti, ať už jde o uprchlého vězně či jako součást intimní vazby na známou osobu. Zpravidla se ale karikatura zajímá o vysoce medializovaná témata a osoby, což naprosto nevinnou karikaturu pana XY prakticky vylučuje. Jak rozebírám v případě Caroline von Hannover, jen výjimečně je veřejná osoba (pod níž řadím veřejného funkcionáře jako je senátor i veřejně známou osobu typu pophvězdy) veřejnou osobou nedobrovolně, bez ohledu na vlastní rozhodnutí. V době medializovaného politického diskursu a závislosti showbusinessu na médiích je v některých oborech lidské činnosti podmínkou vstupu do veřejného života akceptace pravidel, kdy větší pozornost je vyvážena větší kritikou, daň ze slávy rovná se citelná ztráta soukromí. Výjimkou jsou „*celebrity od narození*“, ať se jedná o příslušníka vládnoucího rodu (daň z modré krve), dítě globální celebrity jako je zpěvačka Madonna (daň ze stříbrné lžičky) a „*celebrity od lože*“, kdy je na partnerky a partnery známých osob uspořádán hon zejména bulvárními listy, které neváhají nasadit výkonné teleobjektivy a další technologické výstřelky, aby získaly obrazový střípek z privátního života přítelkyně nějakého fotbalisty. Karikatura na rozdíl od soukromých fotografií však zpravidla reaguje na veřejné aktivity zobrazené osoby a nese alespoň minimální věcný základ, až na výjimky postihuje osoby, které na výsluní být chtějí. Karikatura zpravidla sází na tvář, tvář čtenáři známou, se kterou spojuje určité významy, poselství a konotace, kombinuje důvěrně známé rysy s neobvyklým prostředím, když proslulou osobu aranžuje do provokativní, kontroverzní či šokující situace.

V takovém případě ale pokládám za účelné zkoumat spoluzavinění oběti, do jaké míry se na probuzení mediální pozornosti podílela, zda svým jednáním nepřispěla k urážlivému zobrazení, zda karikatura nereflektuje její mediální obraz na bázi skutečných výroků či jednání. „*Cokoliv řeknete, může být použito proti vám.*“ říká klasická právní formule. Pro veřejné osoby a karikatury to platí dvojnásob.

1. Amerika mezi Ústavou a Biblí- Lid versus Larry Flynt

Případ Hustler Magazine, Inc. versus Falwell, známější jako spor náboženské postavy Jerryho Falwella a vydavatele časopisu Hustler Larryho Flynta, se do dějin kinematografie otiskl pod režijní taktovkou Miloše Formana. Případ mediálního pornomagnáta, v jehož časopise vedle článků s drsným humorem defilovala nahá ženská těla v explicitních pozicích, vzbudil obrovskou veřejnou pozornost a je jedním z etalonů judikatury I. dodatku ve 20. století.

Jerry Falwell, prominentní protestantský fundamentalista a zakladatel tzv. morální většiny, se stal v roce 1983 terčem reklamní parodie v časopisu Hustler. Přestože zmíněná stránka obsahovala ve své dolní části upozornění, tzv. *disclaimer*, že jde o parodii na reklamu (*Ad parody, not to be taken seriously*) a že nemá být brána vážně, reverend Falwell se na svůj účet příliš nebavil a podal žalobu na magazin Hustler, Larryho Flynta a Flyntovu distribuční společnost pro urážku na cti (v psané formě *libel*), zásah do soukromí (*invasion of privacy*) a úmyslné způsobení emoční újmy (*intentional infliction of emotional distress*). Zatímco zásah do soukromí Flynt uznal ještě před procesem, porota u nižšího soudu zamítla nárok za urážku na cti a naopak ve prospěch Falwella rozhodla ve věci psychické újmy a přisoudila mu odškodné 150 000 dolarů. Flynt se odvolal k soudu Čtvrtého okrsku, jenž zamítl Flyntovu námitku, že tzv. Sullivanovo pravidlo lze na tento případ použít. Nejvyšší soud USA posléze rozhodl, že Flyntovu žádost o přezkoumání ústavnosti přijme.²⁷⁶

V době, kdy Hustler karikaturu²⁷⁷ publikoval, běžela v USA reklamní kampaň na italský aperitiv Campari, populární alkoholický nápoj. V oné parodii, která používala stejné formátování a typ písma, byl zkopírován nápad z reklamy, kdy různé celebrity hovořily o svém „poprvé.“ Ona interview byla záměrně dvojznačná, takže v čtenáři mohla vzbudit pocit, že se jedná o popis první sexuální zkušenosti, ale na konci vyplynulo, že se jedná o první konzumaci Campari. Jerry Falwell, jehož fotografie byla k fiktivnímu rozhovoru přiložena, fiktivně hovoří o svém poprvé, které se odehrálo incestním způsobem s jeho matkou, když byli oba intoxikováni vlivem Campari. Fiktivní zpověď používá vulgární a sexuálně explicitní termíny a popisuje, jak „*Matka vypadala lépe než baptistická prostitutka se stodolarovým příspěvkem*“, že se rozhodl mít sex se svou matkou, protože „*všichni ostatní chlapi ve městě si to s ní pěkně užili*“ a

²⁷⁶ Hustler Magazine, Inc. versus Falwell, 485 U.S. 46 (1988)

²⁷⁷ Karikatura je součástí přílohy č. 1 této práce pod číslem 14

že po jejich poprvé následovalo mnoho dalších. V poslední otázce, která zní, zda pil znovu, odpovídá, že „*Vždycky se zpiju do němoty, než jdu na kazatelnu.*“²⁷⁸

Nejvyšší soud Spojených států tak v roce 1988 rozhodl ve prospěch Flynta, v jednomyslném rozhodnutí 8-0 (soudce Kennedy se rozhodování nezúčastnil), že I. dodatek garantuje svobodu projevu a zakazuje přiznání odškodného veřejným osobám za emoční újmu. Parodie v časopisu *Hustler* byla podle soudu v souladu s ústavním právem na svobodu projevu, protože uvažující člověk nechápe tuto parodii doslova a nevnímá výroky jako faktická tvrzení. Soud vyjádřil své přesvědčení, že svoboda projevu a volná cirkulace názorů je pro demokracii naprosto zásadní, že vyjádření vlastního názoru má být co nejméně omezováno sankcemi veřejné moci, zároveň zazněl pluralistický argument bohaté a kritické debaty o veřejných záležitostech a činitelích. Zároveň se potvrdilo pravidlo presumující, že I. dodatek chrání mluvčí před sankcemi za vyjádření se o veřejných osobách- s výjimkou, pokud tvrzení byla nepravdivá a zároveň si měl /nebo byl/ mluvčí této nepravdivosti vědom. Ačkoliv nepravdivá tvrzení postrádají vlastní hodnotu, prostor svobody projevu vyžaduje toleranci, jinak by hrozil umrtvující účinek (*chilling effect*) na projev, který má ústavní hodnotu a svoboda projevu by neměla prostor k dýchání (*adequate breathing space*)²⁷⁹

Soudci nejprve zkoumali samotný smysl karikatury a docházejí k závěru, že politická karikatura je často založena na výrazných fyzických odlišnostech nebo směšných událostech a že ona exploatace je často vypočítaná na efekt s cílem zesměšnit či zranit objekt zpodobnění. Nejvyšší soud se dále zaměřil na nepostradatelnou úlohu, kterou měla politická karikatura při formování politického diskurzu a zmínil proslulého karikaturistu Thomase Nasta a vliv politické karikatury na odhalování korupce v aféře Boss Tweed.²⁸⁰ Ze zdůvodnění rozhodnutí vyplývá, že soudci Nejvyššího soudu reflektovali specifické postavení karikatury, parodie a satiry v kontextu Prvního dodatku. Falwell argumentoval, že parodie v *Hustleru* byla nemravná, urážlivá a překračovala všechny meze, což ji vyjímalo z ochrany Prvního dodatku, tento argument nicméně rozhodnutí odmítlo s poukazem na subjektivní obsah termínu. Limity nemravnosti a urážlivosti jsou subjektivní reakcí na akt svobody projevu a takové projevy nemohou být zbaveny ochrany, pokud nedosahují intenzity dříve precedenčně definovaného kritéria obscénnosti. Soud dále na Falwella aplikoval doktrínu veřejné

²⁷⁸ *Hustler Magazine, Inc. v. Falwell*, 485 U.S. 46 (1988), text zde: http://www.law.cornell.edu/supct/html/historics/USSC_CR_0485_0046_ZO.html

²⁷⁹ *Hustler Magazine, Inc. v. Falwell*, 485 U.S. 46 (1988)

²⁸⁰ tamtéž

osoby (*public figure*) z případu *New York Times versus Sullivan* z roku 1964 (*Actual malice standard applies to public figures*), a protože parodie z podstaty věci nemůže být chápána jako deskripce skutečnosti osob či událostí, soud Falwellův nárok zamítl. Doktrína veřejné osoby předepisuje, že veřejný funkcionář může dostat odškodné jen tehdy, když mluvčí o něm prohlásí něco urážlivého a nepravdivého, zároveň si je nepravdivosti vědom nebo je s ní srozuměn.²⁸¹ Flyntův precedent měl ostatně na vnímání satiry a karikatury dalekosáhlé účinky a dosud zůstává nepřebit.²⁸²

Karikatura a politická korektnost

Jak již bylo zmíněno, americká karikatura má dlouhou a bohatou tradici, i v současné době se však stále objevují kontroverze. Svět obletěla v roce 2008 obálka časopisu *New Yorker*, na níž je prezident Obama vypočten jako muslim²⁸³, noviny *New York Post* se dokonce veřejně omluvily²⁸⁴, když jejich karikatura z února 2009, jež si tropila legraci ze stimulačního opatření Obamovy vlády, byla interpretována některými tak, že připodobnila zastřeleného šimpanze k prezidentu Obamovi s tím, že jde o rasistickou asociaci.²⁸⁵ Amerika sice bývá zejména z evropského pohledu napadána za fetišizaci Prvního dodatku, ale pomineme-li právní dimenzi, tlak politické korektnosti²⁸⁶ na společnost má regulační účinky na tok kontroverzních zpráv, takže i pouhé podezření z rasismu či xenofobie je pro elity smrtící. Minimalizovat potenciálně škodlivé účinky svobody projevu tak dokáže společnost samočisticím mechanismem. Jakkoli za propagaci fašismu Američané do vězení nepůjdou, jiné sociální a ekonomické důsledky to nevyklučuje. Zde se stýkají puritánské kořeny Ameriky s liberální vizí práva, politická korektnost je ale přísnější než jakýkoli zákon. Tato nucená rovnost v jazykovém diskurzu mající kořeny v kulturním relativismu vyvolává kontroverze²⁸⁷ a libertariány i konzervativci je kritizována jako forma kulturního marxismu.²⁸⁸

²⁸¹ http://www.law.cornell.edu/supct/html/historics/USSC_CR_0376_0254_ZO.html

²⁸² V této souvislosti rozsudek Nejvyššího soudu státu Texas z roku 2004, *New Times versus Isaacks*, kdy noviny satirizovaly kontroverzní soudní rozhodnutí. Soudci se ve své argumentaci opírali o verdikt Falwell. Text zde: <http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=tx&vol=/sc/030019&invol=1>

²⁸³ http://www.newyorker.com/online/covers/slideshow_blitcovers#slide=1

²⁸⁴ http://www.nypost.com/p/news/opinion/editorials/item_ERniJv5qDYIyvDwSEF82WJ;jsessionid=4702B618016C4D5B7A05BA629BEC144B

²⁸⁵ http://www.timesonline.co.uk/tol/news/world/us_and_americas/article5772951.ece

²⁸⁶ Poprvé použito Nejvyšším soudem v případě *Chisholm versus Georgia* v roce 1793: <http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?navby=CASE&court=US&vol=2&page=419>

²⁸⁷ <http://www.urbandictionary.com/define.php?term=politically%20correct>

²⁸⁸ <http://www.scribd.com/doc/2674655/Political-Correctness-A-Short-History>

2. Karikatury před Evropským soudem pro lidská práva: existuje kontrola nad veřejným obrazem?

Cumpănă a Mazăre versus Rumunsko

Stěžovatelé, Constantin Cumpănă a Radu Mazăre, jsou rumunskými občany narozenými v roce 1951, resp. 1968. Oba žurnalisté žijí v městě Constanta, kde je pan Mazăre zároveň starostou. V dubnu 1994 stěžovatelé publikovali článek v novinách *Telegraf*, jejichž šéfredaktorem pan Mazăre byl. Článek zpochybňoval zákonnost smlouvy, kterou uzavřela městská radnice se soukromou společností Vinalex, smlouva vázala společnost Vinalex jako odtahovou službu pro nesprávně zaparkované automobily. Článek, který ve svém nadpisu odhaloval korupční vazby bývalého zástupce starosty a soudkyni na Vinalex, byl doprovázen karikaturou soudkyně, která v jedné ruce držela tašku s nápisem Vinalex plnou bankovek a druhou měla na rameni zástupce starosty.²⁸⁹

Paní soudkyně R. M., která na základě zmocnění městské rady jako právní expert uzavřela předmětnou smlouvu, podala žalobu, protože měla za to, že daná karikatura implikuje intimní vztah mezi ní a zástupcem starosty. Zdůraznila, že oba uzavřeli manželství s někým jiným a první spor vyhrála. Oba žurnalisté byli odsouzeni pro urážku a pomluvu k sedmi měsícům vězení, také jim byla pozastavena některá občanská práva a nesměli pracovat jako novináři po jeden rok. Navíc museli zaplatit soudkyni odškodné. Odvolání bylo zamítnuto. Nejvyšší státní zástupce podal stížnost u Nejvyššího soudu Rumunska s tím, že kumulativní tresty byly příliš přísné a neodůvodněné, ale jeho návrh byl v červenci 1996 zamítnut. V listopadu 1996 nicméně novináři dostali prezidentskou milost- trest odnětí svobody jim byl tímto pardonem prominut. Pan Mazăre pokračoval v práci pro *Telegraf*, pan Cumpănă přešel do jiné společnosti, odkud byl později propuštěn. Oba pánové však dovedli svou při do Štrasburku a opřeli ji o nárok článku 10, protože jejich právo na svobodu projevu bylo porušeno, když byli po publikaci článku s karikaturou odsouzeni za trestný čin.²⁹⁰

Evropský soud pro lidská práva nejprve jejich stížnost z roku 1996 v roce 2003 zamítl a pěti ku dvěma rozhodl, že článek 10²⁹¹ nebyl porušen, ale stěžovatelé se

²⁸⁹ Mazare a Cumpana versus Rumunsko, rozsudek ESLP ze dne 17. 12. 2004, č. stížnosti: 33348/96

²⁹⁰ tamtéž

²⁹¹ V padesátileté historii ESLP bylo shledáno 392 porušení článku 10 Úmluvy, největší podíl nese Turecko. http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/E26094FC-46E7-41F4-91D2-32B1EC143721/0/Tableau_de_violations_19592009_ENG.pdf

odvolali k Velkému senátu složenému ze 17 soudců a ten v roce 2004 rozhodl jednomyslně o porušení článku 10 (svobody projevu) Evropské úmluvy, a to zejména z důvodu přílišné přísnosti trestu, ke kterému byli odsouzeni oba žurnalisté. Soudci si povšimli, že v domácích řízeních bylo prokázáno, že se jedná o nepravdivé nařčení a že podotkli, že pokud chce tisk nařknout někoho z korupce, mělo by mít takové obvinění nějakou faktickou bázi. Dále poznamenali, že žurnalista musí jednat v dobré víře a mít důvěryhodné zdroje v souladu s novinářskou etikou. Rumunské soudy seznaly, že daná obvinění nebyla v souladu se skutečným stavem věci a oba stěžovatelé se nijak aktivně svého procesu nezúčastnili, vynechávali jednání, ledaby se připravovali a nepředkládali důkazy k daným obviněním. Soudci tedy došli k závěru, že v daném případě byla restrikce ze strany rumunských úřadů odůvodněná a odsouzení se zakládalo na naléhavé společenské potřebě, požadavek nezbytnosti v demokratické společnosti byl tedy zásahem naplněn.²⁹²

Nicméně druhá podmínka, princip proporcionality zásahu do individuálních práv, splněna nebyla. Proto přes výše uvedené argumenty rozhodli, že rozsah a výše sankcí za difamační přečin je v daném případě přespříliš krutý a že taková regulace svobody projevu a tisku není v souladu s principem proporcionality, který vyžaduje, aby omezení svobody projevu bylo přiměřené chráněnému zájmu. Soud dále použil klasickou právní formuli „*chilling effect*“, již poprvé aplikoval v roce 1965 soudce Nejvyššího soudu USA William J. Brennan v případě *Dombrowski versus Pfister*.²⁹³ Právní výraz „*chilling effect*“ je termínem, který se používá v případě omezení svobody projevu- zejména svobody tisku.²⁹⁴ Rozumí se jím zastrašující účinek, který odrazuje sedmou velmoc od plnění role hlídacího psa demokracie. Žurnalisté by takovými sankcemi mohli být odstrašeni od upozorňování veřejnosti na korupci, zneužití veřejné moci a další politické nešvary. Následkem takových sankcí by byla vůle tisku odhalovat pravdu a spiknutí značně umrtvena. Soudci zejména kritizovali automatické pozastavení některých občanských práv, protože vzhledem k povaze deliktu nebyla odůvodněna, a opatření preventivní povahy- zákaz vykonávání žurnalistické činnosti po dobu jednoho roku, ale negativně vnímali i zjevnou disproporci trestu vzhledem k povaze deliktu. Proto soud rozhodl, že článek 10 byl porušen, protože nebyl dodržen požadavek

²⁹² *Mazare a Cumpana versus Rumunsko*, rozsudek ESLP ze dne 17. 12. 2004, č. stížnosti 33348/96

²⁹³ *Dombrowski versus Pfister*, 380 U. S. 479 (1965), text viz:

<http://supreme.justia.com/us/380/479/case.html>

²⁹⁴ *Mazare a Cumpana versus Rumunsko*, rozsudek ESLP ze dne 17. 12. 2004, č. stížnosti 33348/96

proporcionality sankcí.²⁹⁵

Překvapivým mementem rozsudku nicméně zůstává, že samotná karikatura, jež byla hlavním předmětem žaloby rumunské soudkyně, nebyla nijak analyzována. Stěžovatelé pouze namítli, že jednali v dobré víře a daná karikatura v žádném případě neměla implikovat intimní styk mezi soudkyní a zástupcem starosty. Takovou interpretaci považovali za výplod bujné fantazie a dodali, že kdyby se bývali domnívali, že mezi těmi dvěma je jakákoli intimní vazba, byl by daný článek v tomto bodě přesný a karikatura explicitní. Štrasburský soud se do interpretace karikatury vůbec nepustil, nečinil ani rozdíly mezi obviněními v článku, předmětnou karikaturou a jejím subjektivním výkladem ze strany soudkyně, což považuji za chybu. Jakkoliv byl výsledek pro stěžovatele pozitivní, štrasburský soud nerefletoval specifickou pozici napadané karikatury a rozbor onoho obrázku a jeho následků pominul. Jinak tomu bylo v případě o tři roky později, v němž byla taktéž ústředním objektem karikatura, tentokrát coby kolážový obraz na výstavě v Rakousku.

Vereinigung Bildender Künstler versus Rakousko: moderní umění, karikatura a politika

V tomto případě Evropský soud pro lidská práva rozhodl, že byl porušen článek 10 chránící svobodu projevu a zároveň na základě článku 41 Úmluvy přisoudil stěžovateli zadostiučení v materiální formě, 12 000 Euro připadlo stěžovateli coby odškodnění a cca 16 000 pro úhradu procesních nákladů.²⁹⁶ Stěžovatel, Svaz výtvarných umělců vídeňské secese, je organizací se sídlem ve Vídni. The Secession (Secese) je jednou z nejznámějších rakouských výstavních galerií a cele se věnuje současnému umění. Coby součást stého výročí galerie od dubna do června 1998 uspořádala jubilejní výstavu titulovanou „*Století umělecké svobody*“. Mezi objekty se objevilo dílo zvané „*Apokalypsa*“ rakouského malíře Otto Mühla.²⁹⁷ Tato malba formátu 450 krát 360 má formu koláže 34 veřejně známých osobností- včetně Matky Terezy, rakouského kardinála Groera a šéfa rakouských Svobodných (FPÖ) Jörga Haidera. Všechny osoby jsou zobrazeny v plné nahotě a sexuálních situacích, těla osob byla namalována, jako jejich tváře posloužily zvětšené fotografie z novin a oči některých autor skryl za černými páskami. Jeden z portrétovaných byl pan Meischberger, bývalý tajemník FPÖ a poslanec, zachycený, jak zvedá ejakulující penis pana Haidera a zároveň se ho dotýkají

²⁹⁵ tamtéž

²⁹⁶ Vereinigung Bildender Künstler versus Rakousko, rozsudek ESLP z 25.1. 2007, č. stížnosti 68354/01

²⁹⁷ Fotografie malby je součástí přílohy této práce pod číslem 17

další dva politici z FPÖ ejakulující na Matku Terezu. Kresba vzbudila v rakouských médiích značné kontroverze a nakonec se stala obětí vandalismu jednoho pohoršeného návštěvníka výstavy, který pokryl část s panem Meischberger červenou barvou.²⁹⁸

Na konci června 1998 podal pan Meischberger žalobu dle paragrafu 78 rakouského tiskového zákona proti asociaci, s požadavkem, aby kresba dále nesměla být vystavována (celá výstava měla dále putovat do dalších evropských měst včetně Prahy), a požadoval odškodnění za danou urážku s tím, že tato koláž zesměšňuje, uráží a ohrožuje jeho politickou existenci. U soudu první instance neuspěl, ale vídeňský odvolací soud rozhodl, že malba skutečně představuje zásah do dobré pověsti a zakázal její další vystavování. Navíc odměnil pana Meischbergera kompenzací 20 000 rakouských šilinků jako zadostiučinění a náklady procesu. Svaz rakouských výtvarných umělců po dalších neúspěšných pokusech o odvolání podal žalobu na Rakousko u ESLP ve Štrasburku v roce 2001 a o šest let později soud složený vydal rozsudek.²⁹⁹

Stěžovatel se opřel o nárok článku 10³⁰⁰, když argumentoval, že zákaz vystavování kolážové malby Otto Mühla porušuje garantované právo na svobodu projevu. Soud vzal na vědomí, že omezení svobody projevu v tomto případě bylo možné na základě legálního zmocnění a kolize s osobnostním právem jednotlivce-omezení z důvodu ochrany práv druhých. Odmítl ale argument rakouské vlády, že tímto je zároveň chráněna veřejná mravnost, poněvadž ani zákon, ani rozsudek soudu nic takového nezmínil.³⁰¹ Soud dále zkoumal, zda je v daném případě omezení nutné a nezbytné. A z toho hlediska také analyzoval předmětný obraz- shledal, že postavy na obraze jsou karikatury a celá malba je zřetelně satirická. Satira je pro soud forma uměleckého projevu a společenského komentáře, úmyslně provokativní, a tím, že překrucuje realitu a přehání, nemá za cíl popsat realitu, ale stimulovat veřejnou diskusi. Proto musí být takové právo na svobodu projevu chráněno obzvláště uvážlivě. Soud se zabýval nejen formou, ale i obsahem karikatury a dospěl k závěru, že dané zobrazení neilustruje páně Meischbergerův soukromý život, ale pouze jeho veřejné politické postavení v rámci politické strany. Zároveň nadnesl myšlenku, že jde o uměleckou vendetu straně Svobodných, která v minulosti jeho práce silně kritizovala. Soud také připomněl, že pan Meischberger, v té době poslanec, byl z nejméně známých zobrazených osob a vzhledem k tomu, že pověsil politickou kariéru na hřebíček, si ho

²⁹⁸ Vereinigung Bildender Künstler versus Rakousko

²⁹⁹ Vereinigung Bildender Künstler versus Rakousko

³⁰⁰ tamtéž

³⁰¹ tamtéž

veřejnost stěží pamatuje. Navíc soud poznamenal, že poslanec podal žalobu až v době, kdy byl na obraze následkem vandalského incidentu takřka celý pokryt červenou barvou, takže ho vedle ostatních, kteří byli jasně vidět, nebylo možné ani identifikovat.³⁰² Soud závěrem poznamenal, že rakouský zákaz vystavování nebyl limitován časově či prostorově, a proto znemožňoval galerii vystavovat dílo pana Meischbergera i v budoucnu. Rozhodl tedy, že rozsudky rakouských soudů byly disproportční vzhledem k zájmu, který chránily, že dané omezení není v demokratické společnosti nezbytné a došlo k porušení článku 10. Nutno poznamenat, že hlasování dopadlo nejtěsnějším poměrem a zbylí soudci vydali odlišná stanoviska.³⁰³

Kyperský soudce Loucaides ve svém ostrém, značně konzervativním disentu nesouhlasil se závěrem, že obraz je uměleckou satirou a zároveň kladl optiku, přes niž mají soudci zkoumat danou malbu, směrem od umělce a jeho vyjádření k publiku a jeho reakcím. Pominul tedy motivaci umělce, pohnutky, s nimiž dané dílo tvořil, a zhodnotil dopad obrazu na potenciálního příjemce a potažmo celou veřejnost. Daný obraz není podle soudce Loucaidese ani politickou satirou, ani uměním („*Ne vše, co vytvoří umělec, je umělecké*“), pouze vysoce nechutný. Za zejména urážlivé považoval zobrazení genitálií, ňader a sexuálních konotací, v celkovém pohledu odsoudil obraz jako nesmyslnou vulgární změt' prostou jakéhokoli poselství. Dále vyjádřil myšlenku, že nikdo se nemůže vymlouvat na umělecké záměry, pokud jeho „umění“ uráží druhé.³⁰⁴ Takový úzkoprsý přístup by ale vyloučil z ochrany taková umělecká díla, která satirizují či parodují, znevažují nebo se vysmívají, tedy všechna potenciálně provokativní díla, jichž jsou plné filmové archivy a výstavní síně. Dissent autorizovaný soudci Jebensem a Spielmannem nezpochybňuje nerealistickou povahu malby a její satirický akcent, poukazuje nicméně na humanistický argument lidské důstojnosti a připomíná rozsudek německého Ústavního soudu v podobném případě skandální politické karikatury³⁰⁵, kdy mají za to, že individuální osobnostní práva mají přednost (v případě kolize) před uměleckou svobodou projevu. Za stěžejní konstrukt v tomto případě považují lidskou důstojnost a úctu k právům jiných, která musí být respektována a v hraničních případech jí musí ustoupit naplnění artistních tužeb.³⁰⁶

³⁰² Vereinigung Bildender Künstler versus Rakousko

³⁰³ tamtéž

³⁰⁴ tamtéž

³⁰⁵ Jde o spor karikaturisty Hachfelda a zesnulého F. J. Strausse, kdy německý konzervativní politik byl v časopisové karikatuře zpodobněn coby kopulující vepř. Text rozsudku Spolkového ústavního soudu zde: <http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv075369.html#Rn002>

³⁰⁶ Vereinigung Bildender Künstler versus Rakousko

3. Česká politická scéna ostrou tužkou karikaturisty

Politická karikatura není ani v českém mediálním prostoru zmrtvělým žánrem. Na tradici první republiky, kdy se karikaturám věnovaly takové výtvarné osoby jako Josef Čapek či Emil Filla (a od šedesátých let fenomenální Kája Saudek), navázali po listopadové revoluci zejména političtí karikaturisté působící zejména na deníkářské bázi- v Lidových novinách a Mladé Frontě Vladimír Jiránek, resp. Vladimír Renčín.

Další, přímočařejší tradici novinářské karikatury budují liberální společensko-kulturní týdeníky Reflex a Respekt. V Reflexu udává tón již kultovní comicsový seriál Zelený Raoul, který je sérií karikatur na aktuální téma a profiluje se jako satirizovaný portrét politického a společenského vývoje v českých zemích očima mimozemšťana. Karikaturista Štěpán Mareš a autorský kolektiv *hruteba* (trojice Dan Hrubý, Milan Tesař, Tomáš Baldýnský) volí velmi ostrou, často na hraně dobrého vkusu balancující satiru. Karikatury v Respektu mají největší prostor přímo na obálce a karikaturista Pavel Reisenauer svými lehce kontroverzními kresbami vždy láká na hlavní téma čísla, zpravidla investigativní článek odhalující politická spiknutí, spojení či korupci.

Mafián před Ústavním soudem: Šlouf versus Respekt

Kauza Šlouf versus Respekt odstartovala tím, že Miroslav Šlouf, v té době šéf poradců premiéra Miloše Zemana, se stal kvůli svým podezřelým kontaktům námětem pro článek v politicko-kulturním týdeníku Respekt. V čísle 29/2000 ze dne 18. 9. 2000 byl na straně 5 uveřejněn článek "*Všichni premiéroví gangsteři*". V tomto článku byly mimo jiné zveřejněny informace o tom, že pan Šlouf je hrozbou zaměstnávající šéfku americké diplomacie Madeleine Allbright. Jednalo se o gangstery, s kterými navazuje kontakty v USA, které pak spolu s českou vládní delegací vozí k tajuplným kšeftům, např. do embargoem stíženého Iráku. Text, který v Respektu tehdy vyšel současně s karikaturou na titulní straně, kritizoval především Šloufovy kontakty s Milanem Jedličkou, Čechoameričanem s kriminální minulostí. Na konci ledna 2001 obdržel Městský soud v Praze žalobu o ochranu osobnosti, v jejímž petitu se Miroslav Šlouf domáhal, aby byla společnost vydávající Respekt rozsudkem uložena povinnost uveřejnit v týdeníku Respekt omluvu za uveřejnění informací o žalobci. Městský soud v Praze rozsudkem ze dne 9. 10. 2001 uložil uveřejnit v týdeníku Respekt omluvu formulovanou ve výroku, a to proto, že nebyly prokázány týdeníkem Respekt tvrzené

skutečnosti, přičemž žádnému z účastníků nepřiznal právo na náhradu nákladů řízení. O odvolání Respektu Vrchní soud v Praze rozhodl tak, že žalobu zčásti zamítl, ve zbytku rozsudek soudu nižší instance potvrdil a uložil společnosti vydávající Respekt povinnost zaplatit žalobci náklady odvolacího řízení. Ohledně karikatury v podobě oznámení o pátrání po zločinci imitujícího dobu Divokého Západu³⁰⁷ s vyobrazením žalobce a připojeným nadpisem "*Všichni premiéroví gangsteři*" se odvolací soud ztotožnil s názorem nalézacího soudu, že karikatura překročila míru akceptovatelné ironie a nadsázky, neboť pro průměrného rozumně uvažujícího čtenáře nemuselo být zřejmé, že jde o věc smyšlenou, nevážnou, naopak mohla vést k přesvědčení, že žalobce je hledaným zločincem.³⁰⁸

Z titulní strany je zcela zřejmé, že jde o popkulturní referenci vztahující se k době kovbojů a psanců a daný formát *Wanted: dead or alive* přesně odpovídal známému schématu honby na psance. Navíc týdeník Respekt, jehož články jsou na vysoké žurnalistické a čtenářsky náročně úrovni, nechte intelektově natolik deficitní skupina obyvatel, aby pochopila karikaturu doslova- jako hon na Šloufa motivovaný finanční odměnou. Dovolání Respektu Nejvyšší soud ČR usnesením jako nepřípustné odmítl. Respekt podal následně ústavní stížnost opírající se o 36 odst. 1 Listiny s poukazem na porušení rovnosti v soudním procesu a především se opíral o nárok článku 17 odstavců 1, 2, 3 Listiny o svobodě projevu s tím, že nebyl respektován článek 4 odst. 4 Listiny, jelikož obecné soudy nešetřily podstaty a smyslu práva na svobodu projevu. Po zvážení výše popsanych okolností dospěl Ústavní soud k závěru, že podaná ústavní stížnost je zčásti důvodná, mj. proto, že předchozí soud nedovolil provést důkaz výslechem svědka, že se vyskytly chyby v předchozím řízení a došlo k nesprávnému zjištění skutkového stavu.³⁰⁹

V odůvodnění části týkající se karikatury se Ústavní soud vyjádřil k pojmu karikatury tak, že je to jednostranná ostrá kritika, která by sice měla spočívat alespoň na minimálním věcném základě, ale nelze pominout, že jde o humorný kritický žánr. Karikatura navíc byla v tomto případě spojená s nadpisem článku uvnitř čísla a zakládala se na informacích o styku Miroslava Šloufa s údajným gangsterem Jedličkou. Ústavní soud se argumentačně opřel o rozvítenou judikaturu ESLP, kdy ESLP zdůrazňuje roli svobody projevu jako jednoho ze základních kamenů demokratické společnosti,

³⁰⁷ Fotografie obálky Respektu je součástí přílohy č. 1, pod číslem 16

³⁰⁸ Nález Ústavního soudu IV. ÚS 146/04 text zde: http://www.judikatura.cz/cgi-bin/jus/aspi_lit_4?WVCNC+2318+jus-1

³⁰⁹ Nález Ústavního soudu IV. ÚS 146/04

svoboda projevu platí nejen pro "informace" nebo "myšlenky" přijímané příznivě či považované za neškodné či nedůležité, ale rovněž pro ty, které jsou nepříjemné, šokují či znepokojují: tak tomu chce pluralita, tolerance a duch otevřenosti, bez nichž není demokratické společnosti. Tyto principy nabývají zvláštní důležitosti, pokud jde o tisk. Tisk nesmí překračovat vymezené hranice mj. z důvodu ochrany dobré pověsti jiných, nicméně na jeho bedrech spočívá úkol šířit informace a myšlenky týkající se politických záležitostí, jakož i témat z ostatních oblastí veřejného zájmu.³¹⁰ Nejenže úlohou tisku je šíření informací a myšlenek, veřejnost má současně právo tyto přijímat. Spojení svobody projevu s nárokem veřejnosti na informace je ostatně ve štrasburské judikatuře poměrně časté.

Při zkoumání přiměřenosti konkrétního výroku se Ústavní soud znovu uchýlil k evropské judikatuře: v první řadě argumentoval, že je třeba odlišit, zda se jedná o skutkové tvrzení, nebo hodnotící soud, neboť podmínky kladené na přípustnost každé z těchto kategorií se liší. Skutkové tvrzení se opírá o fakt, objektivně existující realitu, jež je zjistitelná pomocí dokazování, je verifikovatelná empiricky. V zásadě platí, že uveřejnění pravdivé informace nezasahuje do práva na ochranu osobnosti, pokud tento údaj není podán tak, že zkresluje skutečnost, či není natolik intimní, aby odporoval právu na soukromí a lidské důstojnosti. Hodnotící soud naopak vyjadřuje subjektivní názor svého autora, který k danému faktu zaujímá určitý postoj tak, že jej hodnotí z hlediska správnosti a přijatelnosti, a to základě vlastních (subjektivních a relativních) kritérií. Hodnotící soud nelze jakkoli dokazovat, je však nutné zkoumat, zda se zakládá na pravdivé informaci, zda forma jeho veřejné prezentace je přiměřená a zda zásah do osobnostních práv je nevyhnutelným průvodním jevem výkonu kritiky, tzn. zda primárním cílem kritiky není hanobení a zneuctění dané osoby.³¹¹

Ústavní soud v souladu s evropskými judikáty dovedl, že práva na ochranu osobnosti se mohou domáhat i veřejně činné osoby, měřítko posouzení skutkových tvrzení a hodnotících soudů jsou však v jejich případech mnohem měkčí ve prospěch novinářů a jiných původců, protože osoba vstoupivší na veřejnou scénu musí počítat s tím, že bude pod drobnohledem veřejnosti, zvláště jedná-li se o osobu, která spravuje veřejné záležitosti. Soudem zde byl volen zde benevolentnější přístup k posouzení meze přípustnosti uveřejnění informací soukromé povahy a hodnocení jejího jednání právě proto, že jsou na ni kladeny náročnější požadavky a veřejnost je oprávněna vědět, např.

³¹⁰ Zde je Ústavní soud zjevně inspirován odůvodněním případů *ESLP Lingens* a *Handyside*

³¹¹ IV. ÚS 146/04,

jakého vzdělání předmětná osoba dosáhla, s kým se stýká apod., a to pro posouzení způsobilosti jak odborné, tak morální tuto funkci zastávat a náležitě obstarávat věci veřejné. Prezentace těchto údajů a jejich případná kritika však musí souviset s veřejnou činností- nesmí absentovat veřejnoprávní relace. ³¹²

Tato filosofie Ústavního soudu se nese v duchu názorové linie ESLP, který uvedl, že hranice přijatelné kritiky jsou adekvátně širší u politiků než u soukromé osoby. Na rozdíl od posledně jmenované, politik nevyhnutelně a vědomě předkládá novinářům a široké veřejnosti ke kontrole každé své slovo a čin, a proto musí projevit vyšší stupeň tolerance. Ochrana osobnosti se vztahuje i na politiky, dokonce i tehdy, kdy nejednají jako soukromé osoby, avšak v takových případech požadavek zmíněné ochrany musí být poměřován ve vztahu k zájmu na otevřené diskusi o politických tématech ³¹³

Ústavní soud si je očividně vědom odlišnosti karikatury jako žánru. Karikatura rozhodně náleží do podmnožiny subjektivních hodnotících soudů, jedná se o jiný způsob kritiky, jež svým terčem činí určitý charakterový rys, tělesnou vlastnost, čin konkrétní karikované osoby, na který pomocí ironie a nadsázky upozorňuje a tímto způsobem kritizuje. Umění karikaturisty není v tom být přiměřený a nestranný, ale právě v tom, že je ostrý a jednostranný ³¹⁴

Stejně jako kritika, je karikatura hodnocena jak podle svého obsahu, tak podle formy, jíž je na určitou skutečnost upozorňováno. Pro karikaturu je typické, že zveličuje, přehání a ironizuje, a proto nezbytným předpokladem pro bezchybné právní posouzení je odstranění satirického hávu, do nějž se halí; vlastní informace i karikatura musí spočívat na reálném základě, byť minimálním. Vzhledem k tomu, že karikatura používá zvláštních výrazových prostředků, je třeba na způsob, jímž se vyjadřuje, nahlížet shovívavěji, nelze však připustit, aby zcela zjevně přesáhla meze přiměřenosti v poměru ke sledovanému cíli kritiky (tzv. intenzivní exces). Otištěnou kresbou ale karikaturista Reisenauer vyjádřil rozhořčení nad problematickými známostmi vysokého státního úředníka, které nevyhnutelně vrhají stín pochybností na jeho způsobilost řádně vykonávat svěřenou funkci. Je obecně známo, že takové oznámení o hledání zločince bývalo vyvěšováno v USA v době tzv. Divokého západu, a proto je čtenáři zřejmé, že k takové kresbě čerpající inspiraci z westernových filmů a dobrodružné literatury není

³¹² Nález Ústavního soudu IV. ÚS 146/04

³¹³ tamtéž

³¹⁴ Herczeg, Jiří.: Meze svobody projevu. Praha: Nakladatelství Orac, 2004, s. 71

možno přistupovat seriózně. Obecné soudy tuto otázku vyhodnotily podle nálezu ÚS nesprávně. Vzhledem k tomu, že rozhodnutí Nejvyššího soudu podle Ústavního soudu omezilo právo svobody projevu podle článku 17 Listiny a článku 10 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, ačkoli toto nebylo důvodné z hlediska ochrany cti a dobré pověsti žalobce, rozhodnutí Ústavního soudu, jehož celá argumentační kostra rozhodnutí ostatně spočívá na váze judikatury ESLP, usnesení Nejvyššího soudu zrušilo, s ohledem na satirickou licenci předmětné kresby.³¹⁵

Lože politiků před Nejvyšším soudem: Březina versus Reflex

Evropský soud pro lidská práva v několika případech judikoval, kde leží sféra nedotknutelnosti a za pomoci teorie veřejné osoby (operující s tezí, že osoby veřejného života jsou povinny strpět větší zásahy do svého soukromí než běžný občan), vytvořil soubor kritérií pro posuzování, zda byl zásah do osobnostních práv nebo práva na soukromí přiměřený nebo excesivní jako ve známém precedentu ohledně soukromých fotografií celebrit Hannover versus Německo.

Nejvyšší soud vydal usnesení, jímž odmítl dovolání společnosti Ringier, vydavatele společenského týdeníku Reflex, v němž vychází komiks Zelený Raoul, Česko očima uřada, proti rozsudku Vrchního soudu v Praze, který dal v žalobě o ochranu osobnosti za pravdu tehdejšímu ministru Karlu Březinovi s tím, že Reflex měl povinnost se za uveřejnění čtyř karikatur omluvit. Ony karikatury³¹⁶ zobrazovaly Březinu „nahého, dále v některých nevhodných pozicích nahého ve společnosti dvou různých nahých žen včetně jeho ženy, spisovatelky Barbary Nesvadbové, a jednoho nahého muže, jež byly provázeny vulgárními nápisy, vztahujícími se k osobě žalobce („Natvrdo a naplno“, „Orál se mnou dělá divy“ a „Báječný anál“) i nevhodnými výroky, připsovanými žalobci: „A já jsem Tvůj hafík, B.“ a „Budeme si hrát na nezkušené školáky, J.“³¹⁷

Žalobce Březina tvrdil, že tyto karikatury představují hrubý zásah do osobní cti, důstojnosti a soukromí, což je objektivně způsobitelné ve značné míře znevážit u čtenářské veřejnosti jeho dobrou pověst, vážnost a společenské i politické postavení. Žalovaný Ringier se bránil tím, že uveřejněná karikatura je součástí comicsového

³¹⁵ Nález Ústavního soudu IV. ÚS 146/04

³¹⁶ Příslušný díl Zeleného Raoula je součástí přílohy č. 1 pod číslem 15

³¹⁷ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 26. června 2003, 28 Cdo 2090/2002, text zde: <http://www.nsoud.cz/rozhod.php?action=read&id=13289&searchstr=karikatura>

seriálu, jenž je ze své podstaty satirou, která formou nadsázky komentuje dění ve veřejném životě ústy tzv. vypravěče-ufona a v seriálu vystupují pohádkové bytosti (např. kačer Donald). Čtenáři týdeníku Reflex jsou zvyklí na nadsázkové výrazové prostředky, satiru, karikaturu a ironii. Dále žalobce uvedl, že ministr Březina sám napomáhal zájmu médií pro své veřejně prezentované soukromí (v televizi i v tisku) a série karikatur uveřejněných v Reflexu č. 18/2001 jen satirickým způsobem „reflektovala mediální obraz žalobce“ Soud prvního stupně dovozoval, že i u kritiky je třeba mít na zřeteli, že tato kritika má svou mez; karikatura neumožňuje používat hrubých urážek se snahou ponížít a ublížit, namísto hledání a popsání příčin, což je smyslem kritiky.³¹⁸

V daném případě byla, podle názoru soudu prvního stupně, hranice přípustné kritiky překročena a došlo k neoprávněnému zásahu do osobnostních práv žalobce; zejména do soukromí žalobce a jeho intimního života. Neoprávněný zásah byl podle soudu objektivně způsobilý zasáhnout do osobnostních práv žalobce; došlo k němu v týdeníku s velkou čteností. Soud prvního stupně proto přiznal žalobce morální satisfakci ve formě omluvy. V odůvodnění rozsudku odvolacího soudu bylo uvedeno, že se tento soud ztotožňuje se skutkovým zjištěním soudu prvního stupně ohledně uveřejnění karikatur a ohledně obsahu těchto karikatur.³¹⁹

Odvolací soud doslova judikoval, že vyobrazení v karikatuře, třebaže jde o vyobrazení nevážené a smyšlené, „*má z objektivního hlediska charakteristické znaky pornografie, a již proto představuje porušení práv žalobce, zaručených článkem 10 Listiny základních práv a svobod a ustanovením § 11 občanského zákoníku, neboť, podle názoru odvolacího soudu, vybočuje výrazně z mezí v demokratické společnosti uznávaných pravidel slušnosti.*“³²⁰

Je obtížné uvěřit, že problematickou tezi o „objektivní pornografii“ Nejvyšší soud přijal a dále s ní pracoval, stejně jako tvrzení, že karikatura neumožňuje užívat hrubých urážek. Takto restriktivní definice karikatury by zjevně ponechávala prostor jen laskavým zpodobněním s politicky korektními nadpisy. Ani jeden z obecných soudů se nezabýval několika zásadními kritérii, která je nutno v případě kolize osobnostních práv a svobody projevu nutno respektovat a jež se v bohaté judikatuře v oblasti svobody projevu objevují. Jak je výše zmíněno, zabývaly se sice formou, kterou onen akt

³¹⁸ tamtéž

³¹⁹ tamtéž

³²⁰ tamtéž

svobody projevu má, ale zavřely karikatury do velmi těsného šuplíku, kde politická satira nemůže volně dýchat. Karikatura, satirický comics nebo podobný žánr, který operuje s nadsázkou, humorem, ironií a sžíravým sarkasmem, má z podstaty věci zvláštní režim. Ostrá kritika je žánru inherentní, comics nebo karikatura nemají ambici být realistickým pokusem o deskripci ani souborem skutkových tvrzení, obsahují zkreslení, generalizace, mediální zkratky a umělecké postupy, které by v psaném článku mohly vybočovat jako excesy, ale v případě karikatur je třeba pamatovat, že daný žánr vnímá průměrně vospělý čtenář s nadsázkou a humorem. Nebere tedy zobrazené situace a osoby doslova jako pravdivý obraz, spíše jde o pokřivená zrcadla aktuálních událostí. Zelený Raoul je od svého vzniku k politické scéně nemilosrdně kritický a svým tónem leckdy balancuje na pomezí slušnosti, nicméně posuzovat vtipnost daných karikatur je záležitostí individuálního a povýtce subjektivního vkusu, nikoli soudu. Karikatura je jakési vypouklé zrcadlo, ale tím, že ho rozbijeme, když nám obraz připadá urážlivý, rozhodně k otevřenému diskursu nedospějeme.

Dalším aspektem, který například za vydatné pomoci judikatury ESLP kvalifikovaně zhodnotil Ústavní soud v případě Rejžek versus Vondráčková, je výše zmíněná doktrína veřejné osoby, která se poprvé objevila u amerického Nejvyššího soudu ve významném precedentu *New York Times versus Sullivan* a zejména díky judiciální činnosti ESLP zakotvila i v kontinentální judikatuře. Nelze zapomenout, že Karel Březina byl v té době ministrem bez portfeje ve vládě Miloš Zemana a žil společenským životem na mediálním výsluní. Nepochybně tedy spadl do kategorie veřejných osob. Americká judikatura rozumí na poli osobnostních práv a ochrany soukromí veřejnou osobu takovou osobu, která je veřejným funkcionářem nebo se veřejných záležitostech aktivně účastní, ale patří sem i osoby veřejně známé.

Žádný ze soudů také nerozlišoval distinkci mezi skutkovými tvrzeními a hodnotícími soudy³²¹ a nepátral, zda se k uvedenému mediálnímu obrazu nepřispěl žalobce svými činy a zda se tedy ono zpodobnění alespoň částečně nereflektuje skutečnost. Ministr Březina bez nátlaku přiznal v televizním pořadu 45 sexuálních partnerek, veřejně se chlubil svou promiskuitou a sexuální výkony, image sexuálního atleta si pěstoval v bulváru³²². Předpoklad minimálního věcného základu tu tedy byl, potvrzen mediálními vystoupeními žalobce.

Lze tedy konstatovat, že obraz vládního playboye byl minimálně mediálně

³²¹Viz odůvodnění v případě ESLP *Lingens versus Rakousko* ze dne 8.7. 1986, číslo stížnosti 9815/82

³²²<http://www.blesk.cz/clanek/servis-penize/5234/brezina-priznal-45-zen-v-posteli.html>

prokázány a satira těchto Březinových exhibic je přirozeným důsledkem.³²³ Ostatně politik, který extrémním způsobem své soukromí zveřejňuje, musí jako veřejná osoba počítat i s tím, že sféra nedotknutelnosti se limituje nejen jeho statutem, ale i vlastním chováním. I politik má pochopitelně zachována osobnostní práva včetně práva na soukromí a v případě, že dojde ke zjevnému excesu, který nijak nesouvisí s jeho veřejným vystupováním a politickou funkcí, musí mít možnost se účinně bránit. Ostatně sledovat pod lupou a teleskopickým objektivem soukromí politiků rozhodně není primárním veřejným zájmem a některým praktikám bulvárních médií nelze přisvědčit ani v rámci realizace svobody slova a tisku. V případě Karla Březiny je však zjevné, že ony karikatury byly výsledkem jeho exhibice v médiích, bez nichž by autoři pro erotické metafory nenašli inspiraci.³²⁴

Je proto velkým zklamáním, že ani obecné soudy, ani Nejvyšší soud nesledovaly současnou judikaturu Evropského soudu pro lidská práva a neinterpretovaly daný případ ve světle judikatury článku 10 Evropské úmluvy. Jediným odkazem, který se v rozsudku Nejvyššího soudu objevil, byl Sborník Nejvyššího soudu z roku 1980, který se navíc žánrem karikatury nebo comicsu vůbec nezabýval. Komparativní výklad samozřejmě nebyl jedinou cestou, která vedla k rozsudku, nicméně ani nižší soudy, ani Nejvyšší soud se do systémové analýzy předmětných karikatur nepustili.

Dovolatel se sice bránil, že není možné posoudit comics tak, že jakmile má z objektivního hlediska charakteristické znaky pornografie, automaticky představuje porušení práv žalobce a argumentoval, že použití erotiky a sexuálních motivů je ve výtvarných dílech běžné a je zjevné, že karikatury v comicsu Zelený Raoul byly smyšlené a nevážené a navazovaly na Březinovu sebe prezentaci. Zelený Raoul je comicsem, který politiky od svého počátku instaluje do nejrůznějších humorných i kontroverzních aranžmá³²⁵, které soudný čtenář nemůže brát vážně a úcta zpodobněné osoby by neměla být snížena jako by tomu bylo v případě, že by se jednalo o článek zakládající se na nepravdivém skutkovém tvrzení.³²⁶

Z hlediska kontextu mediálních reálií České republiky lze vyvodit, že Zelený Raoul kritizuje politickou a společenskou scénu způsobem, který je sice v našich středoevropských končinách kontroverzní, ale je zjevné, že brát jako vážnou újmu do

³²³ http://zpravy.idnes.cz/brezina-ministr-i-playboy-094-/domaci.asp?c=A010422_222651_domaci_bac

³²⁴ http://revue.idnes.cz/image-nebo-nahoda-0kh-/lidicky.asp?c=A010423_145929_lidicky_pet

³²⁵ <http://www.reflex.cz/Clanek8199.html>

³²⁶ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 26. června 2003, 28 Cdo 2090/2002, text zde: <http://www.nsoud.cz/rozhod.php?action=read&id=13289&searchstr=karikatura>

osobnostních práv a znevážení mezi občany comics, v němž se ministru dopravy Peltrámovi a inspektorce Českých drah Kořínkové narodila roztomilá parní lokomotiva a Karel Gott souložil s včelkou Májou, signalizuje spíše nedostatek nadhledu. U člověka, který je objektem onoho zpodobnění a cítí se zesměšněn, lze takový nedostatek pochopit, u trojice nezávislých soudů jde o politováníhodnou neschopnost interpretovat právo v souladu se současnou judikaturou, rozhodovat obtížné případy kolize individuálních práv a absenci kontextového chápání případu. Situace se ale za posledních pět let změnila k lepšímu a např. český Ústavní soud konstantně rozhoduje případy svobody projevu v interpretačním měřítku judikatury ESLP k článku 10.

Některé další případy u nižších soudů

V souvislosti s rozhodováním vyšších soudů je třeba také zmínit případy Městského soudu v Praze v poslední době, týkající se karikatur politických person.³²⁷

Hitlerovský knírek Davida Ratha

David Rath, středočeský hejtman, v rozhovoru s novinářkou Kalenskou pro Lidové noviny obhajoval Hitlerův způsob řešení hospodářské krize.³²⁸ Hejtman byl tudíž v únorovém vydání časopisu Reflex zpodobněn na titulní stránce v kontroverzní kolážikarikatura byla postavena jako mix Ratha, Charlieho Chaplina a Adolfa Hitlera. Rath požadoval omluvu za karikaturu a článek *Arbeit macht Rath*, který je parafrází hesla *Arbeit macht Frei* (Práce osvobozuje) umístěvaného nacisty nad brány koncentračních táborů. V textu prý Reflex použil nepravdivé citace místopředsedy ČSSD Zdeňka Škromacha.³²⁹

Podle časopisu se však jednalo o vyhraněný názor, který reagoval na hejtmanovo chování. Šéfredaktor Reflexu Pavel Šafr u soudu řekl, že karikatura je komentářem, který podléhá ústavní ochraně. O Rathových totalitních praktikách a mocenském uplatňování prý navíc svědčí rozsáhlé čistky provedené ve Středočeském kraji, a proto

³²⁷ Věcnou příslušnost v oblasti ochrany osobnosti má v ČR dle ustanovení občanského soudního řádu krajský soud, v hlavním městě tedy Městský soud v Praze

³²⁸ http://www.lidovky.cz/rath-pro-ln-jak-resil-hitler-krizi-zacal-zbrojit-ftu-/ln_rozhovory.asp?c=A090123_150508_ln_rozhovory_glu

³²⁹ http://www.tyden.cz/rubriky/domaci/politika/politicka-pavlac/rath-prohral-soud-s-reflexem-kvuli-karikature_155197.html

ho časopis zobrazil jako kombinaci Hitlera a komika Charlieho Chaplina.³³⁰

Hejtman požadoval po vydavatelství pouze omluvu, finanční částku nikoli. Rath označil karikaturu v Reflexu za nechutný útok, který nemá ve světě obdoby. Dříve uvedl, že článek urazil jeho osobně, jeho rodinu, která z jedné části zahynula v koncentračních táborech, a další oběti nacismu. Hitlerovská koláž byla však podle soudce Tomáše Novosada přípustná, meze přípustné kritiky veřejných osob nebyly překročeny a právě onen inkriminovaný rozhovor v LN jí dal potřebný minimální základ.³³¹

Faktem je, že v poslední době rozhodují soudy v oblasti karikatury (zejména díky Reflexu a uraženým politiků se judikatura utěšeně rozrůstá) poměrně liberálně, posuzují karikaturu měkčím metrem a odvolávají se na to, že průměrný čtenář společenského magazínu je obeznámen s karikaturami raoulovského stříhu, což v kontinentální Evropě není vždy pravidlem. Je třeba rozumět tomu, že připodobnění k Hitlerovi může být pro část publika příliš silná káva a zbytečná provokace, cíl upozornit na Rathovy populistické kroky a kontroverzní obhajobu Hitlerovy strategie ale nepochybně splnila měrou vrchovatou.

Karikatura je satirickým komentářem a míra kontroverze se pochopitelně zvyšuje, když jde o kontroverzní osobnost či kontroverzní výrok, který používá jméno Adolfa Hitlera, a jehož obsah mohl urazit početné oběti nacismu a jejich potomky. Pouze v případě, že by se Rath objevil v adolfovské koláži zcela arbitrárně, bez vazby na svůj veřejný výrok, bez jakékoli souvislosti se svým veřejným působením, by případná omluva mohla být dle mého názoru na místě. David Rath si onen knírek sám svými ústy namaloval.

Petra Paroubková a její boj proti karikatuře

Už dva prohrané soudní spory o karikaturu má na svém kontě druhá manželka bývalého premiéra a předsedy ČSSD Jiřího Paroubka, Petra Paroubková. Vzhledem ke svému četnému veřejnému vystupování a poskytnutým rozhovorům na téma soukromí³³², z nichž např. sousloví „*sexy mozek*“ obohatilo českou frazeologii, se brzy dostala na

³³⁰ http://zpravy.idnes.cz/rath-neuspel-s-zalobou-na-casopis-reflex-kvuli-hitlerovske-kolazi-10l-domaci.asp?c=A100114_113412_domaci_jba

³³¹ Rozsudek dosud není pravomocný.

³³² Např. rozhovor pro přílohu Ona Dnes: http://ona.idnes.cz/petra-kovacova-jiri-mi-byl-zprvu-velmi-nesympaticky-f94-/ona_ony.asp?c=A070712_172835_ona_ony_jup
či blog na aktualne.cz: <http://blog.aktualne.centrum.cz/blogy/petra-paroubkova.php>

mušku satirických žurnalistů. Na rozdíl od doktora Ratha však oficiálně žádnou veřejnou úlohu nezastává.

V prvním sporu z července 2009 napadla satirický článek v týdeníku Mladá fronta Plus nazvaný "*Jak P. P. stmelila český národ*". Text, ve kterém se mimo jiné objevilo spojení "dementní nápad paní Paroubkové" či tvrzení, že Paroubkovou k nápadu na sbírku na blob inspirovalo manželovo břicho, doprovázely dvě karikatury. Podle žaloby obsahovala druhá z nich prvky pornografie, konkrétně rozepnutou podprsenku a dlouhé červené rukavice na rukou obnažené Paroubkové. Ona karikatura znázorňovala paní Paroubkovou při pohlavním styku s manželem, připojený článek zesměšňoval její nápad uspořádat lidovou sbírku kvůli stavbě Národní knihovny. Soudkyně Dagmar Stamidisová uvedla, že žalobkyně neprokázala, jakým způsobem zasáhla karikatura do jejích osobnostních práv. Paroubková se prý nemůže podobným věcem divit, když například její výraz "sexy mozek", který použila v souvislosti se svým mužem, vstoupil do povědomí a je obecně známý. Navíc rozsudek přikázal Paroubkové zaplatit náklady soudního řízení.³³³

Ve druhém případě prosincový rozsudek Městského soudu v Praze zamítl její žalobu kvůli karikatuře v květnovém Reflexu.³³⁴ Soudkyně Jaroslava Lobotková nepovažovala díl comicsu Zelený Raoul nazvaný Paroubkovy erotické fantazie za pornografii z hlediska formy či obsahu a dle rozsudku ženu předsedy ČSSD Jiřího Paroubka comics před čtenáři neznevážil. Paroubková v onom dílu vypráví svým kamarádkám o sexuálním styku se svým manželem. K jeho svedení využije situace, kdy šéf ČSSD přijde domů vzrušený z toho, že se mu podařilo svrhnout vládu. Paroubkové vadilo zejména to, že komiks měl znázorňovat početí jejího dítěte a že se v něm objevila nahá. Podle soudkyně však komiks směřoval především proti Paroubkovi a šlo o politickou satiru, karikatura operuje s nadsázkou a čtenáři vědí, že příběh není pravdivý. Impulzem k vytvoření květnového dílu Zeleného Raoula bylo navíc dle soudu veřejné oznámení, které Paroubková v souvislosti se svým těhotenstvím sama učinila. Je zároveň veřejně známá osoba, která vystupuje na podporu manžela i sociálních demokratů. Nemůže tedy podle soudu očekávat, že se na ni média nezaměří.³³⁵

³³³ http://zpravy.idnes.cz/petra-paroubkova-prohrala-soud-o-omluvu-za-karikaturu-v-podprsence-11g-/media.asp?c=A090703_100240_media_cen

³³⁴ http://www.tyden.cz/rubriky/domaci/politika/politicka-pavlac/paroubkova-prohrala-soud-karikatura-neni-porno_151709.html

³³⁵ http://zpravy.idnes.cz/paroubkova-prohrala-spor-o-porno-komiks-soudit-se-chce-dal-pnv-/media.asp?c=A091214_105709_media_cen

Nejzajímavější na celém případě je proklamace, že paní Paroubková je připravena jít se svou žalobou až do Štrasburku k ESLP, protože soudkyně nerespektovala předchozí judikaturu ESLP.³³⁶ Pro meze přípustné kritiky v případě karikatury lze aplikovat případ Lingens (veřejná osoba musí snést větší kritiku než osoba soukromá) a případ Handyside, ve kterém soud judikoval, že svoboda projevu náleží i projevu šokujícímu i znechucujícímu, dále i oba výše analyzované případy ESLP týkající se karikatur. Pokud by soud stížnost přijal, jednalo by se o právně velmi zajímavý případ, který by jednak určil, zda je paní Paroubková veřejnou osobou³³⁷, což by mohlo mít vliv na další judikaturu ohledně rodinných příslušníků veřejných osob, jednak by blíže určil hranice přípustné kritiky pro karikaturu a zasadil tento žánr pevněji do rámu článku 10.³³⁸

Osobně se domnívám, že Petra Paroubková do definice veřejné osoby spadá, a to zejména svou dobrovolnou účastí ve veřejném životě za dozoru médií. Jelikož její manžel nemá v současnosti žádnou ústavní funkci, která by vyžadovala veřejnou reprezentaci a doprovod manželky (je pouze předsedou politické strany), má její veřejné angažmá nepovinný charakter. Extenzivní komunikace s médii jako oznámení těhotenství na tiskové konferenci, křest za dozoru kamer, mediální aktivita ve věci stavby nové knihovny či veřejná podpora kampaně sociální demokracie je aktem seberealizace a mediální prezentace.

Odvracenou stranu otevřeného přístupu do médií, který by jako řadová anonymní tlumočnice neměla, je nicméně to, že tyto kanály fungují oběma směry a osoba musí počítat s tím, že její veřejná činnost je nějakým způsobem reflektována, oslavována, kritizována a v neposlední řadě karikována.³³⁹ V případě karikatur ale nelze opomenout to nejdůležitější: jde o humor, nadsázku, ironii. Soudný čtenář to ví a interpretuje satirický žánr v jeho přirozeném rámci. Aféra Mohamedových karikatur navíc ukázala tragické důsledky toho, když se obrázky berou vážně.

³³⁶ <http://aktualne.centrum.cz/analyzy-a-specialy/clanek.phtml?id=655758>

³³⁷ V případě medializovaného rozvodu v rodině Firestoneů Nejvyšší soud USA těsně judikoval, že exmanželka M. A. Firestone nespadá do kategorie public figures a nemusí prokazovat actual malice. *Time, Inc. versus Firestone*, 424 U.S. 448 (1976)
http://www.law.cornell.edu/supct/html/historics/USSC_CR_0424_0448_ZS.html

³³⁸ Jest ironií, že námětem pro ostrou, byť širší veřejnosti patrně neznámou karikaturou se stal v době ústavní krize i český Ústavní soud, který byl vypořádán jako Ku-klux-klan s kápěmi, viz:
http://www.lidovky.cz/politicka-krize-nametem-pro-karikaturu-ustavni-soud-jako-ku-klux-klan-1zf-/ln_domov.asp?c=A090902_182939_ln_domov_ani

VIII. RÉSUMÉ: VÝBUŠNÉ OBRÁZKY POD SOUDCOVSKOU

LUPOU

Žijeme ve zvláštní rozvolněné době, tekuté éře postmoderny. Zatímco moderna vytvářela velké projekty založené na panství Rozumu, uzavírala pomyslné společenské smlouvy plynoucí z důrazu na autonomii a racionalitu individua, postmoderna je vůči těmto nárokům relativně skeptická a slovy Jiřího Přibáně musí „hledat jiné způsoby, jak téma svobody a rovnosti artikulovat.“³⁴⁰ V předchozích kapitolách jsem vycházela z představy liberální společnosti, která se vyznačuje pluralismem idejí a hodnot, mezi nimiž není hierarchický systém a které jsou chápány jako formálně rovné. Postmoderna hájí co nejširší veřejný prostor, diskurs, v jehož rámci se mohou utkávat i velmi extrémní názory, a respektuje právo na odlišnost, toleranci vůči něčemu, co metafyzicky považujeme za špatné, ale politicky respektujeme. Hranici tolerance právního liberálního státu pro karikatury, často kontroverzní odrůdu svobody projevu, nelze pevně vytyčit, zanést její souřadnice na právní mapu a následně se jimi řídit v rozhodnutích. Vždy je nutno respektovat karikaturu jako žánr na pomezí humoru, umění a žurnalistiky a posuzovat ad hoc veškeré aspekty s ní spojené.

Existuje několik důvodů, proč jsou karikatury obzvlášť výbušné na globální úrovni. Obrázky jsou na rozdíl od slovních argumentů srozumitelné a uchopitelné, nevyžadují překlad. Jenže ani karikatura se nedokáže oprostit od svých kulturních a sociálních predispozic, obsahuje určité kódy srozumitelné v rámci kulturně referenčního rámce, intertextové odkazy a je prodchnuta určitým typem humoru. Zejména vtíp, nadsázku, satiru a ironii manifestované či ukryté v nich je obtížné jednoznačně dešifrovat, dochází k paradoxu „ztraceno v překladu“. Dezinterpretovat obrázek a předložit ho v jiném vyznění je snadné. Problém karikatur je tak vždy spojen s problémem porozumění a dorozumění, které si žádají hlubší interpretaci od žánru, který sází na rychlost, údernost a zároveň nepravoplánovost. Ale i proto má karikatura být spíše mediální komunikací mezi čtenářem a autorem, nikoliv soudní *corpus delicti*. Kurt Westergaard nebyl první, kdo spojil linku mezi muslimem a teroristou, ale jeden obrázek má větší moc než tisíc slov, už jen tím, že boří zeď mezi kulturami, mezi intelektuály a analfabety, mezi latinkou a jinými typy písma. Karikatury jsou z definice nejen urážlivé, ale i vysoce reduktivní a koncentrované. Ona redukce probíhá skrz

³⁴⁰ Přibáň, J. :Hranice práva a tolerance. SLON. Praha, 1997. s 22-23

generalizace, která nedbá výjimek, je jim vlastní přehnanost a sklon k vypjatému extremismu, reduktivní je i vizuální povaha, jež sice umožňuje různé interpretace, ale postrádá subtilní argumentaci a zásadu „audiatur et altera pars“.

Pokud jde o limity, které pro karikatury nalézá judikatura, je nutné chápat, že legální limity jsou jen špičkou ledovce, většina ledovce leží v prostoru judiciálního přezkumu, v jehož rámci se pohybují soudci, kteří rozšiřují či zužují mantinely pro realizaci inherentního lidského práva, právo zde vystupuje jako regulátor sociálních konfliktů a judikatura má dynamizující funkci společenského vývoje. Karikatura je příčinou dvou druhů sociálních konfliktů- v terminologii norského sociologa Auberta jde o konflikt zájmů a konflikt hodnot. Konflikt zájmů nastává v případě, že zdroje jsou omezené a usilují o ně obě strany, v případě, že do tohoto sporu vstoupí právo, pak strany riskují úplné odepření svého nároku. Naproti tomu dissens, konflikt hodnot, je fundamentálním sporem ve společnosti, souboj různých hodnot.³⁴¹ Promítneme-li toto schéma do oblasti karikatury, je konfliktem zájmu souboj mezi svobodou projevu a soukromoprávním nárokem ochrany osobnosti či soukromí, zatímco dissensem případ, kdy karikatura (a v ní vtělená svoboda projevu, která zde zároveň vystupuje jako střežená hodnota sui generis) koliduje s veřejnoprávními hodnotami jako veřejná bezpečnost (případ Leroy) či náboženský smír (Mohamedovy karikatury). Z této diference také vychází můj návrh pro soudní přezkum karikatury.

Následující odstavce jsou pokusem o strukturu kritérií, které by soud měl zhodnotit v případě karikatury. Vzhledem ke specifické povaze karikatury volím rozdělení na zásah do subjektivních individuálních práv (ochrana osobnosti, soukromí) a kolize s veřejnými hodnotami jako bezpečnost, řád, mravnost, popř. kolize s náboženskou svobodou. První krok je nicméně společný oběma druhům konfliktů: v každém zdůvodnění by měla být jasná soudcovská definice politické karikatury, reflexe významu pro politický diskurs a promítnutí prvků subjektivity v oblasti nadsázky, humoru a satiry. Neposuzovat tedy politickou karikaturu jako jakýkoli další způsob svobody projevu a zohlednit její specifické postavení na pomezí žurnalistiky, humoru a umění, zvláště mix politického a uměleckého projevu.³⁴²

³⁴¹ Příbáň, J.: Sociologie práva. SLON. Praha, 1996. S 171-173

³⁴² Považuji ovšem za nutné připomenout, že mnou navržené řešení nutně odráží etnocentrický přístup, který vyvěrá z liberálních kořenů euroamerické civilizace, nenárokuje si všeobecnou platnost a postrádá globální dimenzi.

a) Karikatura a zásah do soukromých subjektivních, zejména osobnostních práv

- Objektový aspekt: nutno pečlivě rozlišovat mezi soukromými a veřejnými osobami v rámci „public figure“ doctrine, více využívat různých typů veřejných osob
- Faktický aspekt: je přítomna minimální vazba na fakta?
- Existuje zde alespoň částečně legitimní veřejný zájem na zpodobnění?
- Aspekt spoluzavinění oběti- přispěl objekt zpodobnění ke svému urážlivému zobrazení např. kontroverzním výrokem?
- Kontextový aspekt: prostor a čas vydání, typ tiskoviny, případný doprovodný text
- Princip škody- poměřovat, jaká újma byla verbálním deliktem způsobena?
- Stylové hledisko: přítomnost satiry, ironie, nadsázky, parodie
- Standard „průměrného čtenáře“- pokusit se interpretovat karikaturu očima obecných komunitních standardů
- Zkoumat, zda nedošlo ke zneužití svobody projevu a zda není cílem karikatury osobu pouze poškodit, pošlapat její důstojnost bez jakékoli relevantní kritiky (např. zpodobnit politika jako pedofila bez jakékoli vazby na fakta)
- Uplatňovat přísnější měřítka pro karikaturu než v rámci ochrany veřejných hodnot, zejména jedná-li se o vysoce útočnou či pobuřující karikaturu

b) Karikatura a veřejné hodnoty

- Princip ultima ratio- kriminalizace či jiný veřejnoprávní postih karikatury až jako poslední prostředek
- Princip proporcionality- poměrování svobody projevu a chráněných hodnot
- Princip nezbytnosti- přísně zkoumat intenzitu excesu a úroveň ohrožení chráněných hodnot z hlediska nutnosti, zkoumat účelnost případné sankce a subsidiaritu alternativních prostředků
- Hledisko pluralistického diskursu, otevřené politické debaty a role tisku
- Systémová analýza karikatury ve vztahu k údajnému porušení práva (zejména obsahové a kontextové hledisko, přítomnost nadsázky, ojedinělost versus kontinuita)
- Subjektivní aspekt – přítomnost úmyslu ve vazbě na delikt

Z předchozích receptů pro judiciální přezkum a mé argumentace v části věnující se judikatuře je zřejmé, že se v případě regulace a omezení politické karikatury přikláním k velmi liberální interpretaci amerického stříhu, jakkoli jsem si vědoma evropského civilizačního tabu a v případě holocaustu rozumím časové a místní výjimce. V oblasti kolize s veřejným dobrem se v drtivé většině případů kloním k nezasahování do mezí uměleckého a názorového projevu, v žádném ze zmíněných případů neshledávám dostatečný důvod pro omezení svobody projevu. Existují sice výjimečné situace, kdy se karikatura jakož destruktivní činitel veřejných hodnot před soudem ocitne, ale v zásadě by soud měl vždy s tou největší opatrností vážit, zda zmíněné hodnoty skutečně převáží.

Naproti tomu uznávám, že v konfliktech individuálních práv je třeba pečlivě vážit hledisko osobní cti, důstojnosti, soukromí a nechápat svobodu projevu jako bezmezný bianco šek. Přesto i zde leží pomyslná miska vah spíše na straně karikatury, a to proto, že útvar, který je a priori míněn jako vtíp, humor či satira není způsobilý snížit vážnost dané osoby v takovém měřítku- karikaturu nemá čtenář brát vážně a doslova, je chápána subjektivně a ačkoliv je ze své podstaty urážlivá, má své cenné sociální role. Navíc nesmíme zapomenout, že na rozdíl od jiných útvarů je politická karikatura žánrem směřujícím palbu svých zbraní nikoli na „nevinné civilisty“, ale na veřejně známé či veřejně činné osoby, které se mohou samy účinně bránit v mediálním prostoru.

Satirický humor se pohybuje v prostoru relativismu, subjektivního náhledu na svět, v oblasti, kde neexistuje komplexní státní očkování proti urážce či šoku a univerzální smysl pro humor. Testuje svobodu, toleranci i humanitu, ač někdy nehumánními prostředky, provokuje k přemýšlení a několika tahy dokáže zpochybnit civilizační tabu, náboženská dogmata či politické ideologie. Pochybuje a zpochybňuje, směje se a zesměšňuje. Karikatura má ale na poli svobody projevu své nezastupitelné místo, je onou neřízenou střelou, která nedbá na pokyny shora a zaměřovaný jazyk politické korektnosti, vysílá jedovaté paprsky tam, kam se jiní komentátoři neodvážejí, je jakýmsi neohroženým průzkumníkem svobody projevu.

Nejlepší odpovědí na karikaturu není kriminální stíhání nebo civilní žaloba, ale věcná argumentace, živá polemika, provokativní obrázek jako odpověď. Karikatura je podnětem pro diskursivní porozumění a dorozumění, na jehož konci se může nacházet sblížení názorů nebo pochopení východisek. Proto je správné, když soudy karikující a satirizující obrázky neberou smrtelně vážně. Jakmile totiž karikatura přestane být svobodná, stane se ze svobody samé karikatura. A nikdo se nebude smát.

IX. SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

CODEXTER- Committee of Experts on Terrorism

ČSSD- Česká strana sociálně demokratická

DS- Dělnická strana

ESLP- Evropský soud pro lidská práva

EU- Evropská unie

FPÖ- Freiheitliche Partei Österreichs

KSM- Komunistický svaz mládeže

NSS- Nejvyšší správní soud

OSN- Organizace spojených národů

OIC- Organization of Islamic Conference

PR- Public relations

RRTV- Rada pro rozhlasové a televizní vysílání

Sb. – Sběrka zákonů

TZ- trestní zákon

ÚS- Ústavní soud

X. ZDROJE

1. Použitá literatura

- Bartoň, Michal : Svoboda projevu a její meze v právu České republiky. Praha: Linde, 2002
- Bělohradský, Václav : Společnost nevolnosti. Praha: SLON, 2007
- Bazyler, Michael : Holocaust Denial Laws and Other Legislation Criminalizing Promotion of Nazism, elektronicky:
http://www1.yadvashem.org/about_yad/departments/audio/Bazyler.pdf
- Baumann, Zygmunt : Úvahy o postmoderní době. Praha: SLON, 2002
- Boguzsak, Jiří, Čapek, Jiří , Gerloch, Aleš : Teorie práva. Praha: Eurolex Bohemia, 2001
- Černý, Petr: Politický extremismus a právo. Praha: Eurolex Bohemia, 2005
- De Tocqueville, Alexis : Demokracie v Americe. Praha: Academia, 2000
- De Vel, Guy : Apologie Du Terrorisme“ and Incitement to Terrorism. Council of Europe, 2004
- Eco, Umberto : Poznámky na krabičkách od sirek. Praha: Argo, 2008
- Farber, Daniel A. : The First Amendment. New York: The Foundation Press, 1998
- Feinberg, Joel : The Moral Limits of the Criminal Law, Offense to Others. New York: Oxford University Press, 1985
- Friedman, Thomas L. : Svět je plochý. Praha: Academia, 2007
- Garvey, John A., Schauer, Frederick. : First Amendment, A Reader. Minnesota: West Publishing Company, 1992
- Hallin, Daniel, Mancini, Paolo: Systémy médií v postmoderním světě. Praha: Portál, 2008
- Herczeg, Jiří: Meze svobody projevu. Praha: Nakladatelství Orac, 2004
- Horn, Maurice, Marschall, Richard E. (ed.): The World Encyclopedia of Cartoons, Londýn: Chelsea House Publishers, 1980.
- Huntington, Samuel: Kam kráčíš, Ameriko. Praha: Rybka Publishers, 2005
- Chmelík, Jan : Extremismus a jeho právní a sociologické aspekty. Praha: Linde, 2001
- Janda, Kenneth, Berry, Jeffrey, Goldman, Jerry, Huff, Earl : Výzva demokracie. Systém vlády v USA. Praha: SLON, 1998

- Jäger, Petr , Molek, Pavel : Svoboda projevu. Demokracie, rovnost a svoboda slova. Praha: Auditorium, 2007
- Jiráček, Jan, Köpplová, Barbora: Média a společnost, Stručný úvod do studia médií a mediální komunikace. Praha: Portál, 2007
- Klíma, Karel : Ústavní právo. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004
- Kysela, Jan (ed.) : Deset let Ústavy ČR. Praha: Eurolex Bohemia, 2003
- Kühn, Zdeněk : Aplikace práva ve složitých případech. K úloze právních principů v judikatuře. Praha: Karolinum, 2002
- Kühn, Zdeněk, Bobek, Michal, Polčák, Radim (ed) : Judikatura a právní argumentace. Teoretické a praktické aspekty práce s judikaturou. Praha: Auditorium, 2006
- Kundera, Milan : Nesmrtelnost. Brno: Atlantis ,1994
- Meyrowitz, Joshua: Všude a nikde. Praha: Karolinum, 2002
- Mill, John S. : On Liberty. Elektronicky: <http://www.constitution.org/jsm/liberty.htm>
- Milton, J: Areopagitica, Cambridge at the University Press, 1918. Online Library of Liberty: <http://oll.libertyfund.org/title/103/187125>
- Musil, Jan, Švestka, Jiří, Holländer, Pavel. : Bezpečnostní výzvy a omezení základních práv v postmoderní realitě in: Bezpečnost České republiky. Právní aspekty situace po 11. září. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2002
- Press, Charles: The Political Cartoon. New York: Fairleigh Dickinson, 1981
- Rozehnal, A. : Mediální právo. Plzeň: Vydavatelství Aleš Čeněk, 2004
- Příbáň, Jiří. : Hranice práva a tolerance. Praha: SLON, 1997
- Příbáň, Jiří : Sociologie práva. Praha: SLON, 1996
- Shapiro, Ian: Morální základy politiky. Praha: Karolinum, 2003
- Whitney, C. D. , Sterling, C.H: Encyclopedia of Journalism. Thousand Oaks, CA: Sage, 2009
- Wintr, Jan : Principy českého ústavního práva (s dodatkem principů práva evropského a mezinárodního) Praha: Eurolex Bohemia, 2006
- Zakaria, Fared : Budoucnost svobody. Praha: Academia, 2004

2. Vybrané články

- Ash, Kristina : U.S. Reservations to the International Covenant on Civil and Political Rights: Credibility, Maximization and Global Influence.* Northwestern University Journal of International Human Rights. Volume 3. (Jaro 2005). Elektronicky: <http://www.law.northwestern.edu/journals/jihr/v3/7/Ash.pdf>
- Benvenisti, Eyal.: Margin of appreciation, consensus and universal standards* New York University Journal of International Law and Politics (JILP), Volume 31, text zde: <http://www1.law.nyu.edu/journals/jilp/issues/31/pdf/31v.pdf>
- Cohen, Henry.: Exceptions to the First Amendment,* 2009. elektronicky: <http://www.fas.org/sgp/crs/misc/95-815.pdf>
- Dworkin, Ronald : The Right to ridicule.* New York Review of Books, 23. března 2006. Svazek 53, číslo 5. Elektronicky: http://www.eutopia.nl/column.php?curr_id=165
- Dworkin, Ronald: A new map of censorship:* <http://www.eurozine.com/articles/2006-03-29-dworkin-en.html>
- Eko, Lyombe : To Punish or Not to Punish Blasphemy, That is Not Out of the Question: The Mohammed Cartoons Controversy and Free Speech in Denmark and France* Elektronicky: http://www.allacademic.com/meta/p232248_index.html
- Glucksmann, André : Choc des civilisations? Non, des philosophies,* Le Monde, 4.března 2006, elektronicky viz: http://www.wmaker.net/lesgaribaldiens/Choc-des-civilisations-Non-des-philosophies_a27.html
- Filip, Jan: Dogmatika svobody projevu z hlediska teorie, legislativy a soudní praxe,* Časopis pro právní vědu a praxi č. 4/1998
- Klug, Francesca : Enlightened values.* Guardian, 18. února 2006 viz zde: <http://www.guardian.co.uk/world/2006/feb/18/muhammadcartoons.comment>

3. Přehled základních právních předpisů:

Ústava ČR 1/1993 Sb.

Listina základních práv a svobod, vyhlášená pod č. 2/1993 Sb.

Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod Rady Evropy, vyhláška ministerstva zahraničních věcí č. 209/1992 Sb.

Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, vyhláška ministerstva zahraničních věcí č. 120/1976 Sb.

Všeobecná deklarace lidských práv OSN z roku 1948

Káhirská deklarace lidských práv v islámu z roku 1990

Ústava Spojených států amerických z roku 1787

Trestní zákon 40/1961 Sb.

Občanský zákoník 40/1964 Sb.

4. Soudní rozhodnutí

Judikáty Nejvyššího soudu ČR

(plný text zde: <http://www.nsouid.cz/rozhod.php>)

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 26. června 2003, 28 Cdo 2090/2002

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 26. června 2003, 28 Cdo 2090/2002

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 24. července 2002 5 Tdo 337/2002

Judikáty Nejvyššího správního soudu ČR

(plný text zde: <http://www.nssoud.cz>)

Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 15 května 2008, čj. 6 As 70/2007 - 104,

Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 4. března 2009 Pst 1/2008 – 66

Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 28. srpna 2009, čj. 7 As 29/2008 - 104

Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 17. února 2010 Pst 1/2009 - 348

Nálezy Ústavního soudu ČR

(plný text zde: <http://www.judikatura.cz>)

Nález sp. zn. I. ÚS 211/99 ze dne 17. října 2000

Nález sp.zn. I. ÚS 367/03 ze dne 15. března 2005

Nález sp.zn. IV. ÚS 146/04 ze dne 4. dubna 2005

Nález sp.zn. I ÚS 453/03 ze dne 11. listopadu 2005

Rozsudky Evropského soudu pro lidská práva

(plný text rozsudků v systému HUDOC <http://cmiskp.echr.coe.int>)

Castells versus Španělsko

Ekin versus Francie

Guardian a Observer versus Velká Británie

Handyside versus Velká Británie

Herri Batasuna versus Španělsko

Jersild versus Dánsko

Lhideux a Isorni versus Francie

Leroy versus Francie

Lingens versus Rakousko

Mazãre a Cumpãna versus Rumunsko
Öllinger versus Rakousko
Otto-Preminger-Institut versus Rakousko
Prager a Oberschlick versus Rakousko
Refah Partisi versus Turecko
Socialist Party of Turkey versus Turecko
The Sunday Times versus Velká Britãnie
Vereinigung Bildender Künstler versus Rakousko
Vogt versus Německo
Von Hannover versus Německo
Wingrove versus Velká Britãnie

Judikáty Nejvyššího soudu USA

(plný text na <http://www.law.cornell.edu/supct/>)

Ashcroft versus Free Speech Coalition, 435 U.S. 234 (2002)
Brandenburg versus Ohio, 395 U.S. 444 (1969)
Brown *versus* Board of Education of Topeka, 347 U.S. 483 (1954)
Central Hudson Gas versus Public Service Commission, 447 U.S. 557 (1980)
Dombrowski versus Pfister, 380 U. S. 479 (1965)
Erie versus Pap's A. M., 529 U.S. 277 (2000)
Gertz versus Robert Welch, Inc., 418 U.S. 323 (1974).
Hustler Magazine, Inc. versus Falwell, 485 U.S. 46 (1988)
Chaplinsky versus State of New Hampshire, 315 U.S. 568 (1942)
Marbury versus Madison, 5 U.S. 137 (1803)
Miller versus Kalifornie, 413 U.S. 15 (1973)
New York Times versus Sullivan, 376 U.S. 254, 279-280 (1964)
R. A. V. versus City of St. Paul, 505 U.S. 377 (1992)
Roth versus Spojené státy, 354 U.S. 476, 483 (1957)
San Francisco Arts & Athletics, Inc. versus USOC., 483 U.S. 522, 537 (1987)
Spojené státy versus Eichman, 496 U.S. 310 (1990)
Texas versus Johnson, 491 U.S. 397 (1989)
Time, Inc. versus Firestone, 424 U.S. 448 (1976)
Tinker versus Des Moines School District., 393 U.S. 503 (1969)
Virginia versus Black et al., 538 U.S. 343 (2003)

5. Elektronické zdroje

<http://aktualne.centrum.cz/analyzy-a-specialy/clanek.phtml?id=655758>
<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta07/EREC1805.htm>
<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/WorkingDocs/Doc07/EDOC11296.htm>
<http://bibelen.blogspot.com/2005/12/pictures-of-mohammed.html>
<http://blog.aktualne.centrum.cz/blogy/petra-paroubkova.php>
<http://bookstove.com/book-talk/10-most-read-books-in-the-world/>
<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/196.htm>
http://de.qantara.de/webcom/show_article.php/_c-299/_nr-166/i.html
http://edcommunity.apple.com/ali/galleryfiles/578/Political_Cartoons.pdf
<http://echrblog.blogspot.com/2008/10/judgment-on-apology-of-terrorism.html>
<http://ekaitza.free.fr/index01.html>
http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_newspapers_that_reprinted_Jyllands-Posten%27s_Muhammad_cartoons#United_States
<http://face-of-muhammed.blogspot.com/>
<http://freespeechnotebook.blogspot.com/2008/10/recent-trends-in-strasbourg-caselaw.html> http://www-ircm.u-strasbg.fr/seminaire_oct2008/interventions_en.htm
<http://harpers.org/archive/2006/06/0081081>
<http://www.theaugeanstables.com/2006/05/17/the-fatwa-bomb-meter-art-spiegelman-in-harpers-does-danoongate/>
<http://jinepravo.blogspot.com/2010/02/novinove-ohlasy-nad-kauzou-delnicke.html>
<http://legalift.wordpress.com/2008/11/25/the-effects-of-counter-terrorism-legislation-on-freedom-of-speech-in-europe/>
<http://merlin.obs.coe.int/iris/2009/2/article1.en.html>
http://monkeydyne.com/photos/?d=akkari_dossier
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/1654510.stm>
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/6087506.stm>
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4764730.stm>
http://news.bbc.co.uk/2/hi/in_depth/629/629/5305868.stm
http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/february/14/newsid_2541000/2541149.stm

http://ona.idnes.cz/petra-kovacova-jiri-mi-byl-zprvu-velmi-nesympaticky-f94-ona_ony.asp?c=A070712_172835_ona_ony_jup

<http://plato.stanford.edu/entries/liberty-positive-negative/>

<http://pressenaevnet.net.dynamicweb.dk/Information-in-English/The-Media-Liability-Act.aspx>

<http://respekt.ihned.cz/c1-40617770-rozsudek-jako-stigma>

http://revue.idnes.cz/image-nebo-nahoda-0kh-lidicky.asp?c=A010423_145929_lidicky_pet

<http://web.archive.org/web/20070927012001/>

<http://www.aclu.org/safefree/resources/17343res20031114.html>

<http://www.ajr.org/Article.asp?id=1444>

<http://www.arabeuropean.org/article.php?ID=102>

<http://www.assemblee-nationale.fr/english/8ab.asp>

http://www.bayefsky.com/html/128_francevws55058.php

<http://www.blesk.cz/clanek/servis-penize/5234/brezina-priznal-45-zen-v-posteli.html>

<http://www.blisty.cz/art/41562.html>

<http://www.brentonpriestley.com/writing/blasphemy.htm>

<http://www.brusselsjournal.com/node/382>

<http://www.cartage.org.lb/en/themes/Arts/drawings/Cartoonography/history/history.htm>

http://www.cartoonistrights.com/index.php?option=com_content&task=view&id=90&Itemid=1

<http://www.caslon.com.au/blasphemyprofile14.htm>

http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/lisbonnetwork/Themis/ECHR/Paper2_en.asp

http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/ConfAntiTerrorism/ECHR_en.pdf

http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_cooperation/fight_against_terrorism/3_codexter/The_GMT/Default.asp#TopOfPage

http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_cooperation/fight_against_terrorism/3_CODEXTER

http://www.coe.int/T/E/Legal_Affairs/Legal_cooperation/Fight_against_terrorism/4_Theme_Files/Country_Profiles/

http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_cooperation/fight_against_terrorism/3_codexter/working_documents/2008/CODEXTER%20_2008_%2028%20E%20Relevant%20case%20law%20of%20the%20ECHR.pdf

http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_cooperation/fight_against_terrorism/3_codexter/working_documents/2008/CODEXTER%20_2008_%2025%20E%20signatures%20and%20ratifications.pdf

http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_cooperation/fight_against_terrorism/3_codexter/working_documents/2008/CODEXTER%20_2008_%2030%20E%20Freedom%20of%20expression%20and%20apologie%20du%20terrorisme.pdf

http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_cooperation/fight_against_terrorism/3_codexter/working_documents/2004/CODEXTER%20_2004_%2019%20e%20Caselaw%20re%20apologie.pdf

<http://www.concourts.net/lecture/lecture4.html>

<http://www.cphpost.dk/news/national/88-national/47853-assassination-attempt-on-mohammed-cartoonist.html>

<http://www.cphpost.dk/news/national/88-national/48193-cartoonist-mohammed-drawing-not-mohammed.html>

<http://www.daumier.org/49.0.html>

<http://www.democracyweb.org/expression/history.php>

<http://www.dw-world.de/dw/article/0,,1477343,00.html>

<http://www.earlham.edu/~peters/writing/paternal.htm>

<http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/ACD46A0F-615A-48B9-89D6-8480AFCC29FD/0/FactsAndFiguresEN2010.pdf>

http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/E26094FC-46E7-41F4-91D2-32B1EC143721/0/Tableau_de_violations_19592009_ENG.pdf

<http://www.ejpress.org/article/news/5663>

<http://www.epravo.cz/zpravodajstvi/rozpustena-delnicka-strana-se-obrati-na-ustavni-soud-v-polovine-brezna-60598.html>

http://www.eutopia.nl/column.php?curr_id=165

<http://www.france24.com/en/20100102-timeline-prophet-mohammad-cartoon-case-islam-denmark>

<http://www.guardian.co.uk/media/2006/feb/05/religion.news>

<http://www.guardian.co.uk/world/2006/feb/18/muhammadcartoons.comment>

<http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2005020107>

<http://www.hku.hk/philodep/courses/law/DevlinHart.htm>

<http://www.iheu.org/ngos-endorsing-joint-statement-defamation-religions>

<http://www.iheu.org/node/3162>

<http://www.illc.uva.nl/~seop/entries/law-limits/#lega>
<http://www.infoplease.com/ce6/ent/A0857199.html>
<http://www.iranfocus.com/en/terrorism/iran-says-rushdie-fatwa-still-stands-05768.html>
http://www.ivir.nl/publications/janssen/Limits_to_expression_on_religion_in_France.pdf
<http://www.law.umkc.edu/faculty/projects/ftrials/zenger/freespeech.htm>
http://www.lidovsky.cz/politicka-krize-nametem-pro-karikaturu-ustavni-soud-jako-ku-klux-klan-1zf-/ln_domov.asp?c=A090902_182939_ln_domov_ani
http://www.lidovsky.cz/rath-pro-ln-jak-resil-hitler-krizi-zacal-zbrojit-ftu-/ln_rozhovory.asp?c=A090123_150508_ln_rozhovory_glu
<http://www.loc.gov/rr/print/swann/herblock/about.html>
<http://www.loc.gov/rr/print/swann/herblock/cartoon.html>
http://www.lse.ac.uk/collections/humanRights/whosWho/Francesca_Klug.htm
<http://www.mediawatchwatch.org.uk/2010/01/02/anti-blasphemy-law-campaign-begins-in-ireland/>
<http://www.merriam-webster.com/dictionary/parody>
http://www.newyorker.com/online/covers/slideshow_blittcovers#slide=1
http://www.nypost.com/p/news/opinion/editorials/item_ERniJv5qDYlyvDwSEF82WJ;jsessionid=4702B618016C4D5B7A05BA629BEC144B
<http://www.nysun.com/opinion/apologizing-makes-it-worse/27169/>
<http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/mezinar.pakt-obc.a.polit.prava.pdf>
<http://www.osn.cz/lidska-prava/?kap=6&subkap=30>
http://www.qantara.de/webcom/show_article.php/_c-469/_nr-470/i.html
<http://www.prospectmagazine.co.uk/2009/09/911-the-true-beginning-of-the-21st-century/>
<http://www.reflex.cz/Clanek36034.html>
<http://www.reflex.cz/Clanek8199.html>
http://www.rigsadvokaten.dk/media/bilag/afgorelse_engelsk.pdf
<http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv075369.html#Rn002>
<http://www.spiegel.de/international/0,1518,399653,00.html>
<http://www.timesonline.co.uk/tol/news/uk/article2677098.ece>
http://www.timesonline.co.uk/tol/news/world/us_and_americas/article5772951.ece
http://www.tyden.cz/rubriky/domaci/politika/politicka-pavlac/paroubkova-prohrala-soud-karikatura-neni-porno_151709.html

http://www.tyden.cz/rubriky/domaci/politika/politicka-pavlac/rath-prohral-soud-s-reflexem-kvuli-karikature_155197.html

<http://www.urbandictionary.com/define.php?term=politically%20correct>

<http://www.usconstitution.net/const.htm>

<http://www.washingtonpost.com/ac2/wp-dyn?pagename=article&node=&contentId=A36108-2002May17¬Found=true>

<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/02/17/AR2006021702499.html>

<http://www1.umn.edu/humanrts/instree/cairodeclaration.html>

<http://www2.ohchr.org/english/bodies/petitions/individual.htm>

http://zpravy.idnes.cz/brezina-ministr-i-playboy-094-/domaci.asp?c=A010422_222651_domaci_bac

http://zpravy.idnes.cz/paroubkova-prohrala-spor-o-porno-komiks-soudit-se-chce-dal-pnv-/media.asp?c=A091214_105709_media_cen

http://zpravy.idnes.cz/rath-neuspel-s-zalobou-na-casopis-reflex-kvuli-hitlerovske-kolazi-10l-/domaci.asp?c=A100114_113412_domaci_jba

www.oic-oci.org/exsummit/english/Makka-dec-en.htm

www2.truman.edu/parker/research/cartoons.html

XI. PŘÍLOHA Č. 1: VÝBĚR KARIKATUR Z JEDNOTLIVÝCH PŘÍPADŮ

1-Mohamedovy karikatury: Bob Katznelson

2- Mohamedovy karikatury: Franz Fuchs

• ROLIG, VENNER, NÅR ALT KOMMER TIL ALT ER DET JO BARE EN
TEGNING LAVET AF EN VANTRØ SØNDERJYDE....
Relax folks it is just a sketch made by a Dane
from the south-west Denmark.

3- Mohamedovy karikatury: Lars Refn

On the blackboard it says in Persian with Arabic letters that 'Jyllands-Posten's journalists are a bunch of reactionary provocateurs'

4- Mohamedovy karikatury: Arne Sørensen

5- Mohamedovy karikatury: Claus Seidel

6- Mohamedovy karikatury: Arne Sørensen

7- Mohamedovy karikatury: Annette Carlsen

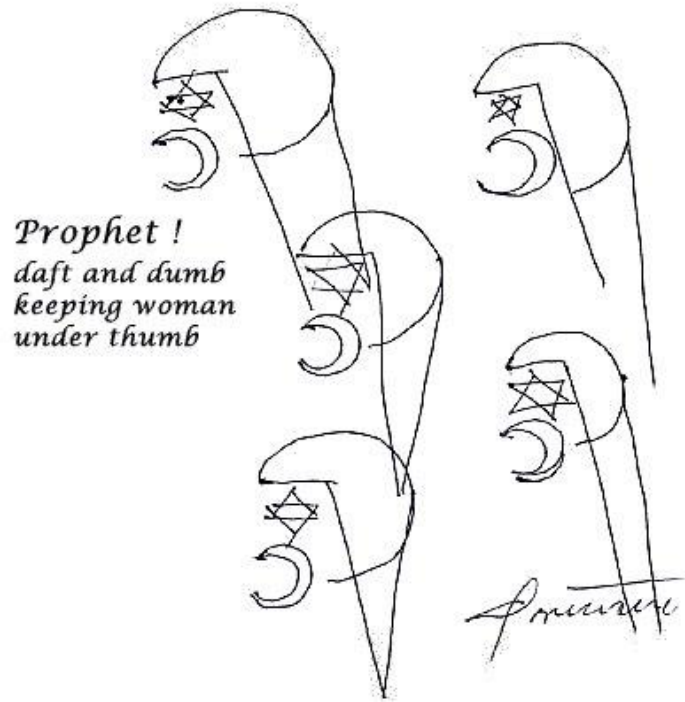
8- Mohamedovy karikatury: Jens Julius

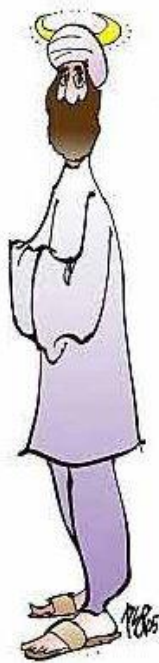
9-Mohamedovy karikatury: Rasmus Sand Høyer

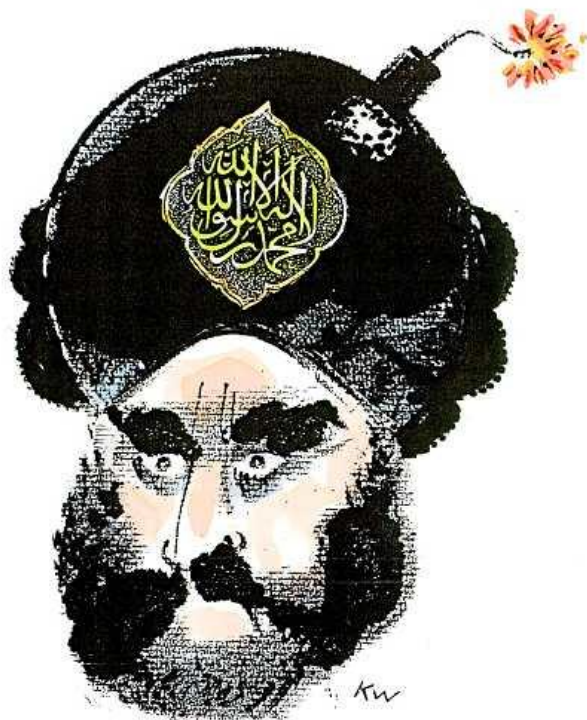
10- Mohamedovy karikatury: Erik Abild Sørensen

11- Mohamedovy karikatury: Poul Erik Poulsen

12- Mohamedovy karikatury: Kurt Westergaard

Dva muži s jarmulkami, očividně Židé, stojí nad hromadou lidských kostí, nad nimiž je nápis Auschwitz (jeden ze známých koncentračních táborů) a jeden povídá druhému: „Nemyslím si, že to jsou Židé. Druhý odpovídá: Musíme nějak získat těch šest milionů.“

343

13 Protižidovská karikatura AEL

³⁴³ Disclaimer: neschvaluji a nepodporuji žádné myšlenky a významy spojované s touto karikaturou-odsuzuji tedy popírání šoa a indikaci dané karikatury, že šoa je výmysl židů.

Jerry Falwell talks about his first time.*

FALWELL: My first time was in an outhouse outside Lynchburg, Virginia.

INTERVIEWER: Wasn't it a little cramped?

FALWELL: Not after I kicked the goat out.

INTERVIEWER: I see. You must tell me all about it.

FALWELL: I never really expected to make it with Mom, but then after she showed all the other guys in town such a good time, I figured, "What the hell!"

INTERVIEWER: But your mom? Isn't that a bit odd?

FALWELL: I don't think so. Looks don't mean that much to me in a woman.

INTERVIEWER: Go on.

FALWELL: Well, we were drunk off our God-fearing asses on Campari, ginger ale and soda—that's called a Fire and Brimstone—at the time. And Mom looked better than a Baptist whore with a

\$100 donation.

INTERVIEWER: Campari in the crapper with Mom... how interesting. Well, how was it?

FALWELL: The Campari was great, but Mom passed out before I could come.

INTERVIEWER: Did you ever try it again?

FALWELL: Sure...

lots of times. But not in the outhouse. Between Mom and the shit, the flies were too much to bear.

INTERVIEWER: We meant the Campari.

FALWELL: Oh, yeah. I always get sloshed before I go out to the pulpit. You don't think I could lay down all that bullshit sober, do you?

© 1983—Imported by Campari U.S.A., New York, N.Y. 48°proof Spirit Aperitif (Liqueur)

CAMPARI You'll never forget your first time.

*AD PARODY—NOT TO BE TAKEN SERIOUSLY

15- Karikatury exministra Březiny- autor Štěpán Mareš a hruteba

REŽIE: **UVÁDÍ:**

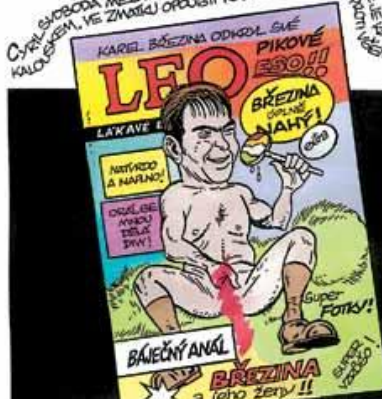
ZELENÝ RAOUL

NEKONEČNÝ PŘÍBĚH ČESKÉ REPUBLIKY OČIMA UFONA

povídání Comix

SCÉNÁŘ: HRUTEBA
KRESBY: ŠTĚPÁN MAREŠ
REŽIE: RUSAKOV

CYRIL SVOBODA MĚL ZLAŠTĚNÝ GEN - ZDĚLO SE MU, ŽE JE KAPITÁNEM ČESKÝCH ZÁKLADNÍHO TĚŽKÝCH KOPANÝCH...
KALDOŠEM, VE ZNAMENÍ OPRAVIT KAPITÁN SVOBODA

PROSLULÝ SOCIÁLNĚDEMOKRATICKÝ PLYBOV MINISTR BŘEZINA SE ROZHODL NÁHLĚ DOVAT KAČENKU KORNOVOU A TEREZU PERGENEROVOU A NAFOTIL SERIÁL PRO PORNO MAGAZÍN:

MŮŽE GRÁT ČLEŇKA ODS SE SOCIÁLNÍM DEMOKRATĚM? UPRAVUJE INTÍMNÍ ŽÍK NĚKTERÝ Z DODATKŮ ORZICNÍ SMLOUV? NECHODÍ VÁM BŘEZINA ZA MANŽELKOU? A JAN TĚSKAČ ZA KLČEROU?

16- Obálka časopisu Respekt s Miroslavem Šloufem, autor Pavel Reisenauer

17- Kolážový obraz Apokalypsa z galerie Secession, Otto Muhl

XII. ABSTRAKT, KLÍČOVÁ SLOVA

SVOBODA PROJEVU A JEJÍ TEORETICKÉ ASPEKTY V JUDIKATUŘE

(Nejvyššího soudu USA, Evropského soudu pro lidská práva, Ústavního soudu a Nejvyššího správního soudu)

ANOTACE:

Diplomová práce s názvem „Svoboda projevu a její teoretické aspekty v judikatuře (Nejvyššího soudu USA, Evropského soudu pro lidská práva, Ústavního soudu a Nejvyššího správního soudu)“ se zabývá politickou karikaturou jako specifickým typem svobody projevu a jejími judiciálními důsledky v komparativním kontextu. Obecná část (kapitoly II. – IV.) vysvětluje pojem, teoretická a filozofická východiska svobody projevu, její legální a soudcovské limity a vymezení karikatury jako satirického žánru na pomezí uměleckého a politického projevu. Podíváme-li se blíže na obsah jednotlivých kapitol, kapitola II přichází s teoretickou, historickou a filozofickou reflexí svobody projevu, kapitola III zkoumá hranice svobody projevu v právním rámci a judikatuře vybraných soudů, zatímco kapitola IV obsahuje systematický rozbor karikatury v rámci žurnalistické teorie včetně principů fungování a významu.

Zvláštní část (kapitoly V. - VIII.) se věnuje rozboru české, evropské a americké judikatury v oblasti politické karikatury. Páteř práce tvoří analýza a kritika soudních rozhodnutí, zkoumám, jakým způsobem politická karikatura napíná či překračuje ústavní či mezinárodní limity svobody projevu, konflikty hodnot a soupeřících práv v realitě postmoderní společnosti. Zatímco kapitola V se soustředí na rozbor a kritiku případu Leroy versus Francie a napětí mezi svobodou projevu a bojem proti terorismu, mezi nejdůležitější případy patří analýza globální aféry karikatur proroka Mohameda a legálních důsledků v Dánsku a Francii zpracovaná v kapitole VI. Na rozdíl od předchozích kapitol kapitola VII vymezuje hranice karikatury v případě narušení individuálních práv, zejména v kolizi s ochranou osobnosti. V resumé práce kapitole VIII je na základě předchozí reflexe judikátů obsažen i nástin kritérií pro další soudní přezkum politické karikatury.

KLÍČOVÁ SLOVA: svoboda projevu, politická karikatura, judikatura

FREEDOM OF EXPRESSION AND ITS THEORETICAL ASPECTS IN CASE LAW

(of the Supreme Court of the United States, the European Court of Human Rights, the Constitutional Court and the Supreme Administrative Court)

ABSTRACT:

The diploma thesis titled „Freedom of expression and its theoretical aspects in case law“ is focused on the analysis of the editorial cartoon on the comparative field of court decisions. The thesis is composed of chapters, each of them dealing with different aspects of freedom of expression. The general part (chapters II-IV) of the thesis deals with the theoretical view on the concept of freedom of expression, its historical and philosophical sources, as well as legal and judicial limits. Last but not least, it also explores the concept and functions of editorial cartoon as a satirical genre. If we take closer look, Chapter II looks at the freedom of expression from theoretical point of view providing historical and philosophical context, whereas Chapter III focuses on free speech limits in legal framework and case law. Chapter IV invites to basic journalistic background of editorial cartoon describing history, importance and principles of drawing satirical pictures.

The special part of the thesis (chapters V-VIII) examines Czech, European and American judgments. A key objective is to analyze court decisions on the editorial cartoon as specific part of freedom of speech and its possible collisions with personal rights of individuals or common social values. Among the most important cases stands out global war on Mohammed cartoons and its legal consequences in Denmark and France. Chapter V concentrates on problems resulting from war on terrorism effects and critically reviews important decision issued by the European Court of Human Rights, Leroy versus France. Chapter VI examines the tension between religion and editorial cartoon and provides also comparative and philosophical approach to the global Mohammed controversy. Chapter VII investigates judgments in which editorial cartoons collide with personality rights of individuals and searches for guiding principles in balancing freedom of expression and personality rights. Chapter VIII retrospectively draws conclusions of the thesis and suggests an analytical framework for future judgments proportionally balancing editorial cartoon and other conflicting values and individual rights in postmodern society.

KEYWORDS: freedom of expression, editorial cartoon, case law

